

1199
19

გვერდისა და წიგნის გვერდის
გვერდისა და წიგნის გვერდის

ქართული ენის გვერდის
გვერდისა და წიგნის გვერდის

გვერდისა და წიგნის გვერდის

სხვადასხვა სხვადასხვა
სხვადასხვა სხვადასხვა

საქართველოს ინტელექტუალური - ეთნოგრაფიკული მუზეუმი
თბილისი - 1945

საქართველოს სსრ განსაკუთრების პოლიტსაგანმანათლებლო
მუშაკის სამმართველო

თეიმურაზ ბატონიშვილი

*გ. ლომთაძე
26. V. 47.
ქ. აბიჯონი.*

მოგზაურობა ჩემი ევროპიისა სხვათა და სხვათა აღგილთა

ს. კ. 11979
19

სოლომონ იორდანიშვილის
რედაქციით, წვრილითა და შენიშვნებით

ზუბილიძის სახ. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი

თბილისი—1944

პ/მგ. რედაქტორი ა. გაბისონია

საქ. სსრ სახკომსაბჭოსთან არსებულ პოლიგრაფიისა და
გაზეთმცემლობის საქმეთა სამმართველოს სტამბა № 2
ფურცელადის ქ. № 5.

შეკვეთა 1480

ტირაჟი 1200

უფ 09419

წინასიტყვის მავიერა

თეიმურაზ ბატონიშვილის „მოგზაურობა ჩემი ევროპისა სხვათა და სხვათა ადგილთა“ ერთი შესანიშნავი ქართული ლიტერატურული ძეგლთაგანია, რომლის აღმოჩენა ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში მეტად საყურადღებო მოვლენად უნდა ჩაითვალოს.

ღრმა პატრიოტიზმი, ევროპული განათლება, მეცნიერული სიზუსტე, ზნეობრივი სიფაქიზე, დახვეწილი ესთეტიური გემოვნება, — „მოგზაურობის“ ავტორის ის თვისებები იყო, რომლებიც უდიდესი პატივისცემის შარავანდედით მოსავედა მის სახელს თანამედროვეთა შორის.

„მე არ შემძლია, — ამბობდა აკადემიკოსი ბროსე რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადო კრებაზე 1838 წ., — განუცვიფრებლად წარმოვსთქვა თეიმურაზის სახელი, რომელშიც მაღალი ზნეობა შეერთებულია განათლებულ გონებასა და დიდ ცოდნასთან, რომელიც მწერლობით შრომაში პოულობს კეთილშობილურ გასართობს, რომლის მიზანია — თავისი შრომით უკვდავჰყოს ხსენება თავისი ერისა, ამ ადამიანის მდაბალ მოწაფედ — სინიდისის ქვეშ უნდა ვთქვა — ვალიარებ ჩემს თავს“¹.

თეიმურაზი იყო საქართველოს უკანასკნელი მეფის, გიორგი XII-ის შვილი, იგი დაიბადა 1782 წელს და გარდაიცვალა 23 ოქტომბერს 1846 წ. თეიმურაზის შესახებ დარჩენილ ბიოგრაფიულ ცნობებიდან ვიცით, რომ მისი ლალა-აღმზრდელი იყო პეტრე ლარაძე (ყარიბი), ხოლო მოძღვარი (მასწავლებელი) თელავის სემინარიის რექტორი დავით ალექსი-მესხიშვილი. მამის, გიორგი XII-ის გარდაცვალების (1800 წ.) შემდეგ,

¹ Д. Бакрадзе, „Статьи по истории и древностям Грузии“, 83. 9. Санктпетербург, 1887 г.

თეიმურაზი არ დაემორჩილა რუსეთის მეფის ხელისუფლების მოთხოვნას რუსეთში გადასახლების შესახებ და კავკასიის მთავარმართებლის, თავად ციციანოვის დროს, 1803 წელს, გაიქცა სპარსეთში თავის ბიძა, ბატონიშვილ ალექსანდრესთან, რომელთან ერთად იბრძოდა მეფის რუსეთის წინააღმდეგ.

1805 წელს იგი სპარსელთა რაზმში იყო და ფირ-კულიხანის ხელმძღვანელობით მონაწილეობას ღებულობდა რუს-სპარსთა ბრძოლებში კარაკლისთან. აბას-მირზას დროს, 1810 წელს, ბატონიშვილი თეიმურაზი სარდლობდა სპარსელთა საარტილერიო ნაწილს, მაგრამ მალე თავისი ნებით გამოცხადდა გენერალ ტორმასოვთან, რომელმაც იგი პეტერბურგს გაგზავნა. პეტერბურგში ყოფნისას იგი დაეუფლა ბერძნულ და ლათინურ ენებს და მშობლიური ლიტერატურის შესწავლას შეუდგა.

თეიმურაზ ბატონიშვილის სამეცნიერო მოღვაწეობა საკმაოდ ნაყოფიერი იყო, რასაც მოწმობს მის მიერ დატოვებული შემდეგი ლიტერატურული და მეცნიერული ნაშრომები: „ყაჯართა დინასტიის სპარსელ შახთა მოკლე გენეალოგია“, „არმაზის კერპის მოკლე ისტორია“, „იბერთა ათონის მონასტრის დაარსება და თავგადასავალი“, „როდის და როგორ დაიპყრეს თურქებმა სამცხე-საათაბაგო“, „განმარტებითი ლექსიკონი ვეფხის-ტყაოსნისა“, „ისტორია დაწყებითგან ივერიისა ე. ი. გიორგიისა, რომელი არს სრულიად საქართველოისა“, „განსჯანი არისტოტელისანი კეთილისათვის და ბოროტისათვის“ (რუსულითგან ნათარგმნი). „წიგნი ათნი გვირგვინნი“ (სპარსულითგან თარგმნილი), „მხედრობის დარიგება ნაპალეონისა“ (ფრანგულით თარგმნილი), „საართმეტიკოთა და საგეომეტრიოთა პროპორციათა და პროგრესიის კანონთათვის“ (თარგმანი რუსულითგან) და სხვ.

სხვადასხვა სამეცნიერო შრომებთან ერთად თეიმურაზ ბატონიშვილს დარჩა მდიდარი ქართული ბიბლიოთეკა, რომე-

ლიც მისი გარდაცვალების შემდეგ რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიას გადაეცა. აღსანიშნავია, რომ ამ ბიბლიოთეკის პირველი კატალოგი თვით თეიმურაზ ბატონიშვილს შეუდგენია¹.

ბატონიშვილი თეიმურაზი ახლო ურთიერთობაში იმყოფებოდა რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიასთან და პარიზის სააზიო საზოგადოებასთან, რომელსაც სისტემატურად აწვდიდა სხვადასხვა ცნობებს საქართველოს ისტორიიდან.

ადვილი გასაგებია, რომ ასეთი განათლების ადამიანის მოგზაურობის ამსახველი დოკუმენტი მეტად საინტერესოა და მრავლის მთქმელი უნდა იყოს.

„მოგზაურობა“ ჟანრის მხრივ დღიურია. იგი გადმოგვცემს ქართველი მეფისწულის შთაბეჭდილებებსა და დაკვირვებებს უცხოეთში გაცნობილ ღირსშესანიშნავ ადგილთა და პირთა შესახებ, რაც ასე ზრდის ამ ძეგლის ისტორიულ-მეცნიერებით ღირებულებას.

თეიმურაზი გამოცდილი მოგზაურის თვალით სჭვრეტს გზად შეხვედრილ ყოველ საგანსა და მოვლენას. იგი ცდილობს და ალაგ-ალაგ კიდევაც აღწევს იმას, რომ მისი აღწერანი იძლეოდნენ ნახულის სრულ, სინთეზურ სურათს. თეიმურაზს უყურადღებოდ დატოვებული არა აქვს არც ერთი დეტალი, რომლის საშუალებითაც კი შეიძლება ახსნილ იქნეს საერთო მნიშვნელობის მოვლენები. ასე, მაგალითად, ქ. როსტოკის შესვენების სურათის აღწერილობაში ავტორს ოსტატურად გამოაქვს დღის სინათლეზე გერმანელთა სიძუნწე და ანგარიშიანობა, როგორც მათი ნაციონალური ხასიათის ერთ-ერთი უადრესად გამოკვეთილი თვისება.

თეიმურაზ ბატონიშვილი რომ ამბებისა და მოვლენათა უბრალო ქრონიკორი არ არის, ეს განსაკუთრებით ნათლად ჩანს მისი ექსკურსებიდან ევროპის ქვეყნების პოლიტიკურ გეოგრაფიაში. საქართველოს მეფის შთამომავალი, ერთგვარი გულის ტკივილით აღნიშნავს, რომ პრუსიაზე მგზავრობისას „გზა-

¹. Д. Бакрадзе, „Статьи по истории и древностям Грузии“, გვ. 10.

ზე... ვნახეთ ელბინდი, რომელიც ძველად პოლშისა არის, ახლა პრუსიის კოროლს უპყრია, აგრეთვე დანცილიც პოლშისავე ყოფილა და პრუსთა უპყრავს“ (გვ. 24).

გარეგნულად ამ უვნებო სტრიქონებში ნათლად მოსჩანს სამშობლოს თავისუფლებისათვის ომგადახდილი ბატონიშვილის თანაგრძნობა პოლონეთისადმი, რომელმაც ე. წ. მესამე განაწილების შემდეგ, ერთხელ კიდევ დაჰკარგა თავისი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა, საკუთარი მიწა-წყალი, რაც ერთ საუკუნეზე მეტი დროის გავლის შემდეგ მას დაუბრუნა გენერალისიმუს ქსტალინის სარდლობით გერმანელ ფაშისტებზე გამარჯვებულმა გმირმა წითელმა არმიამ.

ჩვენს მოგზაურს შეუმჩნეველი არ რჩება იმდროინდელ პოლონეთში არსებული პაუპერიზმი და მონური ექსპლოატაციის ჭეშმარიტად შემადრწუნებელი სურათები. „პოლშის სამზღვარში ამბობს,—ბატონიშვილი,—მცხოვრებთა მათთა განსაკვირვებელი არს სიგლახაკე“, ხოლო... „გლახთა და მათ საწყალთა ამუშავებენ მსგავსად ფარაონის კირთებისა ეგვიპტურისა“. თითქოს ჰუმანიზმისა და სოციალური სამართლიანობის გრძნობა უკარნახებს მეფის-ძეს განაცხადოს, რომ „პოლონეთში იჯარადრები ფულით ივსებიან და მათ მებატონეებსაც მრავალს ფულს აძლევენ და ის საწყლები მცხოვრებნი (გლახები—ა. გ.) სრულიად მომყმარნი და უქონელნი არიან-ო“. (გვ. 24).

პრუსიის მიწა-წყალზე ფეხის შედგმის შემდეგ მეფისწულის ყურადღება უმთავრესად ქვეყნის წარჩინებულებზე და სხვადასხვა კულტურულ დაწესებულებებზეა მიპყრობილი. ამასთან იგი ცდილობს მოგვცეს გერმანიის სხვადასხვა კუთხის ეკონომიური აღწერა, ხოლო ცალკეულ შემთხვევებში საექიმო ხასიათის დარიგებებსაც არ ერიდება.

ნახულსა და განცდილს ავტორი გადმოგვცემს ისეთი ეპიური სიმშვიდით და ისე უბრალოდ, რომ სხვადასხვა წვრილმანებით დატვირთული მისი თხრობა მკითხველს ზოგჯერ მოსაწყენადაც შეიძლება მოეჩვენოს; „მოგზაურობის“ ავტორი

თითქმის გრძნობს, რომ მისი აღწერის ზოგიერთი მომენტი მძიმე შესათვისებელია მკითხველისათვის და ამიტომაც ცდილობს ნაწერში პოეზიის ნიმუშები ჩაუტოს. მისდა სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ რუსთველის მიბაძვით დაწერილ მის შაირში მკაფიოდ და დამაჯერებლად ჩანს ბატონიშვილის იუმორ-ნარევი პოეტური ნიჭი და გაქანება.

ცხადია, „მოგზაურობაში“ შეტანილი ყველა შაირი ერთნაირი ოსტატობით არ არის შესრულებული. ზოგი შედარებით სუსტია და ზოგიც უფრო ძლიერი და შთაბეჭდილების მომგვრელი, მაგრამ, უმრავლესობა მათ შორის უდავოდ კარგადაა გამართული.

ასეთია, მაგალითად, შაირი, რომელიც თან ერთვის ვილჰელმთან და მის ცოლთან, ლუიზა რობერტასთან გამართულ წვეულების აღწერას:

„შემომეხვივნენ ქალები, დამაზი ჰქონდათ თვალები;

თეთრ-წითლად, უცხოდ ფუჭფუჩნი, პირზედა ასხდათ ხალები;

„გუთმორგენ, იფშო“ იძახდნენ, გულს თურმე სწვიდათ ალები;

არ ვიცი, რასა ჩმახვიდნენ, წაუხდათ ცნობათ ძალები“... და სხვ.

თხრობის უბრალო მანერა, რომელზედაც ჩვენ ზემოდ გვექონდა ლაპარაკი, ჩვენის აზრით, მნიშვნელოვან მომენტს წარმოადგენს. თანამედროვე მკვლევარისათვის ცხადი ხდება, რომ „ვეროპიის სხვათა და სხვათა ადგილთა“, მაინცა და მაინც დიდად არ გაუკვირვებიათ საქართველოს მეფისწული, რაც ალბათ, გამოწვეულია თავისი მშობელი ქვეყნის და მისი უძველესი კულტურის სიდიადის შეგნებით. ეს აშკარად ჩანს, თეიმურაზის მიერ მარი ბროსესადმი მიწერილ ბარათიდან. ადარებს რა გერმანელებსა და ქართველებს ერთმანეთს, თეიმურაზ ბატონიშვილი ამ წერილში სიამაყის გრძნობით აღნიშნავს: „მე ამ განვლილ წელს გერმანიაში მრავალნი სხვადასხვა ადგილნი ვნახე. რა საკვირველი არის, რომ თუმცა თავისუფალს ხალხსა. დამონებული ერი როგორ უნდა შევადარო, მაგრამ ხალხის პირველად ხარაქტირი, მშვენიერება, ახოვნება, ჰაეროვნება, მთა, ბარი, ძველი მონასტრები, ციხეები,

ქვეყნის გარემოზღვრულობა, ჰაერი, წყალი, ნაყოფიერება, სიუხვე, მდებარეობა, თუნდ გულოვნებაც, ხალხის სიმდიდრეც, სტუმართმოყვარეობა—სულ განსხვავებული არის ჩვენის საქართველოსი“ (გვ. 95).

ბატონის შვილი არ არის ბრმა თაყვანისმცემელი ევროპული განათლებისა და კულტურისა. აღარებს რა ერთმანეთს ქართული და ევროპული კულტურის განვითარების დიდ ისტორიულ გზებს, იგი იმავე ბროსესადმი გაგზავნილ მეორე ბარათში წერდა: „იმ ძველ ჟამებში, როდესაცა არც ჯერ თქვენში და არც გერმანიაში ხუთი კაცი არ იპოვებოდა, რომ სწორედ ანაბანა თავიდან ბოლომდის ჩაეკითხათ, მაშინ ჩვენი ქვეყანა იყო იმ ჟამებში, თუ სთქვა, სრულს განათლებაში და წერილობით აღსავსე და სიბრძნითა აღყვავებული“ (გვ. 94).

ასე კრიტიკულად უცქერის ქართველი პატრიოტი უცხოეთის გარეგანს ელვარებას და ერთის წუთითაც არ ავიწყდება, რომ ეს ელვარება დროის მოკლე მანძილით არის განსაზღვრული, ხოლო მისი სამშობლოს, საქართველოს კულტურის ისტორია მრავალი საუკუნეებით განიზომება.

სამწუხაროდ, „მოგზაურობამ“ მთლიანად ვერ მოაღწია ჩვენამდის, მაგრამ ეს დოკუმენტი განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს იმ სახითაც, რა სახით იგი გამოავლინა ნაყოფიერმა მკვლევარმა, სოლომონ იორდანიშვილმა, რომელმაც ამ ძველთან დაკავშირებულ სხვა სამუშაოსთან ერთად ისიც გააკეთა, რომ დააზუსტა თეიმურაზის ბიბლიოთეკის სრული კატალოგი და სათანადო შენიშვნებით გაამზადა იგი გამოსაცემად.

უქველია, რომ საქართველოს სსრ განსახკომის პოლიტიკანმუშაობის სამმართველოს და ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ინიციატივით განხორციელებული ამ გამოცემის შემდეგ, „მოგზაურობა“ კიდევ უფრო დიდის ინტერესით და მრავალმხრივ იქნება შესწავლილი ქართველ მეცნიერთა მიერ.

ა. შ. ვაბისონია.

თეიმურაზ ბატონიშვილის მოგზაურობა ევროპაში

თეიმურაზ ბატონიშვილის მრავალმხრივ საინტერესო ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში „მოგზაურობას“ სრულიად განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს.

რა ვიცოდით დღემდის თეიმურაზ ბატონიშვილის მოგზაურობის შესახებ? ქართველთმცოდნეობის ერთ-ერთმა დიდმა მოღვაწემ, პროფესორმა ალექსანდრე სოლომონის-ძე ხახანაშვილმა (1866—1912) გაზეთ „სავაჭრო გზის“ 1908 წ. № 17-ში მოათავსა წერილი „თეიმურაზ ბატონიშვილის საბიოგრაფიო მასალა“. წერილი დაწერილია ბერლინის ბიბლიოთეკაში დაცულ სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონზე თეიმურაზ ბატონიშვილის მინაწერის გამო: „შევსწირე ლექსიკონი ესე მათს დიდებულებას, პრუსიის კოროლსა ფრიდრიკოს ველდემ მესამესა, მათის დიდებულების ბიბლიოთეკისათვის უმონებრივის სიმდაბლით. 1836 г. Октябрѣ 22 (ноябрѣ 4) в Берлине“. ამ მინაწერის დროის აღნიშვნის მიხედვით, ა. ხახანაშვილი ასკვნის, რომ თეიმურაზ ბატონიშვილი თვით ყოფილა ბერლინში 1836 წ. და საკუთარის ხელით მიუწერია წელიწადი და ადგილი შეწირულებისა. ბატონიშვილმა, შესაძლოა, იმოგზაურა საზღვარგარეთ და, სხვათა შორის, ინახულა ბერლინი, სადაც დასტოვა ფრიდრიხ-ვილჰელმის წიგნთსაცავისათვის ს. ს. ორბელიანის ლექსიკონი.

ამავე საკითხს ეხება საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების 1916 წლის მარტის 6-ს კრებაზე თეიმურაზ ბატონიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ სპეციალური მოხსენებით გამოსული პოლიევქტ კარბელიაშვილი. მოხსენება ფელეტონების სახით გამოქვეყნებუ-

ლია 1916 წლის გაზ. „საქართველოში“ (№ 144, 145, 146 და 148). იგი თეიმურაზ ბატონიშვილის ამ მოგზაურობის შესახებ (სამწუხაროდ, ათა ჩანს, რა წყაროებზე დაყრდნობით) გადაჭრით აცხადებს, რომ 1836 წ. თეიმურაზი გაემგზავრა და მოიარა გერმანია, დანია და საფრანგეთი.

სულ უკანასკნელ ხანს თეიმურაზ ბატონიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ გამოქვეყნდა ახალგაზრდა მკვლევრის შოთა მესხიას შრომა¹, სადაც თეიმურაზ ბატონიშვილის მიერ პირველ ევროპელ სწავლულ ქართველთმცოდნე მარი ბროსესადმი (1802—1880) მიწერილ, დღემდის გამოუქვეყნებელ, წერილებზე დაყრდნობით, გარკვეულია გერმანიაში თეიმურაზის სამკურნალო მიზნით მოგზაურობის ფაქტი.

თეიმურაზის „მოგზაურობის“ ავტოგრაფის გამოქვეყნების შემდეგ ამ საკითხს ახალი შუქი ეფინება².

მოგზაურობის ხელნაწერი, ერთის შეხედვით, სრულიად არ გამოირჩევა რაიმე განსაკუთრებული ნიშნებით თეიმურაზის ხელით დაწერილ და გადაწერილ, ჩვენამდის მოღწეულ წიგნებიდან. იგი უბის რვეულის ზომის (19,5 × 11,5 სმ.) უბრალო, ოდნავ სირუხე შეპარებულ ქალაღზეა დაწერილი. ხელი თეიმურაზის წერილებისათვის ჩვეული მხედრულია, რომელსაც შიგადაშიგ ასომთავრული ხუცური აქვს გარეული. ალაგ-ალაგ ხელი უფრო მოიწმინდავენს. დამთარილებელი ბოლო მიწაწერი ჩვენამდის მოღწეულ „მოგზაურობის“ ავტოგრაფს არ შემოუნახავს. საფიქრებელია, რომ ეს მიწაწერი ხელნაწერს ექნებოდა ბოლო ფურცელზე, როგორც ეს შემო-

¹ „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალი, თბ, 1939, ნაკვ. I.

² ხელნაწერის გამოქვეყნებაში ხელი შეგვიწყო ზუგდიდის სახ. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის დირექტორმა ილია გოგიაშვილმა და ამით მუზეუმში დაცული უცნობი ხელნაწერი მისაწვდომი გახდა ფართო საზოგადოებისათვის.

ინახეს თეიმურაზის მიერ შესრულებულმა თუ სხვის მიერ გადაწერილმა ხელნაწერებმა, რომელთაც კი ყდებშემოუძარცველად მოაღწიეს ჩვენამდის მისი მდიდარი ბიბლიოთეკიდან. „მოგზაურობის“ ხელნაწერი თავის დროს აკინძული დავარაყით მოჭრილი ყოფილა. ყდებიდან ამოგლეჯისას, თუ შემდეგ, მას რამდენიმე ფურცელი (შესაძლოა, რვეულიც) დაჰკარგვია. ამის მიუხედავად, „მოგზაურობის“ ჩვენამდის მოღწეული ნაწილიც კი, ვფიქრობთ, განსაკუთრებულ ყურადღებას მიიპყრობს არა მარტო ქართველ მწიგნობართა შორის.

თეიმურაზის ეს თხზულება თავისებურ დღიურს წარმოადგენს, მოგზაურობის დროს უშუალოდ განცდილისა და ნახულის ამსახველ შთაბეჭდილებათა წიგნს, რომლის შენიშვნების სახით შავად წერა, საფიქრებელია, დაიწყო პეტერბურგიდან მწუხარებით გამგზავრების დღიდან (1836 წ. მაისის 26) და დაასრულა შინ მშვიდობა-სიხარულით დაბრუნებისას (იმავე წლის ნოემბრის გასულს). „მოგზაურობის“ ზოგიერთი სქემატურობა, ალაგ-ალაგ ნახტომები, შეუესებელი გვერდები ან სტრიქონები, შემდეგში შესავსებად გამიზნული სხვადასხვა საცნობარო წიგნების გამოყენებით, იმას უნდა გვანიშნებდეს, რომ თეიმურაზის ეს „მოგზაურობა“ თუ 1836—37 წლებში არ არის შესრულებული, ყოველ შემთხვევაში, მისი ცხოვრების გატანჯული მწუხრის ერთ-ერთი, საბოლოოდ ლიტერატურულად დაუსრულებელი ნაწარმოებთაგანია. ეს მისი დაუსრულებლობა-კი იმით უნდა აიხსნებოდეს, რომ თეიმურაზი ცხოვრების უკანასკნელ წლებში, 1840 წლიდან მოყოლებული, მიუხედავად ავადმყოფობისა, ძალთა სრულის დაძაბვით მუშაობდა ესოდენ მისთვის საყვარელ „ვეფხისტყაოსნის“ კომენტარიებსა და „საქართველოს ისტორიაზე“. ცნობილია, რომ ეს უკანასკნელი მან იმდენად დამუშავებულ-დასრულებული სახით დაუტოვა დამწუხრებულ პატივისმცემლებს, რომ ერთ-ერთმა მათგანმა, სახელდობრ აკადემიკოსმა მარი ბროსემ, რომელიც თავის-თავს თეი-

მურაზის მდაბალ მოწაფედ აღიარებდა და რომელსაც მოკრძალების გარეშე არ შეეძლო წარმოეთქვა მისი სახელი, იგი გამოსცა თეიმურაზის გარდაცვალების მეორე წლის დამდეგსავე (1848 წ.).

მიუხედავად იმისა, რომ თეიმურაზის „მოგზაურობამ“ ჩვენამდის მოაღწია დამუშავების მხრივაც დაუსრულებელმა და მოცულობითაც დაზიანებულმა, იგი მაინც საკმაოდ ღირებულებას წარმოადგენს თეიმურაზის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში.

თეიმურაზი მოგვიხსრობს იმას, რაც ნახა თავისი თვალთ, ვისაც ესაუბრა და რა საკითხებზე. საფიქრებელია, რომ თეიმურაზი მოგზაურობისასვე აწარმოებდა დღიურს, სადაც შექმონდა თავისი შთაბეჭდილებანი და დაკვირვებანი, გამყოლთა და უცხოობაში ახლად გაცნობილ პირთა ნათქვამ ნააზრობი. მხოლოდ ამ გზით შეიძლებოდა, რომ მისი შთაბეჭდილებები და ნახულ-განცდილი ზოგან ასე ცოცხლად ასახულიყო თხზულებაში. „მოგზაურობის“ კითხვისას ხანდახან აზრი გაგიელვებთ, რომ თეიმურაზ ბატონიშვილი ძალზე ჩამოჰგავს დაკვირვებულ ტურისტს; მას ყველაფერი აინტერესებს და ცდილობს ასახოს უბის წიგნში. სამწუხაროა, რომ მას ხელთ არა ჰქონდა ფოტოაპარატი და ფონოგრაფი, რათა ზედმიწევნითი შესატყვისობით აღებეჭდა ნახულ-გაგონილი მისთვის ახალსა და სრულიად უცხო გარემოებაში.

არ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ თეიმურაზის მიერ ნახულ ღირსშესანიშნავ ქალაქთა, ციხეთა და განსაკუთრებით კი კარლსბად-მარიენბადის მდებარეობისა და გარემოს აღწერილობანი, ყოველგვარ წვრილმანისადმი ყურადღების გამახვილებისა გამო, შესაძლრა, ცოტა მოსაწყენიც იყოს მკითხველისათვის. სამაგიეროდ, გერმანიის იმ დროინდელ სამთავროთა თავისებური ყოფის სურათები, ძველ და ახალ სასახლეთა, ღირსშესანიშნავ და ღირსსახსოვარ ადგილების „საკვირველებათა სახლების“ (მუზეუმების), ბიბლიო-

თეკების, სამუსიკო, საკრებულო, საცეკვაო დარბაზების, ფუნ-
დუკების და მისთანათა აღწერილობანი საკმაო ყურადღებით
არიან შესრულებულნი. აწერილი ობიექტები ჩვენს თვალწინ
რელიეფური გარკვეულობით აღიმართებიან, თითქოს პრო-
ექტორის სხივთა ძნით განათებულნი. ამას ემატება ცოც-
ხალი ინტერესით მოთხრობილი და უწყინარი ლალობით შე-
ზავებული ზოგიერთი თავისი და ნაცნობ-თანამგზავრთა თავ-
გადასავალი. ასეთია, მაგალითად თეიმურაზის პატივსა-
ცემად გამართული წვეულების აღწერილობა, სცენა საბაჟო-
ში, კარლსბადში ჰერსშბრუნგის მთაზე ვირებით ასვლა თეი-
მურაზის პირადი მკურნალის მეკლენბურგელ კაპლერისა
და მისი ნათესავების თანამგზავრობით და სხვ. აღსანიშნავია,
რომ ამ ეპიზოდების უმრავლესობა თეიმურაზს რუსთველური
შაირით, მისი მიმბაძველობით და ზოგჯერ არც თუ მხატვ-
რულობას მოკლებულ სტრიქონთა შერჩევით გაუმართავს.
ამით იგი უფრო მეტ სიცოცხლეს ჰმატებს მის ხალისიან ლა-
ლობას და ეპიზოდების უკეთ დამახსოვრებასაც ხელს უწყობს.

„მოგზაურობის“ გადამკითხველი არა ერთხელ დაუ-
ბრუნდება თეიმურაზის აქა-იქ გაბნეულ სხვა შაირებსაც, რო-
გორცაა: ნათესავთა ((კოლას ოთარ ამილახერის ასულის
ელენეს და დის რიფსიმეს) განშორების ჟამს თქმული და
ვარდის სიყვარულით ბულბულისებრ დანამღერი სტრიქონები.

„მოგზაურობის“ დანარჩენი ადგილები უბრალო, სანიაღა-
გო ენით არის მოთხრობილი. ტი მოთე გაბაშვილის, იო-
ნა გედევანიშვილისა და სულხან-საბა ორბელი-
ანის „მოგზაურობათა“ კითხვას გაწაფულ ქართველ მწიგნო-
ბარს, შესაძლოა, თეიმურაზის „მოგზაურობის“ ენა, სა-
ერთოდ, და, განსაკუთრებით, თხრობითსა და აღწერილობითს
ნაწილში, მდაბიურად და სიტყვაუკაზმულადაც მოეჩვენოს.
ამას ემატება მოჭარბებული რუსიციზმები და ძველი ქართუ-
ლი სიტყვების იქვე ქართულად მოქცეული რუსული შესატ-
ყვისებით ახსნა-განმარტება, ესეიგობით წარმოდგენილი, რაც

მეტად აუბრალოებს თეიმურაზის წერის მანერას, სხვა შემთხვევებში არც თუ ისე დაბალი სტილის მეპატრონისას.

ალაგ-ალაგ შეინიშნება, რომ ავტორს აზრები მოეჯარვიან, იგი ვერ ართმევს მათ თავს, წინადადებები მას უწყდება ქაღალდზე გადატანისას. შიგადაშიგ ჩანართ-დამატებანი და აშიაზე გატანილი და გარშემოწერილი შენიშვნები თუ განმარტებანი ცხადად აგვიბეჭდავენ შემოქმედების ამ პროცესს. ავტორს წიაღსვლა ერევა და ცოტახნის შემდეგ იგი კვლავ უბრუნდება წინა ფურცელზე წამოწყებულ ამბებს, მიღის „პირველსავე სიტყვასა თანა“, თავგადასავალი იქნება ის, თუ რომელიმე ღირსშესანიშნავი ადგილის აღწერილობა.

თეიმურაზის „მოგზაურობა“ განსაკუთრებით საინტერესოა, როგორც წყარო იმდროინდელი ევროპის ყოფა-ცხოვრების გასაცნობად. მკითხველი ეცნობა ლიფლანდიას, კურლანდიას, პოლონეთს, პრუსიას, პომერანიას, მეკლენბურგის სამთავროს, საქსონიას, ბოგემიას და სხვა ადგილებს ისე, როგორც ისინი იყვნენ სინამდვილეში საფრანგეთის ბურჟუაზიულ რევოლუციიდან მეცხრამეტე საუკუნის 40-იან წლებამდის. მას აინტერესებს და იზიდავს ყოველდღიური სინამდვილე. იგი ამასთან ცდილობს ნახულის შესახებ „თქვას სიმართლე, თუნდაც იგი სახელგამტები იყოს მისთვის“ ვისმე თვალში.

ყველაფერი ის, რაც კი ოდნავ მაინც განასხვავებდა რუსეთსა და საქართველოს ევროპის ყოფა-ცხოვრებიდან, ბატონიშვილის ყურადღებას იქცევს და მისი დღიურის ფურცლებზე გვხვდება სათანადო შენიშვნებითა და შეფასებით. ეს შენიშვნები და შეფასებანი უფრო ამახვილებენ აღწერილ მოვლენისადმი მკითხველისა და „კეთილ-მიმთვალველთა“ ყურადღებას. ასეთია, მაგალითად, ჩვენი ბატონიშვილის მიერ დიდი ჰუმანიურობით აღწერილი პოლონელ ღარიბთა გაუხარებელი ცხოვრება. ჩვენს ფვალწინ ისახება ამ მხარის დაბალი ფენების სიღარიბე, სიტუტვლე, შიმშილი და უმრავლესობის „ეგვიპტური კირთებანი“, და ყველაფერი ეს ხდება იმისათვის,

რომ უმცირესობამ, თეთრითა და სიმრუდით განდიდებულმა, იცხოვროს ზღაპრული კრებისა თუ ჰარუნ-ალ-რაშიდივით.

უცხოეთში მოგზაურობით მიღებულ შთაბეჭდილებათა კალეიდოსკოპში, რასაც წარმოადგენს თეიმურაზის „მოგზაურობა“, უხვად წარმოგვიდგება აგრეთვე სურათი იმ დროის მმართველ კართა პოლიტიკურ, კულტურულ და ეკონომიურ ყოფა-ცხოვრებისა.

მოგზაურობის მთელი დროის განმავლობაში თეიმურაზი დაკვირვებას არა წყვეტს და მის შედეგად ჩვენ გვაქვს პრუსიელი იუნკრების (მიწათმფლობელ თავად-აზნაურობის) გვირგვინოსანი წარმომადგენლის ფრიდრიხ-ვილჰელმ III-ის დროინდელი გერმანიის პოლიტიკურ-ეკონომიური ცხოვრების სურათები. მოგზაურობა წარმოადგენს ეთნოგრაფიულ, დემოგრაფიულ, გეოგრაფიულ, ლინგვისტურ, რელიგიურ, მორალურ, ისტორიულ, ლიტერატურულ, არქიტექტურულ და სხვა ხასიათის ცნობათა ერთგვარ საუბჯეს, რომელიც უხვ მასალას იძლევა იმდროინდელი დასავლეთ ევროპისა და რუსეთის გასაცნობად.

ამ „მოგზაურობით“ თვით მოგზაური ჩვენ წარმოგვიდგება მეტად კულტურულ ადამიანად, რომელიც განსაკუთრებულ გულისყურს იჩენს როგორც ბუნების მიმართ, ისე კულტურულ საუნჯეებისადმი.

საქართველოს წარსული დიდების კულტურული მკვლევარი და მომხიბვლელი ქადაგი, უცხოეთში ქართულ ხელნაწერებითა და წიგნებით მოგზაურობს. მას თანამგზავრობას უწევენ „ქართლის ცხოვრება“, სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონი“, მისი უსაყვარლესი ძმის, საქართველოს მეფის-ძის და მემკვიდრის, რუსეთის გენერლისა და კავალერის დავითის მიერ ქართულად გამართული რუდოლფ-ფოსტრატის „ღირსი ხსოვნისა ქალაქთა ევროპისითა“, პარიზს ბროსეს მიერ 1834 წ. ფრანგულად გამოცემული „ხელოვნება აზნაურობითი, გინა ქართული ენისა თვითმასწავლებელი“ და სხვა.

თეიმურაზ ბატონიშვილის ეს „მოგზაურობა“, ერთი თვალსაჩინო ადგილს დაიჭერს მის ესოდენ მცირე ნაბეჭდ თხზულებათა შორის, ხოლო ყველა მისი ნაწერის გამო-მზეურება მრავალთათვის გასაგებად გახდის თეიმურაზისადმი იმ ღრმა პატივისცემის გრძნობას, რომელსაც ატარებენ გულ-ში ქართველთმცოდნეობის დარგის მუშაენი ბროსედან დაწყებულნი ჩვენს დრომდის.

სოლომონ იორდანიშვილი.

მოგზაურობა ჩემი ევროპიისა სხვათადასხვათა აღზრდათა

სანკტპეტერბურგით წელსა 1836-ს მაისის 26, სალამოს მეთერთმეტეს საათს, წამოვედით. მე მეფის ძე თეიმურაზ დიდად ავადმყოფი ვიყავ და, იანვრის შვიდიდამ მოკიდებული ჩემის წასვლის რიცხვამდის, ქვესაგებზე ვიწექ. 1-3

მას დღეს სტრელნას მოვედით. ჩემთან მეუღლემან, მეფის სძალმან და ჩემთან დამან, მეფის ასულმან რიფსიმა მამ გამომამგზავრეს. იმ ღამეს სტრელნის ფორტაზედ გახლდით. მეორეს დღეს დიდხანს გამომყვინენ ჩემი და და ჩემი მეუღლე. ვერც მათ გაებედნათ, რომ ჩემთვის თვალი ცრემლიანი ეჩვენებინათ, ამისათვის რადგან მე ისე ავადმყოფი ვიყავ, და მეც იმათ შეწუხებას ვუფთხილდებოდი და მწუხარებას ვფარევი, მაგრამ გულსა შინა საშინელი ცეცხლი მეგზნებოდა ჟამად ჩემის მეუღლის გაყრისა და ყოველთა მათ ჩემიანთა. 1-ბ

ლექსი

გავეყარე საყვარელსა, გადვიკარგე უცხო თემსა.
ვევედრები მხსნელს, მეუფეს, ჩემსა სიმართელის მომცემსა:
„მომეც ძალი მოთმენისა მე, მარადის შენსა მქენსა,
წყალობათა შენთა ცვარნი საკურნებლად მაწვთე თხემსა“.

მწუხარებით გაყრილნი წამოვედით. მახლდენ თანა მკურნალი სტატისკის სოვეტნიკი კაპლერ ვინმე მეკლენბურღით გარდამოსახლებული სანკტპეტერბურგით.

* ხელნაწერი ფურცლობრივ არის დანომრილი. ტექსტის არგუმენტების თანამიმდევრობით მიყოლებული არაბული ციფრები ხელნაწერის გვერდებს აღნიშნავს; კ—ფურცლის პირს, ზ—ფურცლის ბოლოს.

2. თეიმურაზ ბატონიშვილი

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბურგს, დობტური, სარწმუნოებით ლუტერანი, რომელიც ჩემის სახლის ექიმი აღრიდგანვე იგი იყო; დავით ალაიბეგის შვილი, რომელიც ჩემს სახლში სიყრმით-განვე აღზრდილი არს და 26 წელი მე მსახურებს და ერთი თავისი გოშია კაცი ამ ჩვენს დობტურს ჰყვანდა:

კაპლერ ფრინავს სიხარულით, ზოგჯერ ფრთებს აიწურვიდა 2-ბ დავით, თუმც ბრაზიანობდა, მაგრამ ერთგულად ურვიდა; თხუნველას მსგავსი ივანე სრიტინებს, საწყლად ურვიდა, კაპლერ მას არა აკმევდა, არცა აცმევდა, ხურვიდა.

მას დღეს, რომელ მაისის 27 იყო, ნარვას მოვედით სალამოს და ის ღამე მუნ გავათივეთ. მეორეს დღეს, დილას კალასკა დავიქირავეთ, ჩავსხედით და იქაურს ერთს პატიოსანს დედაკაცთან, თავის მცნობთან, მიგვიყვანა კაპლერ მან. მცირეს ხანს იქ ლაპარაკით დრო გავატარეთ და იქილამ წარვედით, სადაც ნარვის მდინარე, რომელსა ნორუა ეწოდება გადმოსჩქერს კლდე ზედა. ჯერ ზემოთ ორად იყოფება ეს წყალი და უმეტესი წილი, რომელსაც კლდეზედ გარდმოსდის გრგვლით არის ნახევარ სიმგრგვლის სახედა და იმაზედ გარდამოსჩქერს. და საშინელი ხმა და ხეთქება აქვს მას* მდინარესა. ხიდზედ შედგები და ისე პირდაპირ უყურებ. კარგი სანახავი არის. ხიდს რომ გახვალ, მარცხენეს მხარეს ცოტას რომ წარვლი, მეორე იგი ტოტიც კლდეზედ გადმოსჩქერს და იმას გრძლათ ირიბათა აქვს გადმოსჩქერი. და დიდის ხმიანობით, მსწრაფლის კვეთებითა გადმოსჩქერენ ესე ორნივე ტოტნი. რაღა განვაგრძო, წავედით ნარვა - 2-ბ დამაცა. ერთი სტანცია კიდევა შოსეთი განვლეთ 22¹/₂ ვერსი ვაივარამდის და მერე პესოკიანი გზა შეგვხვდა. ექვსექვსს ცხენს ვიბემდით კარეტაშია. განვლეთ ლიფლანდიის ქალაქები და სოფლები, დერპტის

* კასკადასა, რომელსა რუსულად ვადოპადი ეწოდება, ქართულად ჩქერი ანუ დიდჩქერი ეწოდების.

ქალაქი, ლიფლანდიის დედა ლუბერნიის ქალაქი; ქალაქი რიგა, რომელიცა ჩინებული ქალაქი არის. იქიდან კურლანდიის პირველი ქალაქი მიტავა, რომელიცა კურლანდიის ლუბერნიის ქალაქია, კაის ალაგს და კარგი ქუჩები აქვს. აქიდან ვიარეთ. განვლეთ კურლანდიის სამზღვარიცა და შევედით პოლშის სამზღვარშია, ვილენცკის ლუბერნიაში. და რაც სოფლები, გინა ჟიეზდის ქალაქები ვილენცკისა შეგვხვდა, მცხოვრებთა მათთა განსაკვირვებელი არს სიგლახაკე, რომელიცა მოგახსენოთ, დღეთა შინა ჩემთა არა რომელსა შინა ქვეყანასა, არცა ევროპიისა ადგილთა, არცა როსიისა, არცა აღმოსავლეთისა, გინა სხვათა აზიისა კერძოთა, რაიცა ადგილნი მე მომივლიეს, არა მინახვანან ეგრეთნი გლახაკნი და არცა სადა ამბად მსმენიეს ეგრეთი გასაწყლებული მცხოვრებნი. ძონძუნძნი მოსიათ, გასვრილნი და ყოვლითურთ შეურაცხნი. | თუმცა ეტყობათ, რომელ კაცნი არიან, ანუ ყოფილან ოდესმე, მაგრამ სახეცა კაცთა სრულიად მიღებიათ. უსაწყლესი და უუბადრუკესი მათი, ვგონებ, ცასა ქვეშეთი სრულად მოვლო, ვერასადა იხილო. იგინი არიან ორგვარნი: ერთი პოლშელნი სარწმუნოებით ქრისტიანენი, რომის კათოლიკენი და მეორე ურიანი. მათ ურიათა შორის, რომელნიმე არიან, აცვიათ, ხურავთ არც ეგრე ჩინებულათ, მაგრამ ფული კი აქვსთ მცბიერებით ბოროტად შეკრებული. იგინი იღებენ იჯარით, ისე იგი, პოდრატით, მებატონეთაგან. გლებთა და მათ საწყალთა ამუშავებენ მსგავსად ფარაონის კირთებისა ეგვიპტურისა. თითონაც ის იჯარადრები ფულით ივსებიან და მათ მებატონებსაც მრავალს ფულს აძლევენ. და ის საწყლები მცხოვრებნი, სრულიად მომყმარნი და უქონელნი არიან. რაოდენიც მე შევამცნივე, ათასში და ბევრ ათასში ერთი, ისიც ურია, კეთდება. და ყმების მებატონენი და სრულიად ყოველი კაცი მის ქვეყანისა გლახაკი არს, ესრეთნი გლახაკნი და შესაწყალნი, რომელ

3-3

3-ზ უკეთუ მცირედიც არის სვინიდისის მექონი კაცი იხილავს მათ, შეუძლებელ არს უცრემლოდ წარვლოს მათ შორის. სახლთა მათთა სალორენი და საბატენი ნაკლულევანთა სოფელთანი ასწილად სჯობიან. და საგებელი და საბურველი მათი არს ჩალაჟულა, რომელსა შინაცა სრულიად შიშველნი ყრმანი მათნი ეხვევიან. ხოლო მდაბალნი ურიანი ეგრეთვე შინა ცხოვრებასა არიან, გარდა იჯარადართა და ვაჭართა მათთა, რომელნიცა მათ შორის არადია მრავალ არიან.

განვლეთ იგი ადგილიცა. და მათ გზასა ზედა, ლამესიარულთა შინა, ფრიად, სენისა გამო ჩემისა, მევენებოდა. და რა დაღამდა სამი იენისის თვისა რიცხვი, დღეოთხშაფათი, დავასრულეთ სამზღვარი რუსეთისა სამპურობელონი ტავროგენს. და მუნით განვედით სამზღვარსა შინა პრუსიისასა.

კეთილმიმთვალველნო და აღმომკითხველნო, სათანადო არს ცნობად თქვენდა, რომელ სანკტ-პეტერბურგით ვიდრე ტავროგენადმდე განვლის ორმეოცი სტანცია, ესე იგი, ფოჩტაცა და არს ვერსი რვაასი.

4-პ ტაჭროლენი დამ მოვედით პრუსიის სამზღვრის პირველს ფოჩტაზედა, რომელსა ეწოდების ლანდეცარლენს. ესე ფოჩტა არა დია შორს არს. ტაჭროლენით იქმნება * ერთი მილი და ნახევარი.

მუნ ტამოყნა არს. გვკითხეს ნივთთათვის, თუ რა მიგვაქვს, რომელ იმისთანა ნივთი რამ არა შეგვეტანა რა მათს ქვეყანაში, რომელიც რომ შეკრული არის კოროლისა და მათის მმართველობის ბრძანებითა. ყოველივე მიმავალობისა ჩვენისა, თუ სადა მივდიოდით სამკურნალოთა წყალთა ზედა ბოლემიად, სცნეს მათ. მყისვენება გვცეს. შევაბმევინეთ ცხენნი. ლანგენცარლენი დამ ტილზიტის ქალაქი არის სიშორით ექვსი მილი.

* ერთი მილი 7 ვერსია. და რუსეთის სამზღვარს გარეთ ყოველს ადგილას მილით თვლიან. მილი ალაჯი არის, ერთი საათის სავალი, ანუ შვიდი ვერსი.

შუალამე გარდასრული იყო, რომ იმ დროს მოვედით. იმ ლამეს იქ განვისვენეთ.

ტილზიტი არის ქალაქი პოლშისა, რომელიცა აწ უპყრიეს პრუსიის კოროლსა, დიდი და ვრცელი. მეინ მდინარესა ზედა სდგას ქალაქი ესე. მუნიდგან წარმოვედით დილას 4-სა იენისისასა, ხოლო მათებურად

თეიმურაზ ბატონიშვილი

16 იენისსა. და გამოვლეთ მას დღესა და ლამესა თვრამეტი მილი, რომელ არს ვერსი ასოცდა ექვსი, და შუალამის ჟამს ქალაქსა შინა კენისბერგს მოვედით. და შუალამის ჟამსა ტრახტირსა შინა (დატოვებულია ადგილი) ჩამოვხედით და მუნ განვისვენეთ ლამე იგი, რომელიცა განთენდებოდა პარასკევად. ესე ქალაქი კენისბერლი პრუსიის მამული არის, ძველადგანვე ჩინებული და ძლიერი ქალაქი.

ოდეს გათენდა, ავემზადენი: წასასვლელად. მე მსურდა, რადგანაც რომ ბერლინი არა დია შორს არს, მის ადგილისაგან რომელ პირდაპირ ბერლინს წავსულიყავით, მაგრამ ჩემს დოქტურს კაპლერს ასე სურდა, რომ პომერანიასზე გაგვევლო მეკლენბურღ შუ-რინს მივსულვიყავით როსტოკის ქალაქში, სადაც რომ კაპლერს ძმა ჰყვანდა კარლო და ძმისწული ლუიზა, ლამაზი შავურის ცოლი. იმათი ნახვა სურდა და თავის უწინდელთ მექვეყნეთი, საცა შობილიყო და აღზრდილიყო იმ ადგილისა. იქილამ, ესე იგი, კენის-ბერგიდან ბერლინამდისინ ჩვიდმეტი ჟოჩტა იყო გასავლელი და როსტოკამდის ოცდა თოთხმეტი და როსტოკილამ ბერლინამდის ცხრა ჟოჩტა იყო გასავლელი; ესე იქმოდა ორმოცდა სამს ჟოჩტასა და ამაზე შუღლი მოგვივიდა.

კაპლერ ჩხუბობს ჩიფჩიფითა, მე ვუყვი ვითა ლომი;
იგი იწვეს როსტოკისკენ, მე ბერლინს ვარ წასვლის
მდომი.

ბერლინი იყო ახლოსა, ამაზედ გვაქვს დიდი ომი; 5-3
მას თვის მშობლის ქვეყნის ნახვა სწადის, იღვწის, ჩხუბით
მშრომი.

მე არ დავყვე ნებას ჯერეთ, მერმე მუხლით დაიჩოქა;
ყელს მოიდვა ხელმანდილი, მითხრა. „ყმა ვარ შენი, როქა;
ჩემს სიბერეს პატივეცი, მსურის ვნახო ჩემნი, ოხა;
ჩამობრძანდი მეკლენბურღ ში, შეგიკერო კარგი ჩოხა“.
არ მომეშო, წამიყვანა გზასა, გრძელსა მოსახვევსა;
ლამე და დღე გვარბენია მინდორს, ველსა, მთასა, ხევსა;
პომერანიზე გავიარეთ კარგ საამო სახილველსა;
თიბათვის ათს როსტოკს შევხდით, მოგვეგებნეს მათსა
მწვევსა.

ჯერეთ მცირედი კენისბერგისათვისვე მო-
გითხრათ. ქალაქი იგი სატახტო პრუსიისა არს, განიყო-
ფების სამად ნაწილად 1. კენისბერღ, 2. ლებნიკ
და მესამე კნეიტოფი.

მეფის სძალი (თეიმურაზ ბატონიშვილის მეუღლე)

ოთარ ამილახვრის ასული ელენე.

ხოლო წელსა 1701 შემატებულ არს მეოთხეცა ნა-
წილი ფრიდრიხსტად წოდებული. ამათ ყოველთა
ერთადა აქვსთ ნავთსადგური; ვრცელი და ჩინებული;
აზნაურთა ძეთა სასწავლო, აღშენებული წელსა 1544-ში;
ჩინებული ბიბლიოტეკა (რომელ არს წიგნთ საუნჯე)*

პარასკევს დღესა, თიბათვის ხუთსა და ფრანგულად 6-3
17 რიცხვში კენისბერღი დამ წავედით. გზაზე მრ-

* ამ ფურცელზე 5-3 გვერდის ნახევარი და 5-ხ მთლად და-
უწერავია.

ვალი უცხო ქალაქები ვნახეთ. ელბინლი, ელბინლი
 მდინარეზე მდგომი. ძველად პოლშისა არის, ახლა პრუ-
 სიის კოროლს უპყრია. ეგრეთვე დანცილიცა პოლ-
 შისავე ყოფილა და პრუსთ უპყრავსთ. დანცილს ციხე
 არს და ქალაქი ძლიერი, მშენიერი და მხიარულს ად-
 გილსა; ვისლე მდინარესა ზედა მდგომარე არს. ბალ-
 თიის ზღვა ახლავს ერთსა მილსა ზედა, სადაცა ვისლა
 მდინარე ზღვასა შინა შთავარდების. და ადგილი მტკი-
 ცითა ორითა სიმაგრითა სანგრისათა განმაგრებულ არს.
 და საშუალ მათსა არს კოშკი მაღალი ფრიად და დიდი.
 და მას ზედან არს დიდი ფანარი ღამე ზღვით მომავალ-
 თათვის ხომალდთა გამოსაგნებლად. გარემო ქალაქისა
 დანცილისა არს ოცნი ჯიხურნი დიდნი, მაღალნი და
 ოთხკუთხნი. ქალაქის კარნი რკინისა და ქვისა, ხელოვ-
 ნებითა უცხოდ ქმნულ არიან. და ყოველთა კართა აქვსთ
 სამსამი ასახსნელნი ხიდნი. მახლობელ ქალაქისა ვრცელნი
 და მაღალნი გორანი არიან. პირველსა ეწოდების ბიშო-
 ბერლ და მეორესა ღალენსბერლ. და მუნით ყოვე-
 ლი ქუჩა ქალაქისა და მას შინა მავალნი და გარემო
 ქალაქისანი სჩანან სრულიად. ქალაქსა ამას შინა არიან
 მრავალნი უცხონი შენებულეზანი: სასამართლო დიდი
 6-ბ და ვრცელი, ხომალდთა სადგური, სასწავლებელი, ჩინე-
 ბული ბიბლიოტეკა. ბაზარსა ზედა არს დიდი სახლი,
 ანუ პალატი, რომელსა ეწოდების იუნკერლოფ. და
 მუნ არს ზალა დიდი სამხიარულოდ მოქალაქეთა შეკრე-
 ბილებისა და როკვისათვის. გარემო ქალაქისა არს რომის
 კათოლიკეთა ეკლესიანი და მონასტერნი. ველნი შვენი-
 ერნი, ნაყოფიერნი, წვრილტყიერნი და გორიერნი.

თიბათვის შვიდი იყო რომ დანცილში გამოვიარეთ.
 დიდხანს არა დავეყავით მუნ და წარმოვედით. გა-
 მოველეთ მრავალნი ქალაქნი და სოფელნი. რვას თიბა-
 თვეს პომერანიის სამთავროს დედაქალაქში შტე-
 ტინში გამოველეთ, რომელიცა აწ პრუსიის კოროლს
 უპყრია. ესე მდგომარე არს მდინარესა ზედა ოდერსა,
 რომელიც რომ ოთხს ნაწილად არის განყოფილი. და
 ერთს მხარეს ჩაუდის აღმოსავლეთით კერძო მის ქალა-
 ქისა და შთავარდების მდინარე იგი შტეტინისა
 ტბასა შინა. მდინარეცა პლენა მახლობელად ამისსა
 სდის და ოთხთა მათ კერძოთა მის მდინარისა ოდე-

ს ა მ რ ე ბ * ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი

ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი
ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი
ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი

ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი 1876
ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი
ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი
ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი
ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი
ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი

ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი
ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი
ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი
ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი
ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი
ს ა მ რ ე ბ ე ა რ მ ა რ ი ო რ ი ფ ე ნ ე ჯ ო რ ი

„მოგზაურობის“ პირველი გვერდის ფოტოპირი.

რისა და პლენა მდინარესა ზედა ძევს ექესი ხიდი. ქალაქი ესე ბუნებითისცა მდებარეობითა და კაცთა მიერიცა განმაგრებული არს ფრიადისა სიმტკიცითა, ახლისა წესითა. ქალაქსა ამას შინა არიან სახლნი ქვიტკირისა, ფრიად შვენიერნი, ქუჩანი წესიერნი და ურჩეულესნი. შენებულება: სასახლე მთავრისა, ბიბლიოტეკა და მუზეუმი (ესე იგი საკვირველებათა სახლი) და სხვანიცა მრავალნი ღირსი | ხსოვნისანი არიან. მუზეუმსა შინა მდებარე არიან პომერანიისა მთავართა კუბონი, სახენი და ანდრიატნი. პირველისა ეკლესიისა სამრეკლოსა შინა არს ზარი ერთი, რომელსაცა 24 კაცი რეკს. მუნვე არს შტეტინსა შინა აზნაურთა სასწავლო, აღშენებული ქრისტესით 1541 წ. სამსაჯულო და საჭურველთა სახლი. მდებარეობა ქალაქისა ამის ფრიად მხიარულსა ადგილსა არს და ნაყოფიერსა. და ფრიად მშვენიერი არს ქალაქი ესე.

7-3

სადილი მას დღესა შინა პრუსიის ტრახტირად სახელდებულსა შინა ვსჭამეთ. და წარვედით მუნითცა. ვლეთ მრავალნი ადგილნი. შევედით სამზღვარსა შინა მეკლენბურღ სტრელეცი სასა. და განვლეთ იგიცა. და შევედით სამზღვარსა შინა მეკლენბურღ შური-ნისასა, რომლისაცა ღერცოლი არს მთავარი. ხოლო დღესა ოთხშაფათსა, ათსა რიცხვსა (22) თიბათვისასა, მივედით როსტოკის ქალაქში. მოგვეგებნეს წინა კარლი ივანიჩი, კაპლერის ძმა, თავისის უმცროსის შეილითა და კარლ ივანიჩის ქალის, ლუიზას ქმარი, გვარად შაურ. მე თუმცა ასე ვფიქრობდი, რომ, რადგანაც კაპლერი იმათი იყო და სიყრმითგან თავიანთს ნათესავებში აღარ ყოფილიყო, სახლი ექნებათ მომზადებული და იქ ჩამოგვახდენენ, რადგანაც მეც უცხო ვარ, მაგრამ ვნახე, რომ მიგვიძღვნენ ისინი და ჩამოგვახდინეს ჩინებულს ტრახტირშია | რომელსაც სახელდების ლონ, რომელიც, შეიძლება, რომ უიმათოთაც კარგა გვეპოვნა. ჩვენ რომ მივედით იმ ტრახტირში, დიახ, დიდი დღესასწაულობა ჰქონდათ. ასე რომ, თურმე, იმ ტრახტირის პატრონსა ერთი დიდი ზალა აღეშენებინა მას ტრახტირში (ანუ ყოველთა სადგურში) ხალხის შესაქ-

7-8

(17)
22
1477

(18)
23
1478

ჰაიბ შიშო რამდენად.
 შიშო რამდენად.
 აიშო. ხვს ხეჯიბის შიშო
 ყლყლ.

მეტი შიშოებს შიშოებსა შიშოებს
 შიშოებს ხეჯიბის. აიშო ხვს. აიშო ხვს
 შიშო ხვს აიშო ხვს. აიშო ხვს
 ხვს შიშო ხვს. აიშო ხვს. აიშო ხვს
 აიშო ხვს. აიშო ხვს. აიშო ხვს
 აიშო ხვს. აიშო ხვს. აიშო ხვს
 აიშო ხვს. აიშო ხვს. აიშო ხვს
 აიშო ხვს. აიშო ხვს. აიშო ხვს
 აიშო ხვს. აიშო ხვს. აიშო ხვს
 აიშო ხვს. აიშო ხვს. აიშო ხვს

Handwritten marginal notes on the left side of the page.

Handwritten marginal notes on the right side of the page.

ბროსესადმი მიწერილი ბარათის (1835 წ. 5—IX) ფოტობირი.

ცევად. და იმისი პატივისცემისათვის ერთი დიდი გრგვალ-
 ლი ბურთსავით გლობუსი გაეკეთებინათ, ყვავილებით
 მოერთოთ, ზედ მრავალი წვრილი ფერადი ნაჭრებისა,
 წვრილის ბაირახებისავით გაკეთებული, დაესხათ. იმ
 გლობუსს გრძელი ლატნები ჰქონდა გაყრილი და ისიც
 ყვავილებით და ნაკუწებით შემოსილი. რამდენსამე კაცსა
 იმ გლობუსის მკლავები ეპყრათ ხელთა. ზოგნი წინ
 მიუძლოდნენ. მშვენიერი მუზიკა ორპირად წინ მიუძლოდა
 და უკრავდნენ. ამ დიდს მეიდანზე ხან შუაზე, ხან ოთხ-
 კუთხივ დაჰქონდათ. რაც იმ ქალაქის ხალხი იყო: დიდი,
 პატარა, გოგობიჭი, ერთის კიჟინით და ღრიანცლობით,
 უკან დასდევდნენ. და იმ ქალაქის ქუჩები სულ ისე მოა-
 ტარეს. ის მთელი დიდი მეიდანი სულ ხალხით სავსე იყო.
 თურმე იმათში ის დიდი პატივი არის იმ მოქალაქისათ-
 ვის, რომელსაც რომ ამას გაუკეთებენ. ბევრი ვიცინეთ

8-3 მათს | ყოფა ქცევაზედა.

ქალაქი ესე როსტოკი არს თავისუფალი, ესრეთ
 რომელ, რაც მათ მოქალაქეთ სჯული და განწესება არის,
 იმას ვერავინ შეეხება და ვერც გამოუცვლიან. თორემ
 ძველად პირველი სამთავრო ქალაქი მეკლენბურღ-
 შურიინისა ეს არის და ახლა იმ ქვეყნის ღერცოლისა.
 ამ ქალაქს საფარველი კი სძევს და ჯარიც თავისი უყე-
 ნია ღერცოლს ამ ქალაქის მცველად, მაგრამ იმათ წესსა
 და მმართველობას, რაც თავიანთში აქვსთ, ღერცოლი
 ვერ მოუშლის. ქალაქსა ამას ზღვა ბალთიისა ორს
 მიღზედ ახლავს. მდინარე აქვს, რომელიც ქალაქს გარე-
 დამ მოუდის და ეწოდების მას ვერნოვი, რომელიცა
 გამოსდის გვისტროვის ტბასა და შთავარდების ბალ-
 თიის ზღვასა შინა. ქალაქსა ამას შინა არიან არა დია
 მკირედნი ძველებურნი შენობანი დიდდიდნი, თლილის
 ქვისა; ლუტერანთა საყდრები, თიატრი მომცრო და
 კარგი, მუზიკა და მოთამაშენი, დიახ, კარგნი, ქუჩანი
 ვიწრონი. ჰაერითა არა ეგრე ცუდი და გარემო ქალა-

ქისა | ქვიტიკირის გალავანი აქვს მოვლებული, ძველისა 8-ზე
წესით. მდინარესა მისსა შინა მუშაობენ ნაენი და ნავთ-
საყუდელი აქვს მას ვრცელი. ერნი მუნებურნი არა ეგრეთ
გარდამეტებული არიან სიმდიდრითა და არც არიან ლა-
რიბნი. არამედ საშუალოდ სცხოვრობენ და ვაჭრობაცა
აქვსთ საკმაო, რადგანაც ზღვა ახლო აქვსთ.. სარწმუ-
ნოებით მუნებურნი ლუტერანები არიან. წავედით ხუთ-
შაფათს სალამოს თიატრში. ოპერა წარმოადგინეს, რომ
მელსა სახელედების ნორინ. და იმღერეს ჩინებულად
მუზიკაც, დიახ, უცხო იყო. |პარასკევს მე არ შემეძლო,
შინ დავრჩი და კაპლერ კი წავიდა დობრანში.
დობრანი აქედამ 4 მილი არს. და მუნ ზღვის პირს
სამკურნალო წყლები არის. ისინი ნახა (აშოაზე მინაწერი
აქ თავდება) შაფათს დღეს კაპლერის ძმისწულმა, ლუი-
ზამ დაგვაპტიჟა და კარგი სადილი წარმოგვიდგეს. კარ-
გად შეგვაქცივეს. იმ ლამეს ვახშმათ კაპლერის ძმამ
დაგვაპტიჟა. რაც შეეძლო, თავისის სიღარიბით, კარგი
ვახშამი ჰქონდა. მეორე დღეს ტრახტირში საკმაო ფული
გავიღეთ: სახლის ქირა და სასმელ საქმლისა და წა-
მოვედით.

თიბათვის 14 (26) წამოვედით ბერლინისკენა.
თან გამოგვეყენენ კაპლერის სიძე შაურ, თვისის
ცოლით, ლუიზათი, კაპლერის ძმისწულითა და
თვისის ლამაზის|დითა. თურმე ეს ქალაქი ის იყო, რომ
მელშიაც ეს კაპლერ დობტური დაბადებულ იყო და დი-
დად უხაროდა, საცა დაბადებულ იყო, რომ ის ქალაქი
ნახა. თუმცა ჩვენთვის მაგრე ღირსახსოვნისად მისათვალ-
ველი, ვგონებ, არ იყო კაპლერთ სამშობლო ქალაქი,
მაგრამ ადგილის მდებარეობა, დიახ, კარგი აქვს. მომ-
ცრო, დიახ, მშვენიერი ქალაქი არს, ნაყოფიერი, ვაკე
ალაგსა სდგას და მხიარულსა. ადგილობით როსტოკს
ესე სჯობს და შენობაც მოსაწონი აქვს. ეს ქალაქი

მეკლენბურლისავე შურინის სამთავროსი არის. მივედით და იქ ჩამოვხედით ყოველთა სადგურში, ესე იგი, ტრაქტირში, რომელსა ეწოდების ჰერბრუსლერ-ცოლ. კაპლერის ამისწულს, ლუიზას ქმარს, შავურსა იქ დედა ჰყვანდა, რომელიც გვართთ რობერტს ვისმე ცოლათ ჰყვანდა; სახელად ვილგელმ ერქო იმ კაცსა და იმის ცოლს ერქვა ლუიზა რობერტა. ისინი, ხნიერნი ხნითა, იქაურნი მოქალაქედ მცხოვრებნი არიან. იმათ გვიწვიეს. ჯერ ხილვები და ტკბილები მოგვართვეს, მერმე სადილი. უცხო კარგი სახლკარობა ჰქონდათ. კარგი სასმელ-საჭმელები წარმოგვიდგეს და უცხოთ შეგვაქცივეს. რობერტ კარგი კაცი იყო და იმისი ცოლი, დიახ, პატიოსანი და ძალიან კარგათ მიმიღეს. და კიდევ ილ-
9-3 მობდენ და სწუხდენ, რომ უცხო ვიყავ და ისე სუსტი, გამბ-
დარი და გზისაგან დამაშვრალი, ავადმყოფი და ყოვლი-
თურთ ცდილობდენ ჩემს სიამოვნეს. ახლა იმათ სხვა თვისი ნათესავები და მცნობი ქალები მოეწვიათ. ერთი ჯარი სულ ყმაწვილი ქალი გარს შემომისხდნენ, მიალერ-
სებდნენ და მელაპარაკებოდნენ:

შემომეხვივნენ ქალები, ლამაზი ჰქონდათ თვალები;
თეთრ-წითლად, უცხოთ ფუჩფუჩნი, პირზედა ასხდათ ხალები;
„გუთმორგენ, იფშო“ იძახდენ, გულს თურმე სწვიდათ
ალები;
არ ვიცი რასა სჩმახვიდენ, წაუხდათ ცნობათ ძალები.

ავთანდილს ვითა ფათმანი, ლუიზა ეგრე მეპ-
ყრობა;
მე უაღერსე მცირედ რამ, ვეჭვ, ძნელ არს ჩემი შეპყრობა;
შაურს რალა სჯის? უსენს ჰგავს, ჩემთანა რა აქვს მოყვრობა?
ვინ გაიგონა კაცისგან თავისის ცოლის მაყრობა?!

იმ ქალებმა მე კინალამ მაღლა სახლში ამიტყუეს;
9-6 შემომისხდენ გარეშემო, მელერსნენ შემიპუეს;
მითხრეს: „რადგან მაშვრალი ხარ, განგისვენებთ სახლს
მარტუეს;
ამოგვეყვ და ჩვენ გიამბობთ ჩვენ გულის დარდს, არ სიცრუეს“.

კინალამ დაკყვევ ნებასა, მერმე ვიფიქრე ჭკვიანად;
ვთქვი: არ შეშენის გონიერს, რომ საქმეს მიხედეს გვიანად;
მე რა საქმე მაქვს სხვის წალკოტს ვარდი მოვკრიფო იანად?
მიჯობს გავექცე მე ამათ და გარდევხვეწო გზიანად.

კვლავ შემომისხდენ, ვით ვარდას ბულბულნი მოყეფარენი;
აღავსეს ყვავილებითა მათ შიდამოთა არენი;
მეაჯდეს, მეფერებოდეს გულისა მოისარენი:
„მოგვილხინეო სასურვლად, დღენი ნუ გაგვიმწარენი!“

უთხარ: „ჩემს ბინას საშური საქმე მიძს, წამსა წავიდე;
ისევე აწვე მოვბრუნდე, არ ვით მზე მწუხრსა დავიდე“.
რა მოველ შინ დავიმაღე, მე გული ალაგს დავიდე;
მძებნელთ რქვა მონამ: „ჩემს გარე არავინ არის აქ კიდე“.

რა აღარ მიველ, მომნახეს ქალაქსა, ქუჩა, წალკოტთა;
ვერ მპოეს, დაღონებულნი შინა მიიქცენ სამყოფთა;
ცეცხლი ეგზებისთ, თვალთაგან ცრემლთა იდენდეს სამყოფთა,
ინანდეს: „რისთვის გაუშვით გულთ ჩვენთა მახვილთ დამყოფთა“.

სალამოს კაცი მოვიდა მაწვევარისა ჩვენისა:
„რო ბერტი გთხოვსთო მობჭიანდეთ, აწე ჟამი არს ლხენისა;
ჩაველ, წინა მომეგებნეს, მოუბრად ტკბილის*უნისა;
ქალები თუმცა მწყრებოდენ, მაგრამ რიდი აქვსთ ჩენისა.

მითხრეს: „რაზე შეგვაწუხე და გაგვექეც, დაიმაღე!“
მე ვუთხარ: „დამძინებოდა, დავშვერ, გზასა დავილაღე“,
მეაღერსნენ, უაღერსე და შევრიგდით, დიახ, მალე;
ხუმრობით დრო გავატარეთ, სხვის რისთვის და მოვიცალე.

მე მმართებს აქა წარმკითხველთა უჩვენო იმ კაცის 10-ბ
შადრიელობა. იმ ლამესაც რო ბერტი ვახშმათ, დიახ,
კარგა დაგვხვდა. დიახ, პატიოსანი კაცი იყო და ცოლიცა
შისი პატიოსანი დედაკაცი. იმათ ჩემი მოვალეობა არა
ჰქონდათ რა და ისე კარგათ შემიწყნარეს. ვახშამ შემდ-
გომად შინ წამოვედით და განვისვენეთ. მეორეს დღესა,
თიბათვის თხუთმეტსა (27-სა), დღესა ორშაბათსა, დი-
ლაზე ავდექით. მივედით რო ბერტის სახლში მას ყავა
და საუზმე მოემზადებინა. ყავა შევსვით, მცირედი საუზმე
ვიგემეთ. გამოვეთხოვენით რო ბერტს, იმის მეუღლეს

და ზემოდხსენებულთ ლამაზებთა. აღერსითა და ოხვრი-
თა ივინი იქ დაუტევეთ და ჩვენ სახელითა ღვთისათა
შეუდევით ბერლინის გზასა. გამოვლეთ ცუდი და
უმოსეო, პესოკიანი და ქვიშიერი გზები.

გვისტროვიდამ კრაკოვს მივედით. იქილამ
პლავუს და მუნითგან მენბურლს, სადაც შესრულ-
დება მეკლენბურლ-შურიინის სამზღვარი. და
მენბურლიდამ ეგრეთვე პრუსიის სამზღვარი იწყება.
მენბურლიდამ კირეცში (!) მოვედით და ის ლა-
მე მუნ დავყავით (აშიაზე კრეიცში). ლამის 12 საათზე
მოვედით. დილას ადრე, შვიდს საათზე ავდექით თიბათ-
ვის თექვსმეტს (28-ს) სამშაფათსა და წამოვედით, ფრი-
ზიკის ფოჩტაზე პური ვჭამეთ. სადილი კარგი იყო.
იქილამ გამოვლეთ ნაონის ფოჩტა, შპანდოვი, შარ-
ლოტანბურლი და მოვედით ლამის პირველს საათზე
ბერლინს. ჩვადმეტი თიბათვე თენდებოდა, ოთხშა-
ფათი დღე. ჩამოვხედით ყოველთა სადგურში, ესე იგი,
ტრახტირში, რომელსა მუნ ეწოდების ლოტელ რუმ
11-3 (ესე იგი რომის ტრახტირი). იმ ტრახტირში, ზევით
ატაჟაში კარგი სახლები დავიქირეთ. ჩაი დავლიეთ და
განვისვენეთ.

დღესა მეორესა დავით ივანიჩი გავგზავნე
ჩვენს რუსეთის დესპანთანა, რომელიცა მაშინ იქ განწე-
სებული იყო რუსეთის კარიდამ პრუსიის კარზედ. გვარად
რუბო პიერ, კაცი სწავლული, საქმეთა შინა გამოც-
დილი და პატივცემული, და შევეუთვალე: რომელს ჟამს
შეიძლება, რომ განახოთ მეთქი. მას შემოეთვალა: ერთის
საათის შემდგომ მობრძანდესო. და კაპლერიც თან
მყვანდა. ვნახე და ვიცკანცელერის წიგნი მივუტანე, რო-
მელიც პეტერბურლიდამ გამოტანებული მქონდა,
რომ თუ დავგვირებოდა რამე, მას უცხოს ქვეყანაში
შეგვწევოდა. დიახ, კარგად და თავაზით დამხვდა დეს-
პანი. კარგას ხანს ვილაპარაკეთ. ყოველივე ჩემი საქმე

იუწყა, დიდის გულს მოდგინებით თავს იღვა. რაც სამსახური გნებავსთ, მიბრძანე, ცარევიჩოვო, მე განმზადებულს გახლავარ თქვენის სიამოვნისათვისაო. მას თავისი პრავიტელ კანცელერი ჰყვა, გვარათ ოზეროვ, თავის სამინისტერიოს საქმის განმგეთა. დიახ, პატიოსანი გვამი. ისიც გამომემცნაურა. წამოვედით ბინაზედა. პრუსიის კოროლი მაშინ ბერლინს არა ბრძანდებოდა, ქალაქს გარეთ აგარაში შორს ადგილს წაბრძანებულყო და არც კოროლის ჭომილიანი იყვნენ იქა. ყველანი თავთავისთვის თავანთ სამყოფს საზაფხულოს ადგილში გასულიყვნენ. მეც ავადმყოფი ვიყავ და იძულებით ჩემს თავს ვამხნობდი და არა ვწვებოდი. ამისთვის ვუთხარ კაპლერს: „აქ დიდხანს ნუ დავდგებით, ეს ორი ღამეც ვიყვნეთ და ჩქარად გავეშურნეთ სამკურნალოს მარიანბადის წყალზე“. ეს რჩევა ამანაც მოიწონა. მერმე ვუთხარ: შინ ჯდომა უფრო შემაწუხებს და ისევ ისი სჯობს, რომ სანახავეებში სადმე წამიყვანო მეთქი. კალასკა დავიჭირეთ და შარლოტანბურგში წავედით. ეს მცირე ქალაქი, საცა პრუსიის კოროლის სასახლე და შესაქცევი ბაღი და თიატრი არის, ბერლინიდან ერთი მილი იქნება, ესე იგი, შვიდი ვერსი. საცა პრუსიის კოროლის სასახლე არის, იქ, იმის პირდაპირ, შიგნით მხარეს, მარცხნივ მხრითა კარგათ მოდიდო, საყდარსავით გაკეთებული, გუმბათიანი თლილის ქვით ნაგები ეკვტერი არის. იმის შესასვლელთან ძირს ლარზამონივით გაკეთებული სასაფლაო არის. და მას შინა ამ აწინდელს მეფისა, პრუსიის კოროლის ღრიდერიკოს მესამისა მეუღლე, ჩვენი იმპერატრიცა ალექსანდრა ფეოდოროვნას დედა არის დამარხული. ამ ეკვტერთან რომ მიხვალ, დიდი და განიერი მაღალი ქვის კიბე ავა, ზედ მაზედ, რომელსაც აკლდამაში ის მარხია; რა შეხვალ, შიგნით საყდრულად მოყვანილი ეკვტერი არის. | და მის საშუაღს ალაგს დიდი, ლუსკუმის სახედ გაკეთებული, სრულიად თეთრის

11-8

12-3

წმინდის მარმარილოსაგან ქმნილი, მუნუმენტი კოროლე-
ვასი, საკვირველის ხელოვნებით ქმნილი. მას ლუსკუმაზედ
მწოლიარე არის ქვეშსაგებზედ კოროლევა სრულის თავის
ტანისამოსითა და დიდად მიმსგავსებულის სახით, როგორა-
თაც ავადმყოფი მილულვილი მიწოლილა და ზევიდამ ზე-
წარი ხურავს. ასეთის ხელოვნებით არის გამოჭრილი
ქვა, რომ თუ კარგათ არ დახედა კაცმა ვერ შეამცნევს,
რომ სწორედ ზეწარი არ ეხუროს. გულხელი დაკრეფილი
აქვს და მუხლები გადაჯვარედინებით უძეს და ისე ეგო-
ნება კაცსა მუხლები შიგ ზეწარში უჩანსო. ასე გვითხრეს,
რომელთაც გვაჩვენეს, ასეთი მსგავსება აქვს კოროლევასი
ამ სახესაო, რომ უმეტესი აღარ შეიძლებაო. და, დიახ,
საღმობელად სანახავიც არის, რომელ იმისთანა დიდე-
ბული გვამი თავის წელიწადზედ აღრე გარდაცვლილა
და როდესაც იმის სახლისა დიდის ბედნიერების ჟამე-
ბი იყო იმას ველარ მოესწრა მრავალს მწუხარებასა ჭირსა
და უბედურს შემთხვევებს შემდგომად. ამ ლუსკუმას,
ოთხსავე მხარეს, პრუსიის ღერბები აქვს უცხოს ხელოვ-
ნებით გამოჭრილი. ორსავე მხარეს, კუთხეებზე დიდრო-
ვანნი შანდლები სდგას, დიახ, მაღალი მარმარილოსივე
საკვირველის უცხოს ხელოვნებით გამოჭრილი, სხვა და
12-ბ სხვას ჭიგურებითა ვარაყ არევით დაფერადებული. გამო-
ვედით მუნით. მის სასახლის ძირს სახლში, მარჯვენით
კერძო, იმპერატრიცა ალექსანდრა ჭეოდოროვნას სახე
არის მარმარილოზე გამოჭრილი, სრული სახე, საკვირ-
ველის ხელოვნებით. მართლად სახე და ტანი ჩაცმული.
მორთული სკამზედ ბრძანდება. და, დიახ, მსგავსება აქვს,
რომ მეტი აღარ შეიძლება. შევედით ბალში, გავშინჯეთ.
ქანდრის ხენი, წაბლისა, ალვის ხის მსგავსნი ხენი, ვაზი,
ვარდი და ხილის ხეები ბევრი დგას, მაგრამ ბალს მცი-
რედ რამე მოუვლელობა ეტყობოდა. მუნითგან ჩავსხე-
დით კალასკაში და შინათ ბინისაკენვე წავედით. როს
შინ მოვედით, მოვიდა იქა მყისვე ჩვენი მოპატიჟე კაცი,

რომელიც არს მუნებური მოსახლე და მდიდარი (რომელთანაც რომ ჩვენ გვექონდა ფული ასაღები ჩვენი) და იმან წაგვიყვანა დაჩაში, საცა ზაფხულისათვის ცოლშვილით სცხოვრებდა. მოგვეგებნეს წინა კუნისა * პეწენიკი ცოლი, მოკოკლოზინებული და სხვა ქალები, მათნი მოყვარე-მცნობნი. ერთი ამ კუნის ძმა აფიცარი, პრუსიის მხედრობაში მოსამსახურე და ორნი სხვანი მათნი მცნობნი. გვიალერსეს, ხილი და ყავა და ტკბილები მოგვართვეს. ჩაის გიახელით, მცირეს ხილს რასმე. მერმე წამიყვანა თვით სახლის პატრონმა, მასპინძელმან კუნმან. დიახ, მშვენიერი ადგილი იყო ის ადგილი. გარეშემო სულ აგარები (ესე იგი დაჩები) და მალლობი ადგილი სულ ბაღებთა და ვარდითა და ყვავილებით საესე იყო ის გარეშამოები და ხილის ხეებითა, წაბლი და ბაყილოებიც ბევრი იდგა. ბაღის ხეები უთვალავი (იქ გზებზე და შინდვრადაც ბევრგანა დგას ვაშლი, პანტა, ბალი და დამასხი). იმ დაჩიდამ ამიყვანა ჩვენმა მასპინძელმან, იმ დაჩებს თავსა მაღალი გორა არის, იმაზედა. და იმ გორის თავზედ არის ერთი დიდი და ვრცელი ქვის ტახტი, გაკეთებული ოთხკუთხი, ოთხსავე კუთხეს თლილის ქვის კიბეები აქვს აღსაყალი. და იმ ტახტს ზევით რკინის მოაჯირი ავლია ირგვლივ. და მოაჯირს გარეთ, ოთხსავე მხარეს, ფართო შემოსაველელი. შუას იმ ტახტზე ბურჯსავით აღმართული, სამრეკლოს მსგავსად, მუნუმენტი დგას, მაღალი, რკინისა, ჩუგუნისაგან გაკეთებული უცხოს ხელოვნებით, ზედ სტატუები ვამოყვანილი. ეს მუნუმენტი იმ მეფეთ სახსოვნად არის, რომელნიც ნაპოლეონზე შეკრებულნი იყვნენ. ძალიან მაღალი კი არ არის, მაგრამ რადგან გორაზედა სდგას მაღლათა სჩანს. და ესენი კარგათ განვიხილე. და იმ გორიდამა. სრულიად ბერლინი და ქალაქის გარეშამონი, დიახ, შორამ-

13-3

* კუნ ი არის იმ კაცის ფამილიის სახელი.

დისინ სჩანან. ამ გორას გარეშამო, ძირამდის სულ და-
ჩები აქვს, ბალები და საზაფხულო სახლები შემორტყმუ-
ლი. იქილამ დიდხანს უჭვრიტე. ჰაერიცა, დიახ, კარგი
იყო. მერმე ჩავედით მასპინძლისავე სადგომს. ჯერ დასხ
დენ ცოტას ხანს. ქალაღლი ითამაშეს. მერმე ვახშამზე
დავსხედით. ქალები გარე შემომისხდნენ და ისე შემაქ-
ცევდნენ. მოიტანეს მრავალი საუცხოვო შამფანცკი, უცხოს
ბუტილკებითა და ვსვით. მაგრამ მე შეუძლოთ მყოფი-
ვიყავ და მაგდენის სმა არ შემეძლო. კაპლერ თავის
სახლში კი, არა მგონია, მაგდენს ღვინოს სვამდეს და
არც ჩვენთანა სვემდა. ასე ამბობდა: „მე ღვინო დიდად
ღაწყენსო და იმიტომ არა ვსვამ.“ მაგრამ, ვგონებ, იმ
ლამეს ოთხი, ხუთი ბუტილკა შანჭანცკი მეტი გამოცალა.
მაშინ მივხვდი, რომ ექიმები თითონ ჯიბის ჭარისხ
უფრო უფთხილდებიან ვიდრე მუცლის ჭარისხა.

13-ბ

რალა ვსატქვა. ის ქალები პირველ ქალებსაგან
უფრო მეტათ მეალერსებოდნენ. მაგრამ, მგონია, მაგ!თენი
ვერც არა მათ გაიტანეს. პირველს საათამდის კარგათ
შევექეციოთ და მერმე ბინაზედ წამოვედით.

მეორეს ღღეს ათს საათზედ წავედით და დიდს მუ-
ზეიუმს რომ ეძახიან ის ვნახეთ. იმ მუზეიუმს ეგროს
მუზეუმსაც უხმობენ. დიახ, მოსაწონი არის. მრავალნი,
უცხოს ხელოვნებით ქმნილნი, მარმარილოსანი სტატუანი
გამოკვეთილნი დიდნი და მცირენი, ღირსი ხსოვნისა,
ვინც ძველნი, გინა ახალნი, წარჩინებულნი ფილოსო-
ფოსნი, მეფენი, გმირნი და სახელოვანნი, იმათნი სახენი.
ეგრეთვე ძველთა მეწალოლიისა ღმერთებთა კვალად
დიდ-დიდნი, და სხვა და სხვანი ქარტინანი, გინა სუ-
რათნი, პირველთა და სახელოვნესთა მხატვართაგან გა-
მოხატულნი. მრავალნი ძველებურნი მხატვრობანი. ეგ-
რეთვე მინათა ზედა გამოხატულობანი, კურკელნი სხვა-
და სხვა გვარნი, ძველებურნი და ესე გვარნი ნივთნი,
მრავალნი საიშვიათონი არიან მუნ (და აღწერაცა მათი,

გერმანულითა წერილითა აღბეჭდული, ვიყიდეთ მუნვე).
რაოდენნიცა და რაცა ნივთნი მას შინა არიან.

წარმოვედით მუნით და განვჩხრიკეთ სხვაცა ღირს-
სახილველთა სახლი: ესე იგი ეგვიპტის მუზეუმი და
სახელდებული, რომელსა შინაცა არიან მრავალნი ნივთნი
ეგვიპტურნი, ფრიად უძველესის ჟამისა დამუშავებულნი,
რომელნიცა ესე ოდენთა ათასთა წელთა სიგრძესა შინა
არა განხრწნილან წამალთა მათ ძალითა, რომლითაცა
შემპურვიდენ იგინი მკვდართა, გინა სხვათა ნივთთა.

მას დღეს ზოგიერთი ადგილი მის ქალაქისა მოვლეთ
(გაგრძელება აშაზხა შემოწერილი მარჯვნიდან მარცხნივ)
და შინ გაიხელით. კაპლერ ფულის ასაღებათ გავგზავნე,
ვისთანაც ფული გექონდა ასაღები. მე სადილი ვსჯამე.
კაპლერ შემდგომად მოვიდა. ფული მომითვალა ნემენ-
ცურად და საღამოს ჟამს ის თიატრში გავისტუმრე და
მე შინ დავრჩი. წავიდა, ენახა თამაშობა, დიახ, მოსწო-
ნებოდა და სიხარულით გაკვირვებული მოვიდა და მიაშბო
მის თიატრის ამბავი (აქ თავდება აშაზხე შემოწერილი).

რალა განვაგრძო, მეორეს დღეს 20 ივნისს (2 ივ-
ლისს) ბატონის რძალს წიგნი მივსწერეთ. გავგზავნეთ.
სადილი ვსჯამეთ და წავედით. შაფათი დღე იყო. ბერ-
ლინიდან 4 მილი არის მშვენიერი და კეკელა ქალაქი,
შესაქცევი და საზაფხულო სამყოფი პრუსიის კოროლთა,
რომელსა ეწოდების პოტსდამ. მოვედით მუნ და სა-
დაც პრუსიის კოროლისა დიდი თლილის ქვის სასახლე
არის, იმის პირდაპირ ტრახტირი არის, რომელსა ეწო-
დება (გამოტოვებულია ადგილი ერთი სიტყვისათვის) იქ ჩამოვ-
ხედით. ყავა დავლივეთ. ის ღამე განვისვენეთ. მეო-
რეს დილისა კვირას დღეს, თიბათვის 21, რომელიც
იმათებურათ 3 კათათვე არის, მერვეს საათზედა, წავე-
დით და ქალაქს გარეთ ვიხილეთ ფრიდერიკო მეო-
რის სასახლე მაღალს გორაზედ მდგომი. ეს სასახლე იმ 14 ა
ფრიდერიკოს პრუსიის კაროლისა არის, რომელიც

ძალიან ვაჩიკაცი კი იყო და ფილოსოფოსობდა კიდევ ვოლტერის მეგობარი, ახლანდელი კოროლის ბიძა იყო. სასახლე იგი, დიახ, მხიარულს ადგილსა, მაღლობზედა, გორაზედა დგას. და სასახლეს უკანაც პირდაპირ მაღალი გორა აქვს. და ზედ რუმონი ესე იგი ციხის ნაქცევი არის. ის გორა წვრილტყიანა არის. და პოცტდამსა გარეშამო სულ ტყე აქვს. მას სასახლეს გარეშამო მშვენიერი ხეები, ბალები და შესაქცევი-გზები აქვს, წესიერად ქმნილი. შევედით მას სასახლეში, რომელშიაც პრუსის კოროლი ფრიდერიკოს ხშირად სცხოვრობდა. ზალამისი კონცერტისა, გალლარეი და სხვადასხვა სამყოფი სახლები დაეშინჯეთ. ზოგნი სტატუანი და პორტრეტნი და ქარტინანი მას შინა ჩინებულნი და ძველებურნი არიან, კარგნი. კაბინეთსა მისსა შინა შევედით, სადაცა იგი მოფობდა ხშირად. წინ სასახლისა მის მაყურებელთა უფროსი დედაკაცი დაგვიძღვოდა. მან გვიჩვენა მას კაბინეთსა შინა ერთს კედელთან ერთი სტოლი, მდგომარე ქვეშ ერთი დიდი მოგრძო უბრალო ძველი ხის ყუთი იდგა, დაუკეტილი. იგი ყუთი აღსავსე იყო მიწერ-მოწერილობის წიგნებითა და ზევიდამაც იმ ყუთის თავის დასაფარებელი დამტვრეული ფიცრები ეფარა. ასე გვითხრა. მან დედაკაცმან: რა ფრიდერიკოს გარდაცვალებულაო, ეს ყუთი მას აქეთ აქა დგასო, ხელი არავის უხლიაო. არცარავის ეს წიგნები გაუჩხრეკია, არც კოროლმა, არც, იმისმა ჭომილიამ, არც დიდკაცთა, არც სხვამ ვინმე იცის რა წიგნებია, რა მიწერილ-მოწერილობა და ანუ რა საქმეაო. და არაოდეს არც გასჩხრეკენო და დღეისამდის ასე არისო. მუნვე, რომელსაც რომ სტოლს ქვეშ ის ყუთი იდგა, იმ სტოლზე ვოლტერისაგან გაკეთებული და შეთხზული ლექსების წიგნი იდგა, სტამბისა. და რაზედაც ფრიდერიკოსს, როდესაც მჯდარიყო და ეკითხა, გადაეხსნა ის წიგნი, ისევ იმაზედვე გადახსნილი ძვეს ყოველთვის ეს წიგნი. ასე სძევსო გადახსნილიო, იმ დე-

დაკაცმა გვითხრა. იმ სახლსა შინა ერთი დიდი დასაჯ-
 დომი სკამი იდგა, დიახ, დიდი იყო. (ვოლტერის სკამს
 რომ ეძახიან იმ გვარი) მწვანე. წინაც მას ერთი სტოლი
 უდგა. იმ კრესლოს პირდაპირა, კედელთან, სხვა საწერი
 სტოლი იდგა, კაბინეთის სტოლი დიდი წიგნების ჩასა-
 წყობი, დასაწერი. ზედ ერთი ლიტონი საწერელი, ერთი
 პესოკის ჩასაყრელი, დიახ, დიდროვანები, გათლილი,
 სადა ბროლისა იდგა; ერთიც ძველებური, გრძელი წიგ-
 ნის პაკეთის გამოსაქრელი მაკრატელი იდგა, ერთიც
 პატარა, თეთრი ბრონძეს ზარი, დასაწკარუნებელი, და-
 საძახლებლათ მოსამსახურეთა. სხვა მას სტოლსა ზედა
 მეტი არა იყორა. ესენი გავშინჯეთ. და სხვას სახლებში
 რაც რამ იყო. და გამოვედით მუნით. ამ სასახლეს გა-
 რეთ, წინ და უკან, მშვენიერი ბაღი არის. რადგანაც
 გორა ადგილი არის, ძირიდან მოკიდებული მალლამდის,
 ბაღი ხარისხად და ხარისხად არის ამოყვანილი. სასახლის
 წინ, გარიგებით, სხვადასხვა სტატუები დგას მარმარი-
 ლოსი, უცხოს ხელოვნებით ქმნული, ძველთა მეფეთა,
 კეისართა და ფილოსოფოსთა. მარცხენესა კერძოსა, იმ
 სახლის წინა, ვაკე მცირესა მოედანსა მას ზედა თერთ-
 მეტი ძალი ემარხა, გარიგებით ექვსი ერთს მწკრივზედა
 და ხუთი იმათვე ფერხით მეორეს მწკრივზედა; ზედ
 მარმარილოს პტყელი ქვები ეწყოთ და ზედ დაწერილე-
 ბი სახელი იმ ძაღლებისა. ჩვენმა წინამძღოლმა დედა-
 კაცმა გვითხრა: ეს ძაღლები აქ დამარხულები წრიდე-
 რიკოს მეორის, ამ სასახლის პატრონისა, საყვარელი
 ძაღლები არიანო. სხვა ღირსი ხსოვნისა მუნ დასაწერი
 არა არის რა, ოღონც რომ ჰაერი კარგია, დიახ, მშვენიე-
 რი. ბერლინს ესე სჯობს ბევრით ჰაერითა. ნიგვზის ბაყი-
 ლოები, წაბლი, მსხალი, ვაშლი, დამასხი, ბაღი კარგები და
 შემოსულიც იყო. ვაზი ბევრი, მაგრამ ყურძენი კი, თუ
 დიდათ ცხელი შემოდგომა არ გაჰყვება, ტკბილი არ მოვა.
 ჯანდრის ხეებიც ზოგიერთს ადგილებში დგას. ერთი ხე

არს უთხოვარსა ჰგავს ქერქი მისი და, დიახ, მალღები არის. ფოთლები ალვის ხეს უგავს. ალვის ხის სიმალღები კი ვერ გაიზრდება, მაგრამ მშვენიერი ხეები არის. თუმცა მუნებურს ხეებს ქერქი სულ სხვა გვარი აქვს, ტყის უბრალოს ხეებსა გავს იქაური ხილის ხეების ქერქიცა. ჰგავს, იმ ქვეყნებში ხის გაწმენდა არ იციან როგორც ჩვენში. ჩემოველით ფრიდერიკოსის სასახლიდამა და ქალაქშივე შემოველით. მიველით იმ საყდარში, რომელშიაც რომ ეს ფრიდერიკოს მარხია და იმისი მამა. იმ საყდარს ეწოდება (ადგილი დატოვებულია) პროტესტანი საყდარია, პრუსიელი სარწმუნოებისა. თლილის ქვით მშვენიერად ნაშენი დიდის სამრეკლოთი, რომელსაც რომ ზედ დიდი საათიცა აქვს მომართული. ის საყდარი ლამაზად გაწყობილი იყო. შუას ალავას საკურთხეველი. იმ საკურთხეველს ტახტსავით შეკრული ოთხკუთხი და კიბით ასასვლელი ოთხსავ მხარესა კათედრა აქვს წითლის კამლოდით მოკრული. ზედ საკურთხეველი იდგა, ესე იგი ტრაპეზი, ოთხკუთხი. ტრაპეზს მწვანე ხავერდისა, ოქრომკედის ნაქსოვის; ჯვარებით და არშიებითის ეცვა შესამოსი. ზედ წმიდა სახარება ესვენა. დიდი და ზრქელი. სახარება ვერცხლით იყო მოჭედილი, ოთხის მახარებლით და შუახედ აღდგომის ხატით იყო შემკული. მას ტრაპეზზედ ერთი მომალლო ჯვარი იდგა, სახარების თავსა, ჯვარცმა ჩამოსხმული, საუცხოვოს ხელოვნებითა, ბრონძვისა. აქეთ და იქით ორი ჩინებული ბრონძვის შანდალი უდგა ჯვარცმასა. სამხრეთზე და ჩრდილოეთზე რამდენსამე პირათ გაკეთებული სასხდომლები, დიახ, შვენიერად ჰქონდა, წითლის მშვენიერის ჩიხლებით მორთულები.

15-ბ ტრაპეზს უკან ეკეტერი იყო, შავის მარმარილოსაგან ქმნილი, დიახ, შვენიერად. და კარები წითლის ხისა ოქროს ვარაყით ცვარებული ჰქონდა. გაგვიღეს კარი. შეველით. მარჯვენას მხარეს ფრიდერიკოს მეორე მარხია. ზევიდამ ქვა აძევს ლუსკუმის სახედ გაკეთებული,

შავის მარმარილოსი. მარცხნივ მამა უმარხია და მამასა მისსა ათარია ლუსკუმის სახედ გაკეთებული შავი აბანოზის ხე. საფლავზედ არც ერთზე არა აწერიათ რა. იმ ეკვტერს გარეშემო პრუსიის ღერბები აქვს, უცხოს ხელოვნებით მის მარმარილოს კედლებზედვე გამოჭრილი. ამ ეკვტერს გვერდზედ კიბე აქვს, მალა ასასვლელი, ამ ეკვტერის თავზედ ავა. ორღანო იმაზედ არის მორთული იმ საყდრისა და მგალობელთ დასადგომელი ადგილი. ტრაპეზის პირდაპირ პასტორის საქადაგებელი არის. გარეშამო ოთხკუთხეთ, ზევით, ზანიშნები ტრაპეზს გარეშამო და სრულად მის საყდარში ასრე ორს სამს ატაჟათა. და წითლის კაზიმერებისა ჩიხლები აქვსთ (ესე იგი სასხდომთ შესამოსნი) გარედამ და შიგნიდამ მოკრულნი. ძირს და ზევით მგონია ათას ხუთასი სული მეტი დასჯდეს. სხვა საყდრებიც არის ამ ქალაქში. ვგონებ, რომის კათოლიკეთ საყდარიც იყოს.

წარმოვედით მუნით და გამოვედით ქალაქს გარეთ და მივედით მას ადგილსა, სადაცა რომ რუსების კოლონია არის, ესე იგი, იქ დგანან დასახლებულნი რუსნი. ესენი ხელმწიფესა იმპერატორსა ალექსანდრეს, ოდესცა ნაპოლიონის ომი გათავდა, იმ ჟამათ პრუსიის კოროლის ამ ფრიდერიკოს მესამის თხოვნითა, ნება მიუცია და რომელნიმე ნამსახურნი უნდეროფიცარნი და სალდათნი რუსთანი, რომელთაც ნიშნებიცა აქვსთ ორდენებთა სხვადასხვა, პრუსის კაროლს მუნ, დიახ, კარგსა და მშვენიერს ადგილს დაუსახლებია. კარგი სახლები, ბალები და კარგი მდგომარეობა აქვსთ. ცოლებიც ზოგთ რუსეთიდან მოუყვანიათ, ზოგთ მუნვე შეურთავსთ. უცხო საყდარი აქვსთ, მშვენიერი. მალაღს გორაზედ უდგათ, სოფლიდამ ცოტად მოშორებულნი. საყდარი, დიახ, მშვენიერად შემკობილი, მომცრო გუმბათიანი, მშვენიერის კანკელითა. ის საყდარი იმ, ცათაშინა განსვენებულის, ალექსანდრეს დროს უწყიათ

16-3

და ამ იმპერატორის ნიკოლოზის დროს შეუსრულე-
ბიათ. მღვდელი ჰყოლიათ. პეტერბუხს წასულა. სხვის
მღვდლის გამოგზავნამდის ბერლინიდამ ყოველკვირას
რუსის დესპანის მღვდელი მიდის და სწირავს იქა. მე რომ
იქ კოლონიაში მიველ, კვირა დღე იყო. რუსებმა მითხრეს:
აქ საყდარი გვაქვსო და წირვა ეხლა იწყობაო. მე დიდად
მიამა. ერთი თვე მეტი გავიდა, წირვა აღარ მომესმინა.
მაშინვე წაველ. წავიმძღვარე იქაური კაცი და მიველ
საყდარში. აველ მას გორაზედ. შეველ. მშვენიერი საყ-
დარი დამხვდა, წმინდის ალექსანდრე ნემსკისა.
ღმერთს მადლობა შევწირე და დიდად გავმხიარულდი.
მღვდელი მზათ იყო. ის იყო ქამნი გამოვიდა, „კურთხეუ-
ლარსი“ თქვა. იწყეს წირვა. უცხოთ უგალობეს რუსებმა.
ერთი ათთორმეტამდის სულნი იყვნენ: კაცი, დედაკაცი,
წირვის მომსმენი. სამოციქულოზე რომ დადგნენ და
მღვდელმა კმევა გაათავა, მე საკურთხეველში შეველ,
მღვდელს ხელს ვემთხვივე და მოვახსენებინე, ნაწილი
ამოვალებინე, როგორც რიგი არის ჩვენ მართლმადიდე-
ბელთა მოსახსენებლად ცოცხალთა და მიცვალებულთა.
მერმე გამოველ. სეფისკვერი პრუსალების მსგავსი ჰქონ-
დათ ნაკვეთობითა. სამთლები ავანთე. წირვა მოვისმინეთ.
მღვდელსა ვკითხე იქაური ვითარებაები. ეს მღვდელი
ნემცკის აკადემიაში არის გაზრდილი და განსწავლული
ყმაწვილი კაცი, ევროპის ენებზე ნასწავლი, მეცნიერი
კაცი და წვერულვაში კი გადაპარსული აქვს. თურმე მას
ფრანგთ ქვეყანაში არ შეიძლება რომ წვეროსანმა
მღვდელმა იაროს. ერთს პრუსაკსა ვკითხე: რა არის
ესე რომ ამ ქვეყანაში წვეროსანი კაცი ასე აგდებული
გყავსთ მეთქი. მაგრამ მე თქვენს მუზეუმში ვნახე ძველი
ევროპის მეფენი, მთავარნი და სამღვდელონი მრავალნი
წვერით იყვნენ დახატულნი მეთქი. მან პასუხად ეს მითხრა:
ცარევიჩო, მართალია მაგაში ჩვენები სცდებიანო. მაგრამ
ახლანდელის კაცების თვალეები ასე რიგათ არის დაბა-

დებული, რომ თუ წვერიანი ვინმე ნახეს, უთუოდ თხა ეგონებათ და არა კაციო. ვიცინეთ და დრო გავატარეთ ხუმრობითა. აქ ჩვენმა მღვდელმა წვერულვაში რომ დაიყენოს, ქუჩაში წვრილი ბიჭები და ხალხი დაეხვევა და როგორც სათამაშო რამ, ისე გააკეთებენ, კაცს დიდათ შეაწუხებენ. ჩვენ თუ არ სამეფოსა და სამთავროს გვამებთან და მის ქვეყნის დიდ კაცებთან არ მივიდოდით, არაოდეს ქართულის ტანისამოსით არ ვიმოსებოდით. ჩვენ ხომ წვერები არ გვესხა; მაგრამ თუ ხალხში ჩვენის ტანისამოსით გამოვიდოდით და ქუჩაში ისე ვვლიდით, ბუებათ გაგვაკეთებდენ, გარეშემო გვეხვეოდენ დიდი და პატარა და იმათ ვილა დაეხრწეოდა. პირველი ქვეყანა, რომელშიაც ჩვენ შემოვედით, პრუსიის სამბრძანებლო იყო. და სხვადასხვა მრავალი ქალაქები ვნახეთ: ზოგი პრუსისა, ზოგი პოლწისა, რომელიცა პრუსთ უპყრიათ. ელბინ-ლზე და დანცილზე გავიარეთ. ჩინებულნი ქალაქები არიან და მშვენიერი ადგილები. მერმე პომერანიის სამზღვარში შევედით. ისიც პრუსიელებს უპყრიათ. დიახ, მშვენიერი ადგილი არის და დედა ქალაქი მათი შტეტინი უმშვენიერესი სხვათა ქალაქთა: ჰაერთა, მდებარეობითა, ადგილითა და წყლითა, სიმაგრითა და შენებულებათა ყოვლითავე შემკული. მერმე მეკლენბურლსტრელეცზე გავიარეთ. შემდგომ მეკლენბურლშურიწე. ამ ორს მეკლენბურლის სამთავროებს თავთავისი ღერცოლები ჰყავსთ. მერმე ისევ პრუსიის სამზღვარში შემოვედით. პრუსიის ხალხი თითქმის სულ ერთგვარი არის. კარგი, დაწმენდილი სახისანი. მოშავო თვალ-წარბი, თეთრ-ყირმიზნი და სრულად მუნებურნი საშუალოს ტანისა. მათში არეული ხალხი არა ყოფილა. სულ ერთი მიღეთნი, ესე იგი, ერთი გვარეულებანი არიან. იმათ, რომელთაც რუსნი ნემეცებს უძახიან და ჩვენის მხრისანიცა სრულად გერმანიის ხალხნი არიან. თითონ თავიანთ თავს საზოგადოდ დეიჩებს უხმობენ.

17-3

ამ დეიჩის ენას ლაპარაკობენ: პრუსიაში, ავსტრიაში, საქსონიაში, ბავარიაში, რეინის მხარეებში ყველგან და სხვადასხვას წვრილს საკოროლოებსა და სამთავროებშია. საფუძველი ენისა ერთი აქვსთ, თუმცა განსხვავებით ერთი მეორეზე თვითეულს ქვეყანაში ენის ცვლილება აქვსთ. საქსონელები უკეთ ლაპარაკობენ. ნამეტნავათ ლეიბციხს, ენა მათ შორის უფრო ქებული არის, რომ ისინი კარგათ და დაწმენდილათ ლაპარაკობენ. რალა განვაგრძოთ. პოტსდამის ქალაქი დიახ მშვენიერი არის. უკეთესი ადგილი, ჰაერითა, მდებარეობითა და ნაყოფიერებით სრული. გარეშამო სულ ტყეები აქვს. მდინარე აქვს დიდი, რომელსა ეწოდების ლაკლე. დიახ, წმინდა, მდოვრედ მომდინარე. მას ზედა, დრეზდინის მხარეს, მოსავალის გზიდამაც ქვიტკირის ხიდი აქვს და ბერლინის გზისაკენ ასეთი მშვენიერი, სულ წითელის თლილის ქვით გაკეთებული ხიდი აქვს, რომელ არ შეიძლება უმჯობესი მისი. საუცხოვოს არხიტექტურობით გაკეთებული მშვენიერად, რომელიც ქალაქში კოროლის სასახლე არის, იმას გვერდით, წინ დიდი ბალი აქვს. შიგ წყლები არის შემოყვანილი და მშვენიერი. ამ სასახლესთან, ქალაქის მხარეს, წინ დიდს საყდარს აშენებენ. შესრულებულიც არის, ახლა შიგნიდამ აკეთებენ. თლილის ქვით არის და მშვენიერს ფიგურაზედ, უცხოს არხიტექტურობითა ნაშენა. გვერდებზედ დიდროვანი ფანჯრები, გოდიჩესკური, სრულიად ჩოგონისა, სხვასა და სხვას მშვენიერის ფიგურებით (ესე იგი ნაკვეთობაებით) გამოყვანილი. ამ ფოტცდამის ქალაქში დიდი კანავა არის, შემოტანილი, დიახ, გრძელი თლილის ქვით, გორიდამ ამოყვანილი და ნაპირები თლილის ქვით სავლელებით და რკინის მოაჯირებით. ორსავე მხარეს სულ მშვენიერი ხეები ჩაყრილი. მშვენიერად არის გაკეთებული. ქალაქში ფოჩტასა და კანავას ახლოს დიდი მოედანი და ზედ ბულვარი, მართლა რომ იამება მნახველსა. ჩვენ წარმოვედით

რუსების საყდრიდამ. იმის მაღლით შინ მოვედით. პურბ ვჭამეთ, სადილი | მასვე ტრახტირში. და მუნით წარვე-
დით და შეუდგეთ დრეზდინს მიმავალს გზასა. 18-ს
პოცტდამიდამ დრეზდინი არის 28¹/₄ მილი, რომელი არს ასოთხმოცდა თვრამეტი ვერსი, მცირე რამ ნაკლები. და თორმეტს სტანციათ განვლის. შეიდი ჭოჩტა რომ განვლეთ, გათენდა, მზეც ამოვიდა. და ილესტრე-
ვერდის ჭოჩტაზე შევისვენეთ და მცირე დავიძინეთ. მერმე წავედით და მას დღეს დრეზდინს მივედით.

ივნისის 22-სა (ივლისის 4-სა) მას ქალაქში ჰოდერ როსის ტრახტირში განვისვენეთ. ვახშამი ვჭამეთ. დავიძინეთ. იმ ღამეს მე ძალიან ავით გაეხდი. დათუასაც კბილი სტკიოდა და თავის სადგომს ეძინა. კაპლერ მეორე სახლში იწვა. არც სამთელი მენტო, დიახ, შევწუხდი. ველარც თავაზით კაპლერ გავალვიძე და არავინ მყვანდა მომხედავი და ჩემი ღვთაება კარისა ღვთის მშობელი და ცხოველს მყოფელი ძელი იყო ჩემი შემწე-
კინალამ ცოტა გამიწყდა არ მოვჰკვდი იმ ღამესა, მაგრამ ღმერთმან დამიფარა უცხოთ; ღმერთმან უფალმან ჩვენმან იესო ქრისტემან, რომელიცა მამულისა დიდებისაგან ხსნისათვის ჩვენისა მოვიდა ქვეყანად და მაღალი ესე უცხოება მან ესე გვარ თავს იღვა. როგორც იყო, მას ღამეს გამოვათენეთ და მეორეს დღეს სამშაფათს წავედით ქალაქისა და მის გარემოსა გასაჩხრეკად.

დავიქირავეთ კალასკა. და ჩვენმა წინამძღოლმა კაცმა პირველად ქალაქს გარეთ გაგვიყვანა და გვიჩვენა ადგილი იგი, სადაც ფრანცუტთა ბრძოლისა ჟამსა მორო-
ლენერალი, ფრანცუზი, ფრანციიდამ ამერიკაში დიდხნის გარდავარდნილიყო და ნაპოლიონის დიდი წინააღ-
მდეგი და მტერი იყო. იგი იყო მამულისა თვისისა არა დია ერთგული. და იმ ჟამში ფრანციის წინააღმდეგთა შეკრებულთა მეფეთა თანა მოვიდა, | ოდეს ნებავდათ მათ მეფეთა განდევნა დრეზდინსა შინა მყოფისა ფრანცუტე-

ბისა, მაგრამ ნაპოლიონმა ოცისა ათასისა კაცითა მოასწრო. შეიბნენ და ამ შეკრებულებას უკან დააწვეინეს. მაშინ კურთხეული ალექსანდრე, ხელმწიფე იმპერატორი, და მორო ერთად იყვნენ. მორო ჰკამანდობდა ზოგს ჯარებსა. და მას ადგილს აესტრიის ჯარები იდგნენ. მორომ მოახსენა ხელმწიფე ალექსანდრესა: (ნაპოლიონმა რომ მოატანა მას ჯარსა მაშინ) ხელმწიფევ, მიბრძანდით, ეს ადგილი პირველი სასარგებლო პოზიცია არის, დაიპყართო. აქედამ მტერი იძლევაო ხელმწიფეს ღმერთმა აგონა, არ ინება. ასე უბრძანა: დღეს ომი თქვენდა მომიხსენებიაო. მსურს ესე ოდენთა შეკრებულებათა შორის თქვენ ისახელოვნოთო. მოროს იამა, უბედურსა. აესტრიის ჯარი მიიყვანა. რა მიახლოვდა და შეღმართა, მას გორასა ზედა აღვიდა, გაღმიდამ წრანციცებმა გამოუსუსხუნეს კომპოს თოფი. * შეიღდი ხტომა ქმნა ამ ზარბაზნის ტყვიამა, მერვეზე მოხვდა მოროს და ერთი ბარკალი სრულად მოაგლიჯა. და ამისათვის, მოროს ბარკალი საცა მოჰგლიჯეს; იმავე ადგილს არის დამარხული. და იმისი მძოვრი პეტერბურხს მოიტანეს და პეტერბურგს ნემეცკის პროსპექტზედ რომ რომის კათოლიკეთ პირველი დიდი საყდარი არის, იქ, დიდის ცერემონიით, შიგ საყდარში დამარხეს. და ამაზედ დასრულდა მოროს ყოველი განზრახულობა და თავის ძმებსვე შეაკვდა მოღალატე ძმათა თვისთა ამ სახით. ახლა მას ადგილს, სადაც მოროს ბარკალია დრეზდინს გარეთ დამარხული, იმაზედ დაუდგამთ ოთხკუთხი მუნუმენტი თლილის ქვისა, უცხოთ გათლილი. ზედ ბრონძვი უმუშავებიათ ქვაზედ დაბრონჯვით, სამ-

* კომპოს თოფი არს მოკლე ზარბაზანი. პირი ზარბაზნის პირზე დიდი ექნება, ყუმბარაც კარგად ისროლება ამითა. ამით ტყვიას ისე ესვრიან, რომ ათსა და თორმეტს მეტს ალაგს ტყვიას მიწას აალოკინებენ და ესე გვარის ტყვიის ნახტომითა მტერთა დიდად ავნებენ.

ხედრო | იარაღი და ჩაფხუტი და ჯავშანჯაჭვი, ეგრეთვე ნიშანნი და ლერბი მისი უცხოს ხელოვნებით გამოქანდაკებული არის და ზედ წერილი მცირე. 19-3

რა განვსინჯეთ იგი და გარემონი იგი ადგილნი, წამოვედით და ვიარეთ ქალაქს გარეთ. დიახ, მშვენიერი ჰაერი იყო. მოვედით ბაღსა, რომელსა ეწოდების რო-ზენგონსტენ. კარგი და მშვენიერი ხენი მრავალნი დგას. და ხიდის ხეებიცა დგას. სხვადასხვა ვარდი მრავალი დგას. გვრმანიაში ბევრგან ვნახეთ ვარდის ხეები. საუცხოვო რამ არს. ზოგი ვარდის ხის ლერო მკლავისაგან უმსხოსია და ასე სწორეთ არის აყვანილი, როგორათაც ჩამოსხმული სამთელი და თავი მრავალს რტოებით გარდაშლილი. ასეთი სურნელ-ფეროვანი და დიდნი ვარდნი ასხია, რომ უკეთესი შეუძლებელა არის რომ იქმნებოდეს. და მე ვარდი რადგან დიდად მიყვარს აქ მნებავს სიყვარულისა მისიხათვის ვსოქვა:

შენ ვარდო, უცხოდ ფეროვნად კვლუტად მოცინარეო,
როს გნახე გეტრფე სურვილით, განასურნელე არეო;
შენ დაწვეს გამგზავსე გულისა ჩემის წამღების, დარეო,
როს ბუღბუღს თავს დაუმძვირებ, დღე მისთვის იქმნას მწარეო

დიდხანს ვუალერსეთ ვარდსა და მიდამოთა არეთა მათ. ვიმოთხვეთ, დიახ, მშვენიერად. გზები, საველელები და შესაქცევი ადგილები და მოედნები ლამაზათა აქვს დაწყობილი. დიახ, დიდი ბალი არის. სასახლეც არის. წინ მოედანი და სავარჯოვნე აქვს მშვენიერად. სასახლე კი ღია ეგრე ჩინებული რამ არ არის, მაგრამ არც ცუდი. მცირეს ხანს ქალაქის გარემო მოვიარეთ. მერმე ქალაქში შემოვედით და ჩვენს ბინაზედვე მოვედით. მცირეს ხანს | შევისვენეთ და მერმე წავედით ქალაქსა შინა მდგო- 19-3
მარესა, ღია ჩინებულსა, ლუტერანთა საყდარსა გასასინჯავად. მისსა საყდარსა ამას უწოდებენ იგინი ფოუნ-კირკად (აშიაზე ასომთავრული ხუცურით ფოუნკირკ)
სრულიად თლილის კვით არის ნაშენი და რვა ასი ფერხი

(ფეხის ტერფი, არა თუ ნაბიჯი) სიმაღლე აქვს. გრგვალად არის მოყვანილი ის საყდარი უცხოს ძველებურის არხიტექტურობით ნაშენი. ერთი დედაკაცი დაგვხვდა. საყდარი იმან გაგვიღო შევედით. შიგნიდან ძველი და დაუხატველი არის. ძველებური ტრაპეზი მაღალს ხარისხზედ მდგომი და თლილის ქვის კიბით აღსავალი საკურთხეველი საყდრის, კედელს მახლობელი. ტრაპეზზე სახარება ედვათ. და ზევიდამ შავი აბანოზის ხისა, ყუთსავით გათლილი, მოგრძო ოთხკუთხი საფარებელი ეფარა სახარებასა. და აქეთ და იქით ორი შანდალი ედგა, მაღალი ბრონძვისაგან ქმნილი. და შიგ დიდი წმიდა სამთლები ერქო. ტრაპეზის თავს, ზემოთ პეტრესი და პავლესი მოციქულთ მუნუმენტები, თეთრის მიწით, კარგის ხელოვნებით ქმნილნი ედვათ. საკურთხეველის დასასრულთან საქადაგებელი სდგას და კრესლები დასასხდომი. ერთ კერძო მუზიკადიდი საფსალმუნე. საკურთხეველის დასასრულთან, კიბის ჩამოსავალთან, მარცხენას მხარეს, ხატი ეკიდა, დიახ, საუცხოვოს ხელოვნებით გამოხატული. მომცრო ხატი იყო, გეთსამანიის ბაღში რომ ილოცვიდა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე, იმისი სახე იყო. საყდარში სულ მგრგვლათ, რამდენსამე პირად, კრესლოები იდგა ერისათვის დასასხდომი. ეგრეთვე მგრგვლივ რაოდენსამე პირად ზარნიშინები ჰქონდა შემორტყმული, სულ მაღლა გუმბათამდის. და ხალხის დასასხდომი კრესლოები ეწყო. ზოგი ლოჟებიც იყო გაკეთებული ზარნიშინებში ჩინებულთ გვამთათვის სასხდომლად. ვვიჩნებ, მას საყდარში უმეტეს ოთხისათასისა სულისა დაეტევის. პირველს ზარნიშინის მოაჯარზედ სურათი იყო პარტრეტად. და მას ზედა გამოხატული ლუტერ მოძღვრისა მათისა სახე, საუცხოვოს ხელოვნებით გამოხატული. და სწამებდნენ მუნებურნი: ფრიად მსგავს არსო ლუტერისა, რომელ მისი სახე სრულიად ევროპასა შინა ამისგან უმჯობესი არსადა იპოვებისო. პირმსუქანი, თეთრ-წითელი, შავთვილწარბიანი,

20-3

ქართულის მსგავსით ქოჩრითა შავითა, ტანად მშვენიერი მოყვანილი, სახით მშვენიერი და ჰაეროვანი. ეტყობოდა, რომ ბერი იგი გერმანიელი მარხულობას და მოღვაწეობას კი არა დია ეგრე შეეწუხებინა! პირისპირ სხვა სახე იყო მისსა დამოკიდებული. და მას ზედა მოძღვარივე ლუტერანთა მეღანეტონ იყო გამოხატული, კარგის ხელოვნებით. ის უფრო ხნიერებაში იყო დახატული, ვიდრე ლუტერ, მაგრამ ისიც ურიგოს სახისა არ იყო და არც ძალიან მოხუცებულად დახატული. საშუალო გუმბათის ადგილი გრგვლათ არს ჭერი მხოლოდ მოყვანილი. და ეს საყდარი ბნელ არს შიგნიდამ. სანათური ცოტა აქვს და არა დიდრონი. კიბე შვეა მალლა, საყდრის თავზე ასასვლელათ და რა ერთს კიბეს აღვლი, მერმე გზასავით, შეღმართსავით აქვს გაკეთებული აღსავალი, სულ იმ საყდარს მალლა თავამდისინ გრგვლათ უვლის. და ისე ავა ზევით. თუმცა დასუსტებულიც ვიყავ და ავადმყოფიც, მაგრამ, ღმერთმა უშველოს, ჩვენი სადგომის ტრახტირის მოსამსახურე იყო, პატიოსანი მოხუცი კაცი, მას დავეყვანდით ყოველს სანახავეებში. იმან ხელი დამიჭირა, რომ დავილალებოდი, დავჯდებოდი და უფრო ხშირად ხელსაც არ დავაჭერინებდი, ისე ჩემს თავს სიმხნეს ვაძლევდი და ავდიოდი. დასასრულში ავედი. ზედ გარედამ გუმბათში გაველით. გუმბათი სულ ზევიდამ ადგას საყდარს. შიგ არ ჩახედავს. გარეშამო დიდროვანის თლილის ქვის სვეტებით არს გუმბათი მშვენიერად მოყვანილი. და შიგ ზარები ჰკიდია ბევრი დიდროვანი და კარგის ხმისა. გარეშამო რკინის საუცხოვო მოაჯარი აქვს სვეტებსა და სვეტებს შუვა იმ გუმბათსა. და ასეთი გარდმოსახედავი აქვს რომ სრულიად დრეზდინის ქალაქი და იმისი გარეშამო სოფლები, მთები, გორაები, ბალები, ტყეები, ელბა მდინარის გარეშემონი, ყოველი ფერი უცხოდ ჩანს. და, დიახ, შორსაც ხედავს. რომელსამე მხარეს და რომელსამე მხარეს გორაები უფროსობს. რაც უნდა დი-

20-ხ

დი კაცი დადიოდეს და მაღალი, ძირსა ზევიდამ ყმა-
 წვილის ოდენათ ძლივ გამოჩნდება. იმ საყდრიდამ წამო-
 ვედით და ბინაზედვე მოვედით. შევისვენეთ. სადილი
 ვსჭამეთ. და სადილს უკან კალასკაშივე ჩავსხედით და
 წავედით. და მუნებურსა მეფისა, ესე იგი, საქსონიის
 კოროლის საუნჯეთ სახლი ვნახეთ. რა ითქმის ენით თვი-
 თეულად განჩხრეკა მათ ძვირფასთა სპეკალთა, სხვათა
 და სხვათა იარაღთა, ქალისა, ანუ კაცის მოსართავთა,
 ანუ პალატის განსაშვენებელთა ნივთთა, რომელიცა
 სრულიად ბრილიანტთა მიერ, ძვირფასთა და სხვათა
 ქვათაგან პატიოსანთა მურასად მოოქვილ იყვნეს! მუნ
 იღვა რიყე აღმასთა და თვალთა პატიოსანთა. რა საკვირ-
 ველი არის, რომელ უწინარეს მყოფთა საქსონიის კო-
 როლთა სიმდიდრე ესე ვითარი მოეპოვებინათ, რომელ-
 თაცა სახელი და დიდებულება ადრინდელთა ჟამთა უაღ-
 რეს სხვათა ზედა კოროლთა სრულიად ევროპიასა შინა
 განფენილიყო და სრულიად პოლშაცა, თავისის სამ-
 ზღვრებით, და სხვანი მრავალნი ქალაქნი და ადგილნი
 გერმანიაში საქსონიის კოროლის უფლებას ქვეშე იყვნეს,*
 მაგრამ აწინდელსა ჟამსა კოროლი საქსონიისა არა ეგრე
 განდიდებულ არს სოფლის ვითარებათაგან. | ეს მის მეფისა
 საუნჯეთ სახლი ოცი მეტი დიდ-დიდი სახლნი იყვნეს.
 ყოველი კერძო მის სახლებისა: სტოლები, ლავკები, ესე
 იგი, ფეხზე მდგომი ყუთნი, მინა დაფარებულნი, თუ
 შკაფნი, თახჩანი და კედელთა ზედა დამოკიდებულნი
 იარაღნი, ყოველნივე თვალთა პატიოსნითა იყვნეს, ხე-
 ლოვნებით ქმნილნი. გამეკვირვა მის კაბინეთისა სიმდი-
 დრე. და როგორ შეიძლებოდა მოკლეს ჟამში ისე სრუ-
 ლიად და თვითეულად აღწერილიყო, ვინაიდგან ასე არის
 თქმული: ვისაც რომ საქსონიის მეფის საუნჯის სრულიად

21-3

* (აშიაზე) საქსონიის კოროლს ორმილიონამდის საყმო ყო-
 ლებია და არა მეტი, უფრო ნაკლები იმ ჟამში, ადრე მრავალი
 ჰყოლია.

ზედმიწევნით გასინჯვა ნებავეს სამი კვირა მუნ მისსა ქა-
ლაქსა სატახტოსა დრეზდინსა შინა უნდა დაჰყოსო,
ყოველ დღეს სინჯოს და მაშინ შეიძლება სრულად
გაჩხრეკა იმისიო. წამოვედოთ მუნითცა. აწ მოვედით, სა-
დაც მეფისა მის საჯინბოთ სახლნი იყვნეს. სახლნი
ტურფად ნაგებნი და ძირს ატაჟაში (ესე იგი ძირს სახ-
ლებში) არის, დიახ, გრძლად გაკეთებული სახლები ერთმა-
ნეთზე მობმულნი. მუნ არიან დაწყებითგანვე შესავალისა,
ერთს მწკრივზე მოკიდებით ცხენნი აღკაზმულნი,* რკი-
ნისანი, სხვითა და სხვითა ძველისა მორთულობითა შემ-
კულნი. და ზედ სხედან კაცნი, გმირნი შებრძოლნი, შე-
ჭურვილნი ძველებურისა ჯაჭვ-ჯავშნებითა და სხვათა და
სხვათა იარაღებითა სამხედროთა, ბეგთარცმულნი. თავთა
ზედა აქვსთ ჩაფხუტნი რკინისა და პირსათარნივე რკინი-
სანი. რომელნიმე შუბოსანნი, რომელნიმე ხმალმოწვდილნი.
სხვითა და სხვითა სახითა. და მრავალნი, ექვსასზე უმე-
ტეს ამავე სახლსა შინა არიან სახენი ანდრიანტის მსგავ-
სად რკინითავე შემზადებულნი ღირსსახსოვართა კაცთა
მუნებურთა. და შორის მათსა—მეფე პოლშისა, ძლიერი
იგი გუსტავი, სამეფოს მორთულობითა შემოსილი. ესე
გუსტავი იყო ძლიერი მეფე და საქსონია და სხვანი-
ცა მრავალნი ადგილნი ეპყრნეს. ესე ფეხზედ მდგომარედ
არის დადგინებული. ამა სახლსა შინა არიან სხვანიცა
მრავალნი სამხედრონი და ცხენისა იარაღნი, ძველებურნი.
და მუნვე ვიხილეთ მდებარე ნაპოლიონის ფრან-
ციისა იმპერატორისა ჩექმა, რომელიც მას სცმია და რო-
მელიმე სამოსელთა მისთაგანი. შეუძლებელ არს კაცი-
საგან, რომელ ვინმეცა იხილავს სახესა ნაპოლიონი-
სასა, გინა ნივთსა რასმე ქონებულსა მისსა, რომელ
მყისვე ნახვისა თანა არა აღმოიოხროს სიღრმით გუ-

21-ს

* ჩამოსხმულთა რკინათაგან არ არიან შემზადებულნი, არა-
მედ რკინის ფიცართაგან.

22-3

ლისათ. და რაღა ვსთქვა? არა ვუწყი უმეტეს ამისსა. წამოვედით მუნით. ვიხილეთ ხიდი, რომელიცა სძევს ელბა მდინარესა ზედა, ქალაქისა მის საშუალსა ადგილსა, რომელიცა არს სრულიად თლილისა ქვისაგან ქმნილი. ათცხრამეტსა კამართა აღგებული და სიგრძითა რვაასი ნაბიჯი. ხოლო ანდრიანტისათვის დიდებულისა მეთაპოტასსა, რომელიცა წერილარს, რომელ იყო დადგმულ ქვეშე ხიდისა მის, არა რა ძალმიცს მოთხრობად, ვინათგან არღარა იხილვების მუნ. წარმოვედით მუნითცა. და სალამოს ჟამს, ექვსს საათზე შუადღიდგან წარმოვედით ბალსა მას შინა, რომელიცა არს მახლობელი მუნებურისა მეფისა პალატისა, პირსა ზედა ელბა მდინარისასა. მდინარე ფრიად ძირს მომდინარეობს და მაღალი, გორასავით ადგილი არის ამოსული. ელბის პირიდან ზემოთ იმ ბალამდის სულ ვრცელი და დიდად მაღალი თლილის ქვით კედელი არის ამოშენებული. ამ ბალში რომ მიბრძანდები, ქალაქის მხრიდან აღმოსავლეთის მხარეს, სულ თლილის ქვისა, დიახ, განიერი და მაღალი კიბე აქვს ბალში ასასვლელი. კიბე ოცდა ორი ფეხი იქმნება აღსავალი. მარცხენას მხარეს ელბას რომ ვარდახედავს, რომ ელბის მხრიდან თლილის ქვით პირამდის ამოშენებული არის (როგორათაც ზევით ითქვა), ამ ნაპირზედ თლილის ქვისა კედელი ავლია. და ნაპირის გზაც დაფენილი არის ქვითა სრულად, ბალის თავამდის ისე არის გატანილი. მაგრამ ეს კედელი კი დაბალი არის. ამისთვის ყურებას არ დაუშლის კაცსა ძირსა. და წყალს გაღმა და გამოღმა ბალი იგი რაოდენსამე ხარისხად არის განყოფილნი. ერთი მეორეზედ მაღალნი გზები ყოველს მხარეს თლილის ქვითა აქვს დაფენილი. ხენიშვენიერნი სდგანან. ცაცხვის ხეები, წაბლი, დიახ, მშვენიერად დაკვეცილნი, ალვის ხის მსგავსნი ხენი, ბაყილოვარდის ხეები, საუცხოვრ და მრავალი სდვას. და იმ ჟამს სულ მშვენიერად წითელი ფეროვანი სურნელი და

ფრიად დიდნი მრავალ მსხმოიარე ვარდნი გაშლილიყვნენ
 მნახველთათვის საამოდ. ბალსა მას შინა არიან ფიცარ-
 თაგან ქმნილნი საზაფხულო სახლნი, ოთხსავეკუთხივ გა-
 რეშამო სულ მინებით გაკეთებული, ფანჯრებსავეთ კე-
 დელნი. მუნ ვისაცა ნებავეს ვახშამსაც მიირთმევენ. მეფუნ-
 დუკეთ * ყოველივე გამზადებული აქვსთ. ფასით ვისაც
 რა ნებავესთ, მოართმევენ. კიდევ სხვასა და სხვას ადგილს
 არიან ყავის დასალევი წვრილნი სახლნი. გარე მათ სახლთა
 მშვენიერთა ხეთა ქვეშე არიან სკამნი და სტოლნი დად-
 გმულნი. იქ მივლენ, ვისაც ნებავეს დაბრძანდებიან და
 ყავას იქ მიირთმევენ, ან ტკბილებს, ანუ რაცა ნებავესთ.
 დიდი იგი სახლი უფრო ასავალს კიბესთან ახლო
 არის. | და ყოველს საღამოს იმ ქალაქის ხალხი: კაცი, დე- 23-3
 დაკაცი, დიდი და პატარა, კარგათ ჩაცმულ-დახურვილნი,
 იქ შეიყრებიან ზაფხულის დღეებში, იმ პურის საჭმელს
 სახლს ახლო, მშვენიერს ხეთა ქვეშე. სამ-ოთხ პირათ,
 დიახ, მრავალი, მშვენიერი ლომბორნის, ოთხკუთხი სტო-
 ლები სდვას. გარეშამო სკამები უწყვიან. თითო და თითო
 სახლეულება თითოს სტოლს შემოეხვევიან გარეშამო და
 დასხდებიან. ქალებსა აქვსთ კალათნი, მშვენიერად დაწ-
 ნულნი, მობრტყენი. და ყოველს ქალს მას შინა თავისი
 ხელსაქმე უძევს. რომ დასხდებიან, დაიწყობენ წინ თა-
 ვიანთ სამუშაოს. ზოგი წინდა-პაიჭსა ჰქსოვს, ზოგი კრუ-
 ჟაოებს ჰკერვენ და სხვადასხვას წვრილს ხელსაქმობას
 აკეთებენ. თან საქმობენ და თან ლაპარაკით, კარგს საუ-
 ბრით და შექცევით დროს ატარებენ. ბალსა მას შინა
 იკვრის მუზიკა, ფრიად მშვენიერი. კაცნი ზოგნი ყავას
 სძენ, ზოგნი ფივას, გაზეთებს კითხულობენ, ჟურნალებს
 და სხვადასხვას შესაქცევს წიგნებს. ზოგნი სხედან და
 უცხოს საუბრით ატარებენ დროსა. ძვირათ ვინმე დადის
 ფეხზე. უფროსნი ერთნი სხედან არევით | ქალნი და კაცნი 23-6

* მეფუნდუკე — ტრაბტირჩიკი

ერთად და ისე შეექცევიან. მას ბალსა შინა ყვავილო ფერად-ფერადი მრავალნი არიან. და მას ბალის თავთან შიგვე ბალში ადგილი არის და იმის ძირს პატარას ხეცსავით არის. და მცირე წყალიც მოდის. დიახ, უცხო შესაქცევი ადგილები არის ამ ბალში. და ბალს იქით, ამ ელბის პირზედ, სულ აგარებსავით გაყოლიება ბალიანი სახელები არის. ღამის შემოსვლის ჟამს, ცხრას საათის სრულზე მე, რადგანაც სუსტათ ვიყავ და ავად მყოფობისაგან ჯერ თავისუფალი არ ვიყავ, სადგომს წამოველ და ჩვენი დოხტური კაპლერ იქ დავაგდე. ისიც წამოსვლას აპირობდა, მაგრამ რადგან მოხუცებული კაცი იყო, მე, უფრო პატივისცემისათვის, ვახშმად იქ დავაგდე, რომ კარგათ შექცეოდა. იმათში თერთმეტს საათამდის იქ დიდი შეყრილობა არის ზაფხულის დღეებში. მერე ყოველი კაცი მოვა თავიანთ სახლებში. დაიძინებენ. დილაზედ ადრე, ექვს საათზე, ადგებიან და ყოველი კაცი თავის საქმეს მოეკიდება. ღამე რასაც შექცევაში უნდა იყვნენ და საცა შექცევასაც ადრე მოჰყვებიან და თერთმეტ საათზე რაც უნდა ბალი ან ქორწილი, გინა სხვა რამ შეყრილობა იყოს, არ გარდასცილდება. ადრე დაიძინებენ და ადრე ადგებიან. სადილსაც ადრე სჭამენ, ვახშამსაც. არც ლხინსა და შექცევას მოსცდებიან და არც საქმისათვის დროს დაჰკარგვენ. მთელის გერმანიის ხალხს საზოგადოდ სულ ეს ჩვეულება აქვსთ ყოველს მათს ადგილებში. დ რ ე ზ დ ი ნ შ ი ვ ა ზ ი მ რ ა ვ ა ლ ი არის. ქალაქის გარეშემო მთა და ბარი სულ ვენახით და ხეხილით სავსე არის. მის ჟამის მუნებური კოროლი იყო ალბერტის შთამომავლობათაგანი; სახელით კარლ ფრიდრიხს ავლუსტ მეორე, 39-სა წლისა კაცი. მეუღლედ ესვამარია ანნა ლეოპოლდინა ელისაბედ, რომელიცა იყო პრინცესა ბავარიის მეფეთ სახლისა და დედოფალი საქსონიისა. წელსა ამას, ივნისის თვის 6-სა იმათის თვის ანგარიშით, რომელიც ჩვენის თვის ანგარი-

24-3

შით იქნება 25-მაისის თვისა, მამა ამა საქსონიისა კორო-
ლისა მაქსიმილიან იოსიფ, სიბერისა გამო, გარდა-
დგა მეფობისაგან და თავის შვილს დაულოცა მეფობა.
თითონ მაშინ სამოცდა ჩვიდმეტის წლისა იყო და აღარ
ინება, რომ მეტი ემეტნა. ამ ჟამათ საქსონიის მეფე მუნ
დრეზდინში არა ბრძანდებოდა. მამა მისი იტალიაში
წარბძანებულყო და შვილი, ახალი კოროლი, გარეშემო
ქალაქებში საქმისა რაისათვისმე. და დიდად დასანანე-
ბელი იყო ჩემთვის, რომ ველარ მივემთხვივე იმათი დი-
დებულების ნახვასა, რომელთაც დიდად აქებდენ, გულით
და ალერსიანათ მიღებას უცხოს ვისმე გვამთასა და ეგ-
რეთვე ფრიად ზრდილობიანს მათს ყოფაქცევას. წარმო-
ვედით დრეზდინით ნათლისმცემლობას დღეს, 24-ს
ივნისს, რომელიც მუნებურის რიცხვით იყო ივლისის 6
რიცხვი. დრეზდინიდან რომ გამოვედით, პირველი
საათი იქნებოდა. პური იქავ დრეზდინში გაახელით და
ისე წამოვედით. მოვედით ტარანის ფოჩტაზედ. დრე-
ზდინი დამ იქამდის სამი მილი არის და ერთი მეთათხედი
მილისა, გზა რომელიც შეადგენს ოცდა ოთხს ვერსამდის
სავალს. იქ მთებს ახლო, ლამაზი წყალი მოდიოდა. ხე-
ვის პირზე ჩამოვხედით. გამოვატანიეთ სოფლიდამ მაწონი
დიდის ბადიით. სტოლი დაგვიდგეს და სუფრა გადაშა-
ლეს. ერთი დიდი ბადია მაწონი ერთი ჩინურის ლანგრით,
იქაური შავი პურის გული დაფხვნილი, გამშრალი და
შაქარ არეული დაგვიდგეს; თეფშები ღრმა და ვერცხლის
კოვზები. საუცხოვო მაწონი იყო და ის შავი პური დაფხვნი-
ლი, დიახ, უხდებოდა. ცხელოდა კიდევ და, დიახ, კარგა
შევექეცით. გზაზე მრავალს ადგილს რომ ჩამოვხდებოდით,
მაწონს გიახლებოდით. დიახ, კარგი და მარგებელი იყო
სიცხის ჟამს. გერმანიაში ყოველგან სითეთრეს, დიახ,
მრავალს აკეთებენ. შეაბეს ცხენები და გავსწივეთ. შემო-
ვედით, საცა ის წყალი ჩამოდის, ტარანისა, იმ ხეობაში.
იქიდან დაიწყება მერმე სულ მთის გზები, საშინელი და

24-ბ

25-3

ძნელი აღმართ-დაღმართები, მთები და გორები. მდინარე
 ესე არა ღია ღილი იყო, მაგრამ რიყიანი და აქეთ იქით
 გორები და მთები ტყით შემოსილნი იყვნეს. ვიარეთ.
 დაგვიღამდა გზაზედა. | მოვედით. ტარანი დამ ელი-
 ბერგს ორი მილი — და მეოთხედი არის. ელი ბერგი-
 დამ — წრეინან ბერგს. ესენი სულ ფოჩტები არის.
 წრეინან ბერგი წინა ფოჩტიდამ ორმილნახევარი
 არის. იქი დამ მოვედით ვორხეინსა, რომელიც სამი
 მილი და ნახევარი არის. ვორხეინს რომ მოვედით
 25-ი ივნისი თენდებოდა. პირველ საათზედ სრულზედ იქ
 დავიძინეთ. მეორეს დღეს ადრე წამოვედით. ვორხეი-
 ნი დამ ოთხი მილი არის ანენბერგი. ღიახ, ცუდი
 გზები იყო. ანენბერგი, ღიახ, მშვენიერი და კარგი
 ქალაქი არის, ისევ საქსონიის კოროლისა, მთის ძირათა
 დგას. გარეშემო ვაკე აქვს, დაბლობში არის. ცივი ადგილი
 არ არის და ნაყოფიერი არის. ჩამოვხედით ფოჩტაზედ.
 დავიარე ქალაქის ქუჩები ქვევითათ. ზოგი ადგილი დავ-
 შინჯე. მაღალი, ძველებური საყდრები იყო. უფროსი
 ერთი რომის კათოლიკებისა და სხვა შენობაები დაუსინ-
 ჯე. მუნებურს ტრაბტირში სადილი კარგი ვიგემეთ და
 წამოვედით. ანენბერგით რომ ორი მილი გამოვ-
 ვლეთ, მოვედით ბოლემის სამზღვარში. იქი დამ დაწყე-
 ბული კეისრის მამული არის. ავსტრიის იმპერატორისა
 სამზღვარსა მას ზედა ბოლემიისასა დაგვხვდა მცირე
 ყასაბა ქალაქი. გერმანულად ყასაბა ქალაქს შტატ-
 ლისი ეწოდება. და მას ყასაბასა ვეუპერტ ეწოდე-
 ბის. მუნ იყო ტამოჟნა, ესე იგი, საზვერე, ანუ საბაჟო
 სახლი. დაგვხვდა მებაჟეთ-ხუცესი. გვკითხა: ყავა ხომ არ
 მიგაქვსო გასაყიდი, ანუ | თამბაქოვო. რომ ეს ორი ნივთი,
 ღიახ, შეკრული არის, იმ ქვეყნებში ვერ შეიტანენ ამ
 მხრიდამ. მე კაპლერს აღარ დავაცალე და ვუთხარ: რო-
 გორ არა, ეს ბერი კაცი დიდვაჭარი არის მეთქი, ის იყო
 რომ იამანეთის ქვეყანაში ყოფილიყო სავაჭროთა, მრავ-

ვალი ძვირფასი იამანეთის ყავა მოაქვს. უკან დაქირავებულ-
ლი ოთხი ურემი სულ ყავითა და თამბაქოთი საღვსე მოგვაქვს
მეთქი. რაც ამ კარეტაში არ ჩავიდა, ურმებზე მოგვაქვს.
იამანეთი დამ ამ ვაჭარს ყავა მოაქვს და თურქთა
ქვეყანაზე რომ გამოველო თამბაქო იქ ეყიდნა იათფასათ.
მეც პეტერბურგში ამან თავის ხელქვევითათ ჯამაგი-
რით დამიყენა, თან წამომიყვანა, ამის ხარჯზე მოვდივარ,
უნდა პრაგას მივიდეთ, ზოგი იქ დავეიდოთ და დანარ-
ჩომი ვენის ქალაქში უნდა წავილოთ, იქ უფრო კარგა
გავვივა მეთქი. შენ რა საქმე გაქვს? მცირეს ყავას და
თამბაქოს კი გითავაზებთ. სხვა იქ უნდა წავილოთ. აქ
რომ გავხსნათ, საქონელი წავვიხდებთ. ბაჟს იქ ადვილს
მივცემთ, რაც განწესება არის. სიცილით ვეუბნებოდი
ამას. იმ კაცმა გვითხრა: ჯერ თქვენი ბაშპორტი მიჩვე-
ნეთო და მერე იმა' რომ ვნახავ, მეც როგორც ჩვენი მმარ-
თველობის ბრძანება მაქვს, როგორც უნდა მოვიქცეო,
მე თქვენ გამოგიცხადებთ და ისე უნდა მოხდესო. ძალიან
იშტაზე მოვიდა ეს ნემეცი. თუმცა კარგი კაცი იყო მაგ-
რამ ისევ გვაროვნობის ბუნებამ სძლივა, გულში უხარო-
და, ამთენს საქონელს ამათ დავაყრევივინებო, მეც ბევრს
ვირგებ და ჩვენს ქვეყანას შემოსავალს შევძინებო. რა
ბაშპორტი მივეციოთ და წაიკითხა, ელდა ეცა ამ კაცსა.
კეისრის ელჩის ხელიც ეწერა ზედა და ბეჭედი აჯდა.
საქართველოს ცარევიჩი თეიმურაზ რუსეთის ხელმწიფისა
იმპერატორის ბრძანებით და კეთილ მნებელობით მიბრძან-
დება ბოლემიის მინერალნის წყლებზე განკურნებისათ-
ვის. როდესაც კეისრის მამულში მობრძანდეს ყოველთავე
გმართებსოთ უმართებულოთ და უწესოთ არავინ დახვდეთ,
ყოველს გზის საქმეზედ ხელი მოუმართეთ და ტამოყნაში
არსად დააბრკოლოთ, ანუ იქიპაყები არ გაუჩხრიკოთ,
თორემ გარდაგხდებათო. ეს რომ წაიკითხა ამ კაცმა,
მოვიდა ჩემთან და მითხრა: თუმცა სიტყვით თქვენ სხვას
მიბრძანებდით, მაგრამ მე მაშინვე ვსცან თქვენს სახეზედ

26-3

26-ზ

და ყოფაქცევაზედ დიდის სახლის შვილობა თქვენით და რად გენებათ ჩემი გაბრიყვებაო. თქვენ ადგილი გაქვსთ, ამისთანას ვისმე ძვირფასს სტუმარს, რომ მე მონურათ მიბძანოო. მეც ბოდიში მოვითხოვე და ვუთხარ: | რადგან სიტყვისავე დაწყებაში პირველადვე ყავა და თუთუნის გვერდით მეთქი, სხვა ღონე არ იყო, ჩვენც ასე უნდა მოვეცეულვიყავით და უკაცრაოთა მეთქი, ვიცინეთ. ისიც კარგა გაზრდილი კაცი იყო. შეგვიწვია. მცირეს ხანს შევედით იმის სადგომს. ბრძანება მისცა თავისს მოხელე-კაცთა: ცარვეიჩის კარეტას არ შეეხნეთ, ან ბარგს რასმეო. გვიმასპინძლა ხილებით და კარგის სასმელებით. რადგან რიგი იყო და ტამოჟნის უფროსი იყო, ჩვენც რიგიანათ დავსაჩუქრეთ. უბრძანა. დიახ, კარგი ცხენები შეგვიბმევინა კარეტაში, რადგან გზები მთისა იყო და ცუდი, ექვსი ცხენი შევაბმევინეთ, მაგრამ ფოჩტა კი არ იყო ის ადგილი. იქილამ ფოჩტაზე მოვედით. თუმცა გზები სულ შოსეთი იყო გაკეთებული კარგათ, მაგრამ საშინელი მთები იყო გარდასავალი, კლდიანი და აღმართ-დაღმართი. წავედით მუნით. ჰამრის სტანციაზედ ცხენები გამოვიცვალეთ და იქილამ ვიარეთ ფრიად ძნელნი გზანი და ღამის თერთმეტს საათზედ მოვედით ქალაქსა შინა იოხიმსტალისს, რომელიცა მათათა და კლდეთა დიდთა საშუალ დაშენებულ არს. კარგათ დიდი ქალაქი არის. მრავალნი საყდრები და კარგი ნაშენობანი. და მწვერვალთა ზედა მის ქალაქის მთისათა ძველნი ნაციხვარნი და კოშკნი, ნაშენნი. ბოლემიის ქვეყანა ბუნებით ფრიად მაგარი არს, დიდ-დიდთა, მათათა, გორათა, ხევთა კლდეერთა, იწროთა გზათა და შესავალთა და ტყეთა მიერ. და ერნი სრულიად ბოლემიისანი არიან სარწმუნოებითა რომის კათოლიკენი. თერთმეტ საათზედ მივედით. რადგანაც ოთხი მილი იყო ფოჩტილამ და გზები — ძნელი, იმ ღამეს იქ განვისვენეთ. და მეორეს დილას დიახ, ადრე წარვედით კარლისბადს და დილის ათს

27-კ

საათზედ მივედით. ჩამოვხდით ჭუნდუქსა მას შინა, ესე იგი, ტრახტირსა, რომელ არს ყოველთა სადგური. მუნ დაგვხდა კაპლერის ცოლის და ეკატერინა ივანოვნა ელმერის ცოლი, თვისის შვილით, კარლო ივანიჩით, რომელიც მსახურებს როსიის სამსახურში, ინოსტრანნი კოლეგიაში. ესენი პეტერბურგიდამ წამოსულ იყვნენ ზღვის გზით და ჩვენზე აღრე მოსულიყვნენ კარლსბადს. რადგანაც ეს ელმერის მეუღლე ეკატერინა ივანოვნა მოხუცებული იყო და ავადმყოფი, რომ ხელფეხი უთრთოდა, იქ მოსულ იყო წამლობისათვის და ჩვენს ახლო იდგა. სახლი დაეჭირათ. ჩვენ ვიყავით ჩამომხდარნი ტრახტირში, რომელსაც რომ ეწოდა პოტტელ დი პრინს გვილიუმ დი პრუს (თარგმანი ამისი: ჭუნდუქი პრუსიის მემკვიდრე პრინსისა). ეს შვილი, კარლო ივანიჩი კარგად გაზრდილი ყრმა კაცი იყო. მოვიდა ჩემთან და მითხრა: თუ გნებავსთ და წამობრძანდებით ამ ქალაქს, გაიხლები და გასინჯეთ ღირს სახსოვარი ადგილნიო. მე მადლობა ვუთხარი. რადგან კარლისბადის ქალაქი დიდს და მალალს ორს მთას საშუალ იწროს ხეობაში არის დაშენებული, დიახ, კარგი შენებულება არის, რომ უკეთესი აღარ ეგება. მაგრამ გზანი და სავალნი ფრიად იწრო. კარგი დარი იყო, დიახ, მზიანი დღე და ბევრით ქვევითათ გვერჩივნა სიარული. და წავედით. კარლი ივანიჩი ჩემი ბელადი იყო. დავიწყეთ სინჯვა: პირველად მან ქალაქის ბაზარში წამიყვანა. გრძლად, კლდის ძირათ ორპირად ბაზარი იყო. დუქანნი არა ეგრე დიდნი. მეორე მხარეს ის კარლისბადის მდინარე უდიოდა. ხიდს გავედით. ბაზარში მივედით. ვნახეთ ბაზარი ფრიად უცხოთ მორთული. და სხვადასხვა მრავალი საუცხოვო ნივთი ისყიდებოდა. ზაფხულში ამ ადგილებში, სადაც სამკურნალო წყლები არის, დიდი მოგება აქვსთ ვაჭართა. სხვას ქალაქებიდამაც მოკრებებიან და მრავალს სავაჭროს

მოითანენ და გაჰყიდიან. კარლისბადში იმ წელს ექვსი ათასი სული და უფროსი მოსულ იყვნენ და შემოკრებულ იყვნენ სხვადასხვა ადგილებიდან და ქვეყნებიდან კარლისბადის სამკურნალოს წყალის სასმელად და რაოდენი გამვლელ გამომვლელი იყო, ის სხვა იყო. იმ ბაზარში მრავალი სხვადასხვა, დიახ, საუკეთესო ფერად-ფერადი ბროლის ჭურჭლები იყო გასაყიდი. ეგრეთვე საუცხოვოს ჩინურის თარფორნი ჩაისა, გინა სტოლისა ჭურჭელნი, მრავალნი რკინეულთა, სხვადასხვა უცხოს ხელოვნებით ქმნილნი, სახმარნი იარაღნი და წვრილმანი. რომელნიმე ბროლის ჭურჭელთაგანნი ვიყიდე ჩემთვის, დიახ, მშვენიერნი სტაქანნი და საწერლის ჭურჭელნი. ეს ბაზარი ასე კარგათ გავჩხრიკეთ და წამოვედით. სადაც ეს სამკურნალო თბილი წყლები სდის მის სანახავად. პირველად მივედით უცხელესსა მას წყალთან, რომელსა ეწოდების შლოუსბრუნ, ანუ შლოუსბრუნ. წყალი ესე უპოვნიათ უწინარეს სხვათა სამკურნალოთა წყალთა ეს სახედ. ჯერ ამ ალაგს არც ქალაქი ყოფილა და არც შენობა რამ, ყრუ ადგილი ყოფილა. ერთს უამს ავსტრიის იმპერატორი კარლო მეხუთე წამობრძანებულა ბოლემიის მთების სანადიროთ, რადგანაც ამ ქვეყნების მთებში მრავალი ნადირი იპოვება. ამ კარლისბადის ახლო ირემი გამოუგდიათ, ეს ირემი ხევისაკენ ჩავარდნილა, გაქცეულა და ძაღლები გამოსდგომიან. კარლო იმპერატორს ერთი ძაღლი ჰყოლია, რომელიც ყოველს თავის ძაღლებზე უმეტესად ჰყვარებია. ეს ძაღლი ამ ირმის დევნაში უეცრად ტყეში ამ წყალს, შლოუსბრუნს შეხვედრია. წინა ფეხები ჩაუდგამს, უეცრად ამ წყალში და სრულად მოსწვია. მონადირენი მისულან და თითონ კეისარიც მობრძანებულა. უნახავსთ ძაღლი ამ ყოფით. დიდად გაჰკვირვებიათ, გაუსინჯავს. ეს საშინელი ცხელი წყალი უნახავსთ. მერმე ექიმები გამოუგზავნია იმპერატორს და გაუსინჯავსთ. ექიმურის მეცნიერებით უცვნიათ,

28-3

რომ ეს წყალი მარგებელი ყოფილა. მერმე კეისარს
კარლოს უბრძანებია იმ ალავს ქალაქის აღშენება და-
გაეკეთებიათ* კარლის ბადი. ასეთი ქალაქი არის
და ასეთი შენებულება, რომ დიდად მოსაწონი. ხალხით
მრავალი და ხმელის ქალაქობაზე დიდად საუცხოვო სა-
ვაჭრო ქალაქი. ოღონდაც რომ ადგილი დია ვიწრო არის
და ორსავ მხარეს ასეთი მთები აქვს ამართული, რომ
თვალს ვერ შეაწვდენს ადამიანი. ადგილსა და ადგილს
კლდიანი და სრულიად ტყით დაფარული. და ამ ტყეებში
უმეტესი სხვას ხეებზედ სულ ნაძვის ხე არის. მდინარე
რომ მოუდის კარლის ბადს დიდი არ არის, მცირე
მდინარეა და რიყეცა აქვს ადგილადგილ, მაგრამ ხალხის
სიმრავლისაგან მდინარე მეტათ ამღვრეული არის. ამ
მდინარეს სახელად ეწოდება ალტევზა. ადგილადგილ
წისქვილებიც არის. ამ მდინარის წყალს არა სმენ ამი-
სთვის, რადგან იმღვრევა. თუმცა მთის წყალი არის და
კარგი, ქალაქს ზევით, წმინდა, მაგრამ იმღვრევა. და ამ
ქალაქში წყაროები არის, მთიდან მიღებით მოტანრილი,
უცხოთ იწმინდება, ყოველს ადგილს წყაროები. და იმას
სმენ და ხმარობენ. გემო კი თუმცა იქაურს წყალს ყვე-
ლას კარგი არა აქვს. სხვა ადგილების წყლები სჯობს
კარლის ბადის მდინარეზედ ერთი ქვიტკირის ხიდი
არის, თლილის ქვით ქმნილი, ბაზარს პირდაპირ გავა და
სხვა ხის ხიდებიც, ქვევით და ზევით. კარლის ბადში
მრავალი უცხო კეთილ ნაშენნი სახლნი არიან, დათლი-
ლის ქვის; რომის კათოლიკეთ საყდრები, გუმბათიანები
და უცხო ნაშენობა. ხიდზედ მუნუ|მენტიცა დგას 28-ზე
კეისარისა. დრეზდინის გზიდან რომ შეხვალ, სწორედ
კარლის ბადის მარცხენა მხარეს რომ მდინარე მარჯვ-
ნივ იქნება, შუა ქალაქში, მთის ძირს იქ არის შლოუზ-
ბრუნის წყალი, რომელიც ზემორე მოგახსენეთ და

* (აშიაზე) კარლის-ბადენ, ესე იგი კარლოს წყალი.

მარჯვენას მხარეს, მდინარეს გაღმა, მთის ძირშივე სხვა
 წყლები არის. ეს შლოუს ბრუნ ასეთი ცხელი არის,
 რომ ხუთს მინუტს ქათამი მოიხარშება კარგათ. წმინდა
 წყალი არის. გრძელი ზალა ადგას ზედა და ოთხსავე მხა-
 რეს სულ კედლები მინებით ფანჯარასავითა აქვს ამ
 თალარს გაკეთებული. შუა ალაგს წყალი ამოდის. იმ
 თალარის კარებთან, რას წამს მიბრძანდებით, მაშინვე
 საშინელ ოშხივარი ეცემა კაცსა იმ წყლისა. წყალი ერთს
 ალაგს ამოდის. გრგვალი აუზი აქვს გაკეთებული მოდილო
 და შუაზედ ამოდის. ამოსადინელიც მალლათა აქვს გაკე-
 თებული. მკლავისაგან უმსხოსი წყალი სცემს და იმ ამო-
 სადინელიდამ ადღზე მეტათა სცემს, შადრევნის მსგავსად.
 ამოსადინელს თავები აქვს, დასარქმელები, სხვადასხვა-
 გვარად და როცა იმაებს გაუკეთებენ სხვადასხვა სახედ
 გამომდინარებს. გრძელს ჯოხებზედ თუნუქისაგან ქმნილი
 სტაქნის ჩასადგმელები აქვს. სტაქანს ფარფორისას ჩასდგ-
 მენ შიგა. იმ ჯოხით მიუშვერენ, ავსებენ. ხელის ახლო
 მიტანა არ შეიძლება და ისე მოგართმევენ წყალსა.
 დასდგმენ. შენელდება და მერმე ისე უნდა მიიერთონ, ვი-
 საც ნებავეს წყალი, მაგრამ ძნელი ეს არის, მანამ განელ-
 დება თავის ხასიათს დაჰკარგავს წყალი და ამისთვის იმ
 წყლისაგან სნეულნი დიახ მცირედნი სმენ. ამ წყალში
 ჩააწყობენ პურის თავთავს, ყვავილების კონებს, ხის კენ-
 წეროების კონებს და თორმეტი დღე უნდა ეწყოს ამ
 წყალში. თორმეტი დღეს უკან ამოიღებენ და ეს მდელინი
 ქვად იქმნებიან გარდაქცეულნი. ჩვენც წამოვიღეთ საჩვე-
 ნებლად პურის თავთავისაგანაც და ყვავილებისაგანაც
 ვითარცა ქვა ეგრეთ გარდაქცეული თავისავე სახით. ამ
 შლოუს ბრუნს გარეშამო ყვავილის ბაღები არის მრავ-
 ვალის ყვავილებით სავსე სხვათა და სხვათა. და ხეებიც
 დგას როძელიმე. რა ეს გავსინჯეთ, წამოვედით. გამიძღვა-
 კარლი ივანიჩი ელმერი. გავედით ხიდსა და მი-
 ვედით მის ადგილს, სადაც სხვა თბილი წყლები სდის.

29-3

ჭლდის ძირს, თითოსა და თითოს წყალზედ, მას თბილს
 წყაროებზე * ქულაიფრანგები ადგას, გრგვლათ სვეტებით
 გაკეთებული. მივედით პირველს წყაროზედ. იქ დაგ-
 ვხვდა კარლი ივანიჩის დედაც. წყალსმა შეესრუ-
 ლებინა. და იქ ამ ეკატერინა ივანოვნა ელმერის
 მეუღლემ დამატარა წყლები. პირველი წყალი, რომელსაც
 ეწოდების (ფრანციცულის ენითა) სურს მარია ტე-
 რეზია, (გერმანულად) ტერეზიენ ბრუნ. ამ წყა-
 როს დიახ აქებენ მარგებელად. ცხელი არის ასე რომ,
 შეიძლება, რომ ახალი ამოდებული დალიოს კაცმა. და
 მრავალნი ავადმყოფნი სმენ უფროსი ერთი ამას. ამ
 წყლებს წყალის ამოსადინელი ბრონძვითა აქვს გაკეთე-
 ბული და ორტოტათ წყალის გამოსაშვები მცირე და არა
 ღრმა აუზი აქვს, გრგვალი თლილის ქვისა და ზევიდგან
 მრგვლივ სვეტები და თავი გრგვლათ დაფარებული. ამ
 სახითა აქვს ქულაიფრანგნი. და მალლა გარედამ, დიდის
 ასოებით, ბრონძვით გაკეთებული, წყაროსა მის სახელი
 აწერიათ. აუზში ორი პატარა, დაბალი სკამები დგას.
 ერთი აქეთ და ერთი იქით წყაროსა. და ზედ წვრილი
 ქალები სხედან, ორნი, რომელნიც ავსებენ ფარფორის
 სტაქნებში ამ თბილს წყალს და აძლევენ მსმელთ. ეს
 პატარა ქალები ათი თორმეტი წლისანი იქნებიან. რიგით
 იცვლებიან. საობლოს სახლიდამ არიან მოყვანილნი
 რაოდენიმე. ამათ განწესება აქვსთ, ვინც წყალსა სმენ,
 როდესაც ორმოცს დღეს, ანუ|ნაკლებს შემდგომად წყა- 29-ზ
 ლის სმას გაათავებს, რაოდენი ფულიც არის სულზე გან-
 წესებული, იმას უბოძებენ და იმ ფულში სხვას საქმე
 არავისა აქვს, იმ ობოლი ქალებისა არის, რომელნიც
 ყოველდღე იქ განწესებულნი არიან და წყალს მიართმე-
 ვენ მსმელთა. იმათთვის მოგროვდება ის ფული და იმ
 ფულით ის ობოლი ქალები დათხოვდებიან და გაიმზი-

* ქულაიფრანგი—ბესეტკა არის

თვეებიან. ბ) მეორე წყალი ამა წყლის ახლო არის, ესე
 გვარათვე ქმნული, მოჭულბრუნ — სურს დო მოგ-
 ლინ. ეს პირველს წყლისაგან უგრილესია. და აქაცა,
 მსგავსად პირველისა, განწესებული არს სმა. გ) მესამეს
 წყალს ეწოდების: სურს ნეუვი ანუ გერმანულებრ:
 ნეუნბრუნ, გინა ნეინ პრუდ შპრედელ. ეს მათ
 ყოველთა წყალთაგან უფრო გრილი არის და ადვილად
 სასმელი. წყალთა ამათ საკურნებელთა დილის ექვს
 საათზე უზმონი მოჰყვებიან სმასა. და თვითეულს საათის
 მეოთხედში თითოს სტაქანს დალევენ და დადიან. ამ
 წყაროებს ზედ და გარეშემო მალლა და დაბლა დიდრო-
 ვანნი ტალანები აქვს გაკეთებული, სვეტებით. როდისაც
 წვიმიანი დღე იქმნება იქ ივლიან წყალის დამლევნი და
 როდისაც მზიანი დღეები არის, გარეთ. თითონ იქავ
 წყაროებიდამ ავა გზები მას კლდეებზე. გაჭრილია წვრი-
 ლად კლდეები მშენიერად, მოაჯრებით გზები გაკეთე-
 ბული, ბუჩქები, ვარდები და ყვავილები ჩაყრილი, რომ
 მოსიარულეს ესიამოვნოს და იხალისოს სიარული. რად-
 განაც, ვინც სამკურნალო წყლებს მიიღებს, მართებს
 ბევრი სიარული. და ვიდრე ცხრა საათი შესრულდება
 სულ უნდა სვან და იარონ. შემდგომად შინ წამოვლენ
 სადგომს. და ვიდრე წყალის სმა არის, ექვსის საათიდან
 მოკიდებული ათის საათის შესრულებადმდე, მშენიერი-
 მუზიკა იკვრის ესრეთი, რომელ კარლის ბად ში რომ
 მუზიკა გავიგონე, იმისთანა ჩინებული მუზიკა სრულიად
 გერმანიაში ძვირად სადმე ვნახეთ. ბოლემელები ფრიად
 ნაქებნი არიან ყოველს საკრავში და მათ შორის ძვირად
 იპოვება კაცი, რომ მუზიკა არ იცოდეს, აქედამ წამოვე-
 დით: ეკატერინა ივანოვნა, კაპლერ, კარლი
 ივანიჩი ესენი ერთად მოვედით იმ ადგილს, საითაც
 გზა იყო ამოსავალი. ამ სამკურნალოს წყლებსა და ბაზარს
 საშუალ, ხიდს ახლოს, ამ მარჯვენეს მხრის მაღალისა და სა-
 შინელის მთის მწვერვალზეა აღსასვლელი. იქ დაგვხვდნენ

30-3

წვრილი ბიჭები, რომელთაცა ჰყვათ შეკაზმული ვირები, ზოგი ქალის შესაჯდომის უნაგირით და ზოგი კაცისა და ერთი კალასკა, დიახ, პატარა, სწორეთ ერთის კაცის დასა-ჯდომს კრესლოს ოდენი, ერთის ვირით შებმული, მაგრამ ვირებიც უცნოდ იყვნენ მორთულნი და ეს კალასკა, როგორ მსუბუქი, ლამაზათ, სუფთათ და მაგრად გაკეთებული, რომ სანახავად სასიამოვნო იყვნენ. და ეს წვრილი ბიჭებიც ლამაზათ ჩაცმული იყვნენ. ეკატერინე ივანოვნამ და კარლ ივანიჩმა გვითხრეს, დიახ, ღირსი ხსოვნისა სანახავი არისო და ამ მაღალს მთაზედ უნდა ავიდეთო. დიახ, დავუმაღლეთ ჩვენ მათ. დავიჭირავეთ იგი ვირბმული კალასკა და ერთი ქალის შესაჯდომი შეკაზმული ვირი და ერთიც სხვა მსუქანი და ჯერ კარგათ გაუხედნელი კარაული. შევსხედით. მე კალასკაში ჩავჯექი. ეკატერინა ივანოვნა უნაგრიანს ვირზე და ეგრეთვე კაპლერ კარლ ივანოვიჩი კი ქვეითად წამოვიდა. მე ასე მირჩენიაო. თურმე იმას ის ფიქრი ჰქონდა: ეს კაპლერის ვირი უწვრთნელი არისო, უთუოდ გადმოსჩეხსო, მივეშველები მალე, რომ არა იტკინოს რაო, და კიდევ ვიციანებთ ამახედაო. თურმე ის ეკატერინა ივანოვნა და კაპლერის ცოლი, რადგან მამით კი ერთნი იყვნენ და დედით სხვა, ერთმანეთის მეტოქენი და ნაჩხუბნი ყოფილან. განგებ შვილისათვის უთქომს და განზრახვით ამისთანა ვირი მოუყვანებიათ, გიჟი და გაუხედნავი, რომ ამას ჩამოაგდებს და ცარევიჩსაც ვაცი-ნებთ და ჩვენც ვიციანებთო. ეკატერინე ივანოვნა წინ წაგვიძღვა. ჯილავი იმისი პატარა ბიჭს, ვირის პატრონს, ეჭირა და გვერთ მისდევდა. მე კალასკით მას მოვდევდი და ჩემს კალასკის ფირსაც პატარა ბიჭი მოსდევდა. იმ მთაზედ, თუ არ ქვევითი კაცი და ანუ სახედარი, სხვა ცხოველი ძნელათ ავა რამე, ასეთი აღმართი არის. რაც კი შეიძლება ის წვრილი გზა უკეთებიათ, მაგრამ შეუძლებელი არის, რომ იმაზე ცხენი

30-ბ

ავიდეს. კაპლერ შორს უკან მოგვედევდა და კარლი ივანიჩი ქვევითად მას მოსდევდა. მას მთას ეწოდების ჰერსშ-ბრუნგ. მართლა, ეს უეცარი ვირის კალასკით ამისთანას მაღალს მთაზე ასვლა გასაკვირვი შემთხვეულება იყო და სხვაცა ამ უცხო შემთხვეულების საქმე სასაცილოც ზედ დაერთო.

ლექსი ჰერსშ-ბრუნგის მთაზე ასვლისა

უყურე ცრუსა სოფელსა, სადა ვართ სადაურები!
მაღალსა მთასა აყვანად იქაურთ მოჰყავს ვირები.
ბევრი ვიცინეთ, რა ვნახეთ ჩვენ მათი ბედაურები;
ერთი კალასკას შებმული, სხვა უნაგრით მორთულები.

81-3

ეკატირინე კაპლერის ცოლისდა იყო მთრთოლარე;
დიახ, ზრდილი და მოხუცი ავად მყოფი, არ მწოლარე;
იგი წარმიძღვა წინარე, ვირის უნესა მჯდომარე;
მე ვირის კალასკას ჩავჯექე, კვალსა მისსა მიმყოლარე.

ეკატირინე გვართა იყო ვოლმარის მეუღლე;
მას ჰყვანდა შვილი ჭაბუკი, ზრდილი და არა მეშუღლე;
მათ წყალთ მოსრულთა კურნებად არ გასტეხოდათ საუღლე
მსუროდა წყალი იგი ვსვა, მაგრამ ვეროდეს შევუძლე.

იგი კარლი ივანიჩი, ეკატირინეს შვილია;
კაპლერს მოჰგვარა მან ვირი არ იყო ეგრე წვრთნილია;
რა შეჯდა კაპლერ მას ვირსა, მას რაღა მართებს ცილია,
ყარა ტლინკი და ძირს დასცა, გახადა ესრეთ წბილია.

კაპლერს გვერდები ძლივასლა გარდურჩა დაუღეწელი;
ჩვენ ვიცინოდით და იგი ჯავრობდა: მომტეხეთ წელი,
ეს რა ეშმაკი მომგვარეთ, რათ აგყევ თქვენ მე ეს ხელი,
რა მხედარი ვარ, რა მრჯიდა, ვინ ჰპოვა ვირით სახელი?!

კაპლერ აღარ შეჯდა ვირსა და ქვევითად ვოლმარ მოსდევს;
იგი შუღლობს, ანჩნლობს, ჯავრობს, ყვირილით მთას-ბარსა
მოსდებს;
ჩვენ არა რას მისთვის ვნაღვლობთ, ლილინით ვლით აღმა
გვერდებს;
ვსაუბრობთ და დაღმართ ვუპვრეტო, შემოგვხედე გვევართ
მხედრებს.

ჩვენ ავედით სულ მწვერვალთ თავს, მუნ ჯვარი არს აღმართული;
სრულად ხედავს კარლის ბადას, ესე არის პატრთგან ქმნული;
მას ზემორე ჩარდახი დგას, გრგვალი კიბით ავალს სრული;
მუნიდგან სჩანს შენ-უშენი, მთა, ღირღალნი, ტყენი სრული.

როდისაც იმ ჩარდახილამ ძირს ჩამოხედავ, ისე
იტყვის კაცი, ცის მესამეს ბურჯში ავსულვარო. იქილამ
კარლის ბადში მოსიარულე კაცი ჩიტის ოდნად თუ გა-
მოჩნდება და ცხენები კურდღლის ბაჭის ოდენად. მთა
იგი სრულიად მშვენიერის ნაძვის ხეებით, რომ სწორეთ
ასულნი და უნუჟრო არიან, იმით არის შემოსილი. ჩარ-
დახის მის სვეტთა ზედა, მოაჯირთა კიბეთა და შიგნით
და გარეთ, ვინც ასულან | იმათის წერილებით არის სავსე. 31-ა
თვე და წელიწადი და დღე ასვლისა მუნ და სახელნი
მათნი აღუწერიათ. მთა იგი ესრეთი მაღალი ფრიად
კლდიერიც არის. და მიწა მის მთისა მტკიცე. და უცხო
მის ჩარდახისა ჩამოსწვრივ, გვერდობში, ჩარდახილამ
ცოტათ დაბლა, მცირე მშვენიერი ოთახები არის აღშე-
ნებული. აღმოსავლეთის მხარეს უყურებს და ქალაქილამაცა
სჩანს. ვინც იქ იმ მთის მწვერვალზე ავლენ სანახავათ,
ვისაც ნებავს, იმ ოთახებში საუზმეს, ანუ ყავას მიირთმე-
ვენ. იქ კაცნი დგანან, ყოველივე მზა აქვსთ, რასაც
უბრძანებთ: სასმელსა და საჭმელს მოგარბმევენ და
ფულს უბოძებთ.

იმ ჩარდახზე ჩვენც, ვინც იქ ვიყავით ყოველთავე,
მოვაწერეთ თვისთვისი სახელები, წელიწადი, თვე და დღე.

იმ ჩარდახის ძირს არის მცირე პირამიდი, მშვენიე-
რის თლილის ქვისა და იისფრის მარმარილოს ფიცარზე
ბრონძვით მშვენივრად დაწერილი სახელები ხელმწიფეთა
როსიისათა, რომელსაც წელს ისინი ბრძანებულან და
მათთა ფომილიათა.

იმპერატორი პეტრე პირველი, მპყრობელი როსიისა,
ბრძანებულა წელსა 1710-სა, მეორეთ 1711-სა, მესამედ 1712 წ. ქრის-
ტეს აქეთ წელიწადებში.

ანნა პეტროვნა, ასული პეტრე პირველისა, რუსეთის ველიკა კნენა და ლოლშტინიის ღერცოლინია, ბრძანებულა წელსა ქრისტესით 1712-ს.

ველიკი კნიაზი ცესარევიჩი კონსტანტინე პავლოვიჩი და მეუღლე მისი ველიკა კნენა ანნა ფეოდოროვნა ბრძანებულან ქრისტეს აქეთ 1799-სა.

იმპერატრიცა მარია ფეოდოროვნა დედა, ალექსანდრე იმპერატორისა, და მეუღლე პავლე იმპერატორისა, ბრძანებულა წელსა ქრისტესით 1818, თავისის ქალით, ველიკა კნენა მარია პავლოვნათი.

ველიკა კნენა ეკატერინა პავლოვნა ბრძანებულა წელსა ქრისტესით 1813-სა.

32-ა

მარია პავლოვნა ველიკა კნენა ბრძანებულა წელსა ქრისტესით 1813-სა, მეორეთ 1818-სა, მესამედ 1828-სა და მეოთხედ 1829-სა.

ველიკი კნიაზი მიხაილ პავლოვიჩი ბრძანებულა წელსა ქრისტესით 1821-სა, მეორეთ 1822-სა, მესამედ 1825-სა.

ველიკა კნენა, მიხაილ პავლოვიჩის მეუღლე, ელენა პავლოვნა, ბრძანებულა წელსა ქრისტესით 1835-სა.

ამათი სახელნი და როდის ბრძანებულან იმ წლის რიცხვი ზემო ხსენებულს ქვაზე აწერია.

წამოვედით იქიდან მხიარულებით. კაპლერიც აღარ ჯავრობდა, რადგანაც არა იტყინა რა და იცინოდა თავის მხედრობაზედ. ამ შექცევამ და მგზავრობამან და კარგმა ჰხერგმა მომასულდგმულა. მოვედით ბინაზედ, სადგომს. საუცხოვო სადილი მოვატაინეთ. შევექცეთ და ერთი ორი საათის კიდევ მოვისვენეთ და, რადგან მიგვეშურებოდა მარია მბადს სამკურნალოს წყალზე ღამე აღარ დავდეგით მუნ და წამოვედით (აშიაზე მარჯვნივ: კარლის ბადისა რაც ამბავი დამრჩა, მეორეთაც მოვედით მარია მბადიდან აქა და იქ აღმიწვანია) კიდევ საშინელი გზები დაგვხვდა. ვიარეთ. გამოვლეთ 21 $\frac{1}{2}$ მილი, ესე იგი, ორწარასანგ ნახევარი და მოვედით ერთს მცირეს, უფრო საწყალს ქალაქში, რო-

შელსაც ეწოდების პეტს-შაჟუ. ეს ქალაქი არის...
(დატოვებულია დაუწერავად ოთხი სიტყვის ადგილი).

მივედით და ის ლამე მუნ ტრახტირში განვისვენეთ. მუნებურის წესისამებრ, ყავის ვახშამს შევექეცით. იმ ლამეს კარგათ მოვისვენეთ. მეორეს დღეს წავედით, დიახ, ადრე, ექვსს საათზედ. და დღის ათი საათი დილისა რომ შესრულდა, 27-ს ივნისს მივედით მარიამბაღს. დიახ, მზიანი და თბილი დღეც იყო. პეტს შაჟუ დამ მარიამბაღი არის სამი მილი და ნახევარი. კვალად აგრევე ძნელი მთის გზები, მაგრამ ყველგან შოსეთი ქმნილი.

მისვლა მარიამბაღს

მარიამბაღს ჩვენის თვის რიცხვით ოცდა შვიდს ივნისს, ესე იგი თიბათვეს, მივედით და ფრანგულის რიცხვით ის დღე ცხრა მკათათვე იყო (ესე იგი ივლისი). მარიამბაღს, მრავალის ხალხის სხვადასხვა ადგილებიდან სამკურნალოდ მისვლის გამო, სახლი, დიახ, ძვირი იყო, და, მანამ სახლს ვიშოვნინდით, ჩამოვხედით ტრაქტირში (ესე იგი ჭუნდუკში), რომელსა ეწოდების ზუმვეი მარ (ესე იგი ვეიმარის ფუნდუკი). ზევით სახლებში ძლივს ვიშოვნეთ ოთახი. ასეთი დიდი სახლებია, სამი ატაყიანი, რომ აღარ შეიძლება უკეთესი. სულ სავსე იყო ხალხით. იმ დღეს სადილი იმ ტრახტირის საზოგადოს სტოლზე გიახელით. დიდი ზალა იყო, უცხოთ მორთული და სამს პირათ სტოლი იდგა. ას ორმოცდა ათს სულამდის პურის მჭამელნი იყვნეს. იმ ლამეს იმ ტრახტირში განვისვენეთ და მეორეს დღეს სახლი ვიშოვნეთ მას ტრახტირს ახლოს აფთიაქარის (დატოვებულია ადგილი ერთი სიტყვისათვის) სახლი, რომლისა სახლიც ვგრევე ჭუნდუკათ იყო ქმნული. დავიჭირეთ იმ სახლში სამი კარგი მართებული სახლი. სახლის ქირას მხოლოდ ვაძლევდით კვირაში ექვსს ლალანდის ოქროს (რომელი არს ჩერვანცა, ანუ ბაჯალლუ). ამ ჭუნდუკს

ეწოდა შვარც-აროლ (ესე იგი შავსა არწივსა, რომელიც დახატული ორთავი არწივი, შავი ალაყაფის კარებზე ეკრა). ჩვენი სახლის პატრონი რომის კათოლიკეთაგანი ფრანგი იყო, მუნებური და აბთიაქიც მისი იყო. ცოლი ესეა პატიოსანი და შვილმრავალი იყო. თითონაც და ცოლიც ხნიერნი იყვნენ. რადგან წვრილშვილი იყო ჩვენი სახლის პატრონი, ფულიც რომ ჰყვარებოდა, არ იყო დასაზრახი. სხვა რიგად, ყველა იმათის სახლისანი კარგი გულის ადამიანები იყვნენ. სასმელ-საჭმელისათვის მზარეული დედაკაცი ჩვენთვის ცალკე დაიჭირა ჩვენმა სახლის პატრონმა და იმას ახარშვინებდა. დიახ, კარგს საჭმელებსა და კვირაში ოც თუმნამდისინ, სასმელს გარდა, საჭმელის ხარჯი გვექონდა. სიძვირე იყო ამის გამო, რომ მრავალი ხალხი იყო მისული. ოთხი ათას სულამდის იყო ხალხი სხვადასხვა ადგილებიდან მისული. მარიამბაღი მცირე ყასაბა ქალაქი არის და ამისთვის იწრობა და სიძვირე იყო.

33-8

მდებარეობა და აღწერა მარიამბაღისა

მარიამბაღი მომცრო ყასაბა ქალაქი არის. ესე ქალაქი სდგას საშუალ შვიდთა მალალთა ბორცვთა, რომელნიცა არიან სრულიად დაფარული ტყითა. მაგრამ ტყე მისი უმეტეს ნაძვი არს. ესე ვითარნი ნაძვნი ძვირად სადამე იპოვეზიან, რომელნიც ძირით თვისით ვიდრე მწვერვალადმდე ესრეთ სწორეთ არიან ასულნი, რომელ განგებ, კაცს ეგონება, ხარატის ჩარხში გამოყვანილი არისო. არა დია ზრქელ არიან, მაგრამ საკმაოდ და დიდად მშვენიერნი. ტყეთა მათ შინა თუმცა სხვანიცა ხენი იპოვეზიან რომელსამე მხარესა, მაგრამ არა მრავალნი და ესე ნაძვნი ასე ხშირად არიან, რომელ რომელსამე კერძოსა სრულად შეხვალ რა ტყესა ამას სრულად სიხშოსა ბნელს იხილავ სიხშირეთა მისთაგამო. პირველად კარლისბაღის გზით როს მიბრძანდები, ეს გზა აღმო-

სავლეთის მხრით მივალს და მთის გზით ძირს უნდა
შთახვიდე მარია მბადს. და მთის წვერიდამ ძირამ-
დის გვერდებზე გზა ჩადის ხვევით. რა ამ გზას დაასრულ-
ლებ, სახლები არის მარჯვნივ და მარცხნივ. მარცხენა
მხარეს გზიდამ ჩავა სახლები ერთ პირათ, ძირს, მცირის
ხევის პირამდის. მარჯვენას მხარეს მთის ძირამდის
მხოლოდ ორი სასახლეა. ის ორი სასახლე რომ დასრულ-
დება, მთის ძირზე, გვერდობზე მოჰყვება, ერთპირათ,
სახლები, სულ თანასწორედ აღშენებული, მაღალი, სამ
ატაჟიანი, მშვენიერი სახლები. და წავა კარგათ გრძლათ,
სადამდისაც ის მაღალი გორა დასრულდება. მერმე
მოუხვევს მარჯვნივ. ეგრეთვე სახლები ესე გვარივე. პირ-
ველი დასაწყისი ხომ, რომელიც მოგახსენე, აღმოსავ-
ლეთის მხრიდამ იწყება, გვერდებზე, გორის ძირზე,
გრძლათ ერთ პირათ ის სახლები და დასავლეთის მხა-
რეს მისდევს და სადაც კუთხე აქვს იმ კუთხიდან მოუხ-
ვევს და სწორათვე მთის ძირამდის მივა.

34-3

წინა სახლები სამხრეთის მხარეს უყურებს. და ეს
სახლები რომ მოუხვევს, დასავლეთის მხარეს უყურებს.
ეს დასავლეთის მხარეს რომ სახლები უყურებს, ამას ძირს
გვერდებში სამკურნალო წყლები არის და იმ წყლების
ნაშენობაები და მასზედ მობმული ბაზარი იმ გვერდებზე
მოვაკებულს ადგილსა სდგას. და ძირს დაბლობი ადგილი
არის. სულ ამ წყაროების დასაწყისში კრეისბრუნის
წყარო არის. და იმის თავს, გორაზე მთას მოკრული,
ორატაჟიანი, უცხო სასახლე სდგას, რომელიც მას სამ-
კურნალო წყლების ექსპედიცია, ესე იგი, გასანმგებლო
არის. მის სასახლეს ზურგი ჩრდილოთ და პირი სამხრე-
თისაკენა აქვს და ზედ დაჰყურებს კრეისბრუნს.
ძირს, დაბლობში, კრეისბრუნის დასაწყისის პირდა-
პირ, დაიწყებს ეგრეთვე ჩრდილოეთის მხრიდამ მაღალს
სასახლეებს, რომელსაც ზურგი დასავლეთისაკენა აქვს და
პირი აღმოსავლეთისაკენ. და ისე გრძლათ წავა, ერთ

34-4

პირათ, მერე მობრუნდება კუთხე და გრძლათ დასავლეთისაკენ გაიჭიმება სახლები ერთ პირათვე და მივა დასავლეთის მხრის გორის ძირში. პირი ამ სახლებს სამხრეთის მხარესა აქვს. ამ სახლების რიცხვში არის არქიერის სახლებიცა, რომელიც არქიერი რომთ ფრანგი სარწმუნოებისა არის, და მარიამბაღს ახლოს ჩეპლის მონასტერში ზის. ეს სახლები რომ დასრულდება, კიდევ კუთხეს გააკეთებს და გრძლათ წამოვა, გორის ძირზე, ჩრდილოეთის მხრიდამ სამხრეთზე, სწორეთ ერთპირათ, ოთხი თუ ხუთი სასახლე არის. პირი აღმოსავლეთისაკენა აქვსთ. ერთი სასახლე რომ დასრულდება, მეორე სახლი ბავარიის კოროლის სახლი არის, ორატაჟიანი, დიახ, უცხო. მესამე სახლი: ფოჩტის სახლი არის, დიახ, მალა-ლი და დიდი, სამატაჟიანი. ერთი ორი სახლიც ამის მწკრივზე არის და გათავდება. წინ, ამ დაბლობს ადგილში, მწვანიაანი ადგილია. წვრილი მთის წყლები, მცირე ხევი, ორბ ხიდი, ადგილ-ადგილ ყვავილისა და ვარდის ბაღები, ბუჩქები განგებ გაკეთებული და წვრილი თალარები, ესე იგი, ბესეტკები. ამ ხევის დასასრულზე გზები შემოვა: პრაგა დამ მომავალი და მეორე ეგირი დამ მომავალი. სრულად მარიამბაღი სამოცი დიდი სასახლე არის, ერთი მეორეზე უკეთესი და ასეთი მშვენიერი რამ. ერთ ცუდს, ძველს და ხისას და უბრალოს სახლს ვერა ნახავ. გარედამ ყოველ წელს ლებენ. მაგრის ქვიტკირის სახლები არის. შიგნიდამ თეთრად გალესილი კირითვე და მშვენიერათ დახატული. ეს შვიდი მთა ბორცვნი გრგვალადა აქვს შემოხვეულნი. მარიამბაღს ორი სამი წვრილი ხევეები უდის ამ მთების საშუალებიდან და მარიამბაღის ბოლოს ერთად შეიყრებიან. თავს, მალა, წმინდა არიან და დასასრულში ხალხისაგან იმღვრევა. ამ მარიამბაღის სახლებს ორპირი ქუჩა არც ერთი არა აქვს. და სახლებს წინ გვერდობზედ მოსწორებული გზა აქვს, ქვევითათ სავლელი, სულ ქვეით და-

35-3

ფენილი, კედელს გაჰყვება და იმას აქეთ კალასკით შემო-
სავალი საუცხოვო გზა. გზის პირებზე ბესეტკები, საყვა-
ვილო, გრგვალი წვრილი ბალები და აუზები, გრგვალი
თლილის ქვისა, რომელსა შინაც რომ ამოდის შადრევნით,
ღიახ, წმიდა სასმელი წყლები. გზის პირებზე: ვარდები,
ყვავილები და ბუჩქები გაკეთებული. ამ გვერდობზე მო-
შანდაკებული სწორე ადგილები არის. ზედ ხეები დგას
წაბლისა და ცაცხვისა; მშვენნიერები, არა ეგრე დიდნი.
და ქვეშ მათსა გრძელი, დასასხდომელი სკამები უდგას.
მოსიარულენი მათს ჩრდილის ქვეშ დასხდებიან. გარშამო
მწვანეები, ყვავილები და გორის პირზე ბუჩქები და
ვარდები აქვსთ გარიგებული.

35-ბ

სამკურნალო წყალნი.

პირველი სამკურნალო და მოწონებული, სხვათა
წყალთა ზედა უაღრესი და უკეთესი და დიდად მარგე-
ბელი კრეის-ბრუნე არის. სადაც ესე სდის, გორის
ძირში, ცოტა წინ, ის გორა ჩრდილოეთის მხარისა არის
და სამხრეთით პირი აქვს. ამ წყაროს ზევით, გორის
გვერდობზე ექსპედიციის სახლი არის, რომელიც ზემორე
მოვიხსენეთ.

კრეისბრუნე (გერმანულად ჯვარისწყაროსა ნიშ-
ნავს). ამ წყაროს ქვიტკირით ნაშენი ტალანი ადგას ზედა,
გარეშემო სულ წინ და გვერდებზე, ორპირათ, დიდრო-
ვანის სვეტებით ნაშენი. ეს ტალანი ოთხკუთხე არის,
მაგრამ მოგრძეთ ნაშენი, სამხრეთის მხრიდან ამ წყალზედ
რომ მიბრძანდებით, რაოდენიც სიგანე აქვს იმ ტალანსა,
იმ სიგანეზედ ერთიანი თლილის ქვის კიბე აქვს გაკეთე-
ბული; რვა ანუ ცხრა ფერხი ავა და ტალანში შებრძან-
დებით. წინ და გვერდზე, ორსავ მხარეს, ორპირათ სვე-
ტები აქვს. ძირს-განიერი გასავლელეები მოკირწყლული
ქვითა და ქერი დაფარებული. სამსავ მხარეს შუაზედ
გრძლად ქერი ახდილი აქვს. და ძირს მწვანეა და ყვავი-

36-ა

ლები არის მრავალი დარგული. და ამ ტალანის საშუალებით, თავის დასასრულში, შუაზედ წყარო არის კრეის-ბრუნისა. გრგვალად სვეტები, ახვევია გარეშამო და ზევიდამ იმ სვეტებზედ დიდი გუმბათი ადგას, სწორეთ საყდრის გუმბათის მსგავსი და ზედ ბრონძვისა დიდი ჯვარი აქვს, ყვითლათ ოქროთ დაფერილი, დადგმული. გუმბათის საშუალის წერტილის ჩამოსწვრივ არის კრეისბრუნის წყალი, ჯურღმულის სახედ, ანუ კოდისა. არა დია ღრმა, მაგრამ ხელით კი ვერ ჩასწვდება კაცი, რომ წყალი ამოიღოს. რვა კუთხედ არის ამოყვანილი ეს კოდი ნახევრობამდის, დიახ, წმინდის ფიცრით. და ნახევრის ზევით თლილის ქვით მალლამდის ამოტანილი. და პირები გარდმოქმნილი აქვს ლამაზათ. და ერთს ადგილზედ იატაკზე მალლათ არის. ამ წყალს გარეშემო რომ სვეტები აქვს გრგვალად მოხვეული, ამ სვეტებსა და სვეტებს შუვა რკინის მოაჯირები აქვს მრგვლივ. და ორის მხრიდამ შესავალი აქვს. ამ რკინის მოაჯირებს სულ მორიგებული გრძელი ხის სტოლები აქვს. და ამ სტოლებზე მოსხმული გრგვალად მოგრძედ გათლილი სტაქნის ჩამოსაცმელი ხეები ურჭვია. და ყოველს მას ხეზე სტაქნებია ჩამოცმული, სულ ძვირფასი, თლილი ბროლის ფერად-ფერადი სტაქნები, წყალის მსმელთათვის. ვინც იქ წყალს მიიღებენ, იმათთვის წყალის ამომღებნი ორნი ახალგაზრდა ქალები თორმეტ-ცამეტი წლისანი არიან, საობლოდამ მოყვანილნი და ისინი იღებენ წყალსა. გრგვალი, გრძელი, თითოს შუბის სიგრძე, ჯოხები აქვსთ თავზედ. იმ ჯოხებზედ, ერთი აქეთ და მეორე იქით, ორი სტაქნის ჩასადგმელი აქვსთ, წმინდის თუნუქისაგან გაკეთებული, ლამაზათ, დაფანჯრულად. წყალის მსმელნი ჩაუდგმენ, ერთი აქეთ, მეორე იქით, სტაქნებს, ზევიდამ შუაზე მოგრძო რკინა აქვს, სტაქანი რომ ჩაიდგმის, იმ რკინას გაუკეთებს რაზით, რომ წყალის ამოღებაში სტაქანი არ ამოვარდეს. დიახ, მსწრაფლის მოქმე-

6-ბ

დებით ჩაჰკრავს ეს ახალგაზრდა ქალი წყალში. დიახ, მარჯვეთ ამოიღებს, ორისავე ხელით მაღლად უჭირავს ეს ჯოხის ტარი, რომლისაც სტაქანი არის, ამოიღებს ის დაღვეს. ახლა სხვა ჩაუდგამს. ასე მსწრაფლად იღებენ ის ქალები წყალსა, რომ გაუკვირდება მნახველს. და წყალთა მსმელთა სიმრავლე რიგი მოდის, სვამს, წავა სასიარულოდ და სხვა მოვა. წინახსენებულს ამ კრების ბრუნის ტალანსა ასავალის კიბეს, ზემოთ სვეტთა საშუალ ალაგს, მომართული დიდი ზარის საათი აქვს. ამ კიბის მხარე სამხრეთის მხარეს უყურებს. და კიბიდან რომ ძირს ჩამობრძანდებით, კარგათ განიერი ადგილი, დიახ, უცხოთ მოშანდაკებული და გაწმენდილი, მაგარი ადგილი როგორც გაღესილი იყოს სწორეთ ისე არის გაკეთებული. ამ კიბეს რომ ჩამობრძანდებით, მარჯვენა თლილის ქვით აყვანილი აუზი, მცირე გრგვლად გაკეთებული მარმარილოსაგან ყომრალისა. და საშუალს ალაგს გაკეთებული წყლის ამოსადენელი და ორს ტოტად წყალი სდის ბრონძვის გაკეთებულის სადინელებიდან. ასეთი წყარო არის სანიადაგო სასმელი, რომ სამკურნალო წყალი ამასთან რალა გამოჩნდება. მაინც ზოგად მარია ამბად ში ყოველს სახლში არის წყაროები: ზოგან ხის ღარებით, ზოგან მიღებით მთიდან ჩამოტანილი. ისეთი წყლები არის სანიადაგო სასმელი, რომ უკეთესი გემრიელი, შემრგო და წმინდა წყალი თუ არ საქართველოში, სხვაგან არსად მინახავს. და ასეთი სასმელი არის, რომ პური ჭამოს კაცმა ერთს საათს შემდგომად კიდევ შიან. კრების ბრუნის კიბიდან რომ ჩამოხვალ, იქიდან დაწყებული მარცხენას მხარეს სულ სახლები არის, გორას ძირში, გრძლად შენებულნი. და ერთი ასეთი დიდი ზალს არის, რომ ასი ნაბიჯი სიგრძე აქვს და თხუთმეტი ნაბიჯი სიგანე. მშვენიერად გაკეთებული, მდივნებით, სარკეებით და ხომლებით მორთული. შიგნიდან მშვენიერად დახატული და გაღესილი პოლი (ესე იგი იატაკი) სულ კარ-

37-3

37-8

გის ხისაგან ჩაწყობილი და ილესება, როგორც პოლის გაწმენდის რიგია სამთლით. როდესაც წვიმიანი დღე არის, ამ ზალაში დადის ხალხი წყალის მსმელნი, თუ დარია და—გარეთ. ამ ზალას გრძლათ მიებმის მრავალი ღუქნები და რაც სავაჭრო ბრძანოთ, ყოველიფერი იქ იპოება. ზაფხულში, წყალის სმის დროს, სხვას ქალაქებშიდამ მოვლენ ვაჭარნი. რაც კარგი და საუკეთესო სავაჭრო არის მოიტანენ და განავაჭრებენ. ბაზარი რომ დასრულდება, იქ მომცრო სიონური რომის კათოლიკების საყდარი არის; მალა გვერდობში დგას და საათიცა აქვს ზარისა ამ საყდარსა. ამ საყდარს ქვემოთ, იქავ ახლო, კიდევ ერთი სამკურნალო წყალი არის სახელად კოროლევისბრუნქქვიან. გრგვლათ ზედ ქულაიფრანგი ქვითკირისა, გარეშემო გრგვალად სვეტებით და ზევითგან კი დაფარებული ცადაქნილი, გრგვალად. და შუაზედ, როგორც კრეისბრუნს, ისე ამასა აქვს წყლის კოდი, გაკეთებული მასვე სახით. და წყლის ამომღები აგრევე ქალი ჰყავს განწესებული ახალგაზრდა. აქედამ უფრო ცოტანი სმენ. ეს წყლები: კრეისბრუნისა და ამისიც, დიახ, წმიდა წყლები არის. და ამ ჯურღმულებში ერთის მხრიდამ გამოდის და მეორეს მხრიდამ გადის. მშვენიერად და ფაქიზათ არიან დაცულნი. კრეისბრუნისდამ მოკიდებული ამ კოროლევისბრუნამდის, მარჯვენას მხარეს, კრეისბრუნის ჩამოსავალის კიბის ბოლოდამ მოჰყვება და სულ ხეები არის ჩამორიგებული. ამ სახლებსა და ბაზარს პირდაპირ, სწორეთ ხევის პირზედ, სხვადასხვა და მშვენიერნი ხენი არიან. ეგრეთვე ბუჩქები, ვარდები და ყვავილები შიგა და შიგ. და იმ გვერდობზედ, ხეებს იქით, სულ მწვანე გვერდობი, გზები საქვევითო ამოსავალი, ლამაზათ გაკეთებული და ადგილ ადგილ ბუჩქები, ვარდი და ყვავილები. ამ კოროლევისბრუნს იქით, ხევისაკენ, დაბლობს ალაგში, გადასწვრივ კიდევ ერთი სამკურნალო

წყალი არის, რომელსა ეწოდების ამბროსიებრუნნი. იმავე სახით, ქოგორც კოროლევასებრუნნი არის გაკეთებული. ქულაიფრანგით და ყოველისავე მოწყობილობით, იმ სახედ არის ამბროსიებრუნნიც საკურნებელი წყალი. ამ წყალს ახლოს მცირე რამ ხევი და წყალი მოდის მალის გორაების ძირში. აღმოსავლეთიდან დასავლეთზედ მომდინარეობს. გარშემო ბუჩქნარნი და ხენი ჩასდევს. ამას გაღმა, მაღალს გვერდობზე, დიდი ჯვარი არის აღმართული და ზედ სახე მშვენიერად გამოხატული უფლისა ჩვენისა. და ყოველს ღამეს ღამპს უნთებენ (ესე იგი ზეთით სანთებელს). ამ ხევის პირზე გამოვაკებულს ალაგს არის სასახლე ერთატაჟიანი, დიახ, ღამაზათ ნაშენი. მას ამბროსიებადის წყალის ახლოს, ამ სახლებში დიდი ზალა არის. ვინც ჩინებულნი გვამნი იქმნებიან იქ მისულნი წყალის სასმელათ, ზოგჯერ ისინი და ზოგჯერ მუნებურნი მცხოვრებნი იქ ბალს და შეყრილობას დღესასწაულს დღეებში გააკეთებენ. ამ სასახლეს ეწოდება ბადჰაუზენ. რამდენიმე სახლია. ზალა დიდი კარგათ მორთული. ამ სახლებს ზურგი ხევისაკენ აქვს და პირი ჩრდილოეთის მხარეს. ამავე სახლებში აბანოებიც არის, თითო აუზიანი, რამდენიმე სათბობი. მაგრამ წყალი ამისი კი მჟავე რკინის წყალია, დიდად მარგებელი. ამ სასახლის გასწვრივ არის კიდევე, მასვე ხევის პირზე მოშორვებით, გრძლად გაჭიმული, წვრილის ახლები, ერთატაჟიანებო ზოგი სხვადასხვა პროვიზიას ჰყიდიან, ზოგი აბანოებათ არის. ამასაც ზურგი ხევისაკენა აქვს და პირი ჩრდილოეთისაკენ. ამ სახლების დასასრულში სხვა სახლები მოებმის, რომელიც მის სახლების დასასრულის კუთხიდან გრძლად გაწეული არის, ხევის პირიდან მაღალს გვერდობადმდე. პირი ამ სახლებს დასავლეთის მხარესა აქვს, ზურგი აღმოსავლეთისაკენა. ეს წვრილი, გრძლად აშენებული სახლები სულ აბანოები არის ორპირად. შიგნიდან კარიდორი აქვს, გზა ზევიდამ, ქერით დაფა-

38-ბ

39-ბ

რებული- და ორსავე მხარეს აბანოებია, მრავალი ორი წვრილი ოთახი, თითოს კაცი სათვის. ერთში ტანისამოსს გაიხდის, კანაფა დგას და სარკე კედლისა, და მეორეში აუზი მშენიერი, სრულად ტყვიისა, რომ ვერცხლსა გავს; დიახ, წმიდა და კარგი. გრადუსს მოიტანენ მეაბანოენი (თერმომეტრს) და რამდენსაც გრადუსზედ, ვის როგორც ნებავეს, რომ თბილი იყოს წყალი, იმაზედ დააყენებენ; და ისე ჩაჯდება ნახევარს საათს ანუ სამ მეოთხედს საათსა და ზოგნი უფრო მეტსა, როგორც რგებას შეატყობს. ეს რკინის წყალი ფრიად მარგებელი არის და ნერვებს გაიმაგრებს. ამ აბანოს შიგნით ეზო აქვს. და ამ ეზოში შიგნით დიდი ამბარი არის გაკეთებული. ზევიდამ ყავრული ხურავს ფიცრისა. და იმაში ამოდის ეს რკინის წყალი, ამოდულს მიწილამ. და ერთი მცირის ტბის ოდენი დგას წყალი წმინდა. და იქილამ არის შემოტანილი წყლები ამ აბანოებში. ეს აბანოები რომ დასრულდება, მერმე ამას სახლები მოეპმის, ვიდრე კარლის ბადის მოსავალს გზადმდე. სწორეთ ზედ გვერდზედ არის სახლები შეშენებული. და წინ განიერი გზა თლილის ქვისა ავა სულ ზევით დასასრულამდის.

ბადჰაუზენის სასახლეს ახლოს პატარა წყალი რომ ჩამოდის, აბანოს წყლებიც იმაში ერევა. იმაზედ პატარა ხილი ძევს. იმას რომ გაბრძანდებით, საქვევითოს გზას შეუდგებით. იქილამ იმ მთის გვერდობზე წავა ეს გზა. გაივლის იქ საცა ჯვარი არის ამართული. იქილამ წავა გზა მთის გვერდობ-გვერდობ, სამხრეთის მხარეს მოუხვევს და სწორეთ წავა და მარიამბადს გავა, პრაგის გზისაკენ. ამ გვერდობის გზაზე სულ ყვავილები, ვარდები, ლამაზი ბუჩქები და ადგილ-ადგილ ხეებიცა დგას სხვადასხვა. სამს ვერსს ასე გვერდობის გზით რომ განვლის, ჩაივაკებს და იქ ერთი კარგათ მაღალი სასახლე დგას. სიგრძე აღმოსავლეთსა და დასავლეთზედა აქვს, ზურგი მარიამბადის მხარეს, პირი და მისავალი სამხრეთის

მხრიდამა აქვს. თავსა და ბოლოს სახლები აქვს. შუაზე-
გრგვალის სვეტებით დიდი აივანი გაკეთებული, კი-
ბეები | თლილის ქვისა, ასავალი. ამ აივანს შუაზე, ჩრდი- 40-3
ლოეთის მხრის კედელთან, გრგვალი სვეტებით მაღალი
ქულაიფრანგი აქვს, გრგვლათ ცადაქნილი. და იმაში,
შუაზედ, სამკურნალო რკინის წყალი არის მჟავე. ჯურღ-
მულნი ამასაც სწორეთ ამ სახეთა აქვს გაკეთებული,
როგორადაც კრეისბრუნისა და სხვათ მარიამ-
ბადის წყლებსა. ეს წყალი ნერვებს გაამაგრებს, მაგ-
რამ, დიას, ცხარი არის. პირველათ კრეის-ბრუნის
წყალი უნდა სვას და მერმე, ვისაც ნერვები სუსტი აქვს,
ამას დაუწყებს სმას. ამ აივანში ხალხის დასასხდომლები
დივნები, სკამები და წინ დასადგმელი სტოლები მრავალი
აწყვია. ამ აივანს დასავლეთის მხარეს ზალა აქვს დიდი,
დიას, მშენიერად მორთული, უცხოს იატაკით, პურის
საჭმელი, შესაქცევი და სათამაშო. მარცხენეს მხარეს
აღმოსავლეთისაკენ ყავის მოსადუღებელი სამზარეულო
და კერძობათ დასადგომი სახლები არის იმავე ზომა-
ზედ. თავსა და ბოლოს სახლების პლანი ერთ ზომას
იპყრობს, ოღონც შინაგან სახლნი ერთ მხარეს კეთილ-
შობილთა შესაკრებელი არის და მეორე სამზარეულო და
მოსამსახურეთა. წყალის მსმელნი დილაზედ წყალის სმას
რომ გაათავებენ, კარგს დარებში, მრავალნი წავლენ იქა,
ყავას მიირთმევენ, ვისაც ნებავს სადილს. ეგრეთვე სალა-
მოს ჟამს მოვლენ, ყავას მიირთმევენ, გარეშამო ივლიან. 40-ხ
ყვაილების ბაღები არის, უცხო ვაკე ადგილი, მწვანე,
ჯაგნარნი. წყლები ჩაუდის. ახლო სოფლები აქვს და გაშ-
ლილი ადგილი არის. იქიდან კიდევ ვისაც ნებავს სხვას
მახლობელს სოფლებში და საზაფხულოს უცხოს სანახავს
ადგილებში წავა და შეექცევა. ამ სამკურნალოს წყალს
ეწოდება ფერდინანდ-ბრუნ.

მარიამბადში კრეისბრუნს ზემოთ ტყე-
ში შევა ვაკეთ. იქ ძალიან დახშული ტყე არის. და მთებს

საშუალო ჩრდილოეთის მხრიდან ხევი მოდის მცირე; ზევით, დიახ, წმიდათ მოდის. და ეს ხევი მარია მზადის დასავლეთის მხარის მთების გვერდზე ძირს მოდის, პრაგის გზისაკენ მიდის. ამ ტყეში რომ შეხვალ და ამ წყალს აჰყვები იქ, გაღმით, მთის ძირში, კიდევ ერთი ახალი ნაპოვნი, მას ჯერ ქვიტკირი არა აქვს შესაფარებელი, უბრალოს ხეებით სვეტებსავით გრგვლათ აქვს გაკეთებული და ხით ამოყვანილი კოდი, რომელშიაც წყალი არის სამკურნალო და ზევიდან ჩალით არის დაფარებული. ხალხიც ჯერ არა სმევს მას წყალს.

41-3

ამ მარია მზადს რომ გარეშემო ნაძვიანი მთები არტყია, დასავლეთის მხარეს, მთის მწვერვალთან მონადირეთ სახლი არის გაკეთებული, ქვიტკირის ჩრდილოეთის მთის მაღალ ასასვლელს, სულ თავს, ბესეტკა (ესე იგი ქულაიფრანგი) არის გაკეთებული. ივლისის 2 (14) ვიყავ. აველ იქა. დიდი მაღალი და სრულად ნაძვის ტყით შემოსილი მთა არის. და ის ბესეტკა ხისა არის შეღებილი. შიგ ოთხსავ კუთხივ ხის სასხდომლები არის გაკეთებული. გვერდებზე სვეტები აქვს. კედლები არა აქვს, ოთხკუთხეა. იქიდან მარია მზადის რომელნიმე ადგილები სჩანს. იმ ადგილსა ეწოდება რანსენბერგ. და სრულად მარია მზადის გარეშემო, მრავალს ადგილას, გვერდებში, მთის მწვერვალებზე და შესაქცევს გორაებზე არის დასასხდომელი ადგილები და ბესეტკები გაკეთებულები. რანსენბერგის ბესეტკაზე ვინც ავა, თავის სახელს მიაწერს და ჩვენც მივაწერეთ: დრო იქ ყოფნისა ჩვენისა, რიცხვი წლისა, თვისა და სახელნი ჩვენნი.

სამკურნალო წყალთა მიღებისათვის

სამკურნალოს წყალის მიმღებთა თანა აძსთ, რათა დილაზედ ადრე მეექვსეს საათზედ ადგეს, პირი დაიბანოს, ტანთ ჩაიცვას, წავიდეს წყარო სამკურნალო სადაც

არის, რომ ექვს სრულზედ იქ იყოს, მოჰყვეს სმას ამგვარად: პირველად რას წამს მივა უზმომ ერთი სტაქანი უნდა დალიოს, სტაქანი კარგათ მოდიდო უნდა იყოს, რომ წყალმა კარგათ გასჭრას. ვინც ჩინებულთ გვამთაგანნი ბრძანდებიან იგინი მიბრძანდებიან, თან მოსამსახურე ახლავსთ, სტაქანი უჭირავს მშვენიერი ბროლისა, გათლილი, ფოდნოზზე ხელსახოცი აქვს სპეტაკი გარდაფარებული. | იქ წყაროსთან სდგას, როდისაც მივა ბატონი წყლის მისართმევით სიმსწრაფლით ეს ლაქეი თვისი (ესე იგი მოსამსახურე) მივა, შთაუდგამს სტაქანს ამომღებელსა წყლისასა, ამოაღებინებს წყალსა, დასდგამს ფოდნოზზე და მოართმევს. დიახ, საჩქაროს მოქმედებით იქმნება ეს წყალის მორთმევა და წყალის დამღევიც თვით იქვე, მის სამკურნალოს წყალის პირთან, იდგება, მიერთმევს ერთს სრულს სტაქანს, გამობრუნდება, წამოვა და ივლის ქვევით ათს ან თხუთმეტს მინუტს. მერმე მივა კიდევ წყალზე, მეორეთ დაღევს, გამობრუნდება და ივლის ეგეოდენსავე დროს. ამ სახით სვამს და ქვევითათ დასეირნობს დილის ექვსის საათიდამ ვიდრე ცხრას საათის შესრულებამდის. ეგეოდენი სტაქანი უნდა მიიღოს, რაოდენსაც სტაქანს იმისი ბუნება შეიწყნარებს. ნაკლები რომ მოუვიდეს ისიც აწყენს და მეტიც არ ვარგა. მე თვით დღეში მხოლოდ ექვსს სტაქანს მივიღებდი, მეტი ვერ შევიძელ, ამისათვის სტომაქი დასუსტებული მქონდა, გამხდარი ვიყავ და ჯერ სრულად განთავისუფლებული არ ვიყავ ავადმყოფობასა. ამისთვის ესცადე კიდევ, მაგრამ ჩემმა აგებულებამ მეტი ვეღარ შეიძლო. სხვანი მრავალნი ათს დიდრონს სტაქნებს, თორმეტს და ზოგნი თოთხმეტსაც სვამდენ დღეში, როგორც დილით ექვს საათზე მოჰყვებოდნენ სმასა და ცხრა საათზედ გაათავებდნენ ეგრეთვე საღამოთი ექვს საათზე კიდევ მოჰყვებოდნენ და ცხრა საათამდის სვამდენ. მაგრამ მე კი მარტო დილით მივიღებდი. როდისაც დილით ცხრას საათზედ

41-ბ

42-კ

მორჩებიან წყალის სმასა, ყოველი კაცი თვის სადგომს
 წამოვა, ყავას მიირთმევენ. მაგრამ ყავა მაგარი არ უნდა
 იყოს, თორემ აწყენს, მსუბუქი და თხელი, წმიდათ მოღუ-
 ლებული და აუმიღვრეველი ყავა უნდა, კარგის შაქრითა.
 ზოგნი ყავის მაგიერათ კაკავასა სმენ. კაკავა ღრის ქერქი
 დაუნაყველის ჩუქულათისა. იმას დაწვენ უგულოთ, მხო-
 ლოდ ქერქს ჩუქულათისას ისე როგორც რომ ყავა დაიწ-
 ვის, დანაყენ და მოადუღებენ ყავასავით. დიახ, კარგი
 სასმელა არის და ამ წყალზე ყავისაგან ეს უფრო არგებს.
 როცა ნებაეს რძით მიირთოს ახლითა, სლივკა (აშიაზე
 მარჯვნევ: არ ვარგა), სლივკა ის არის რომ რძეს მოხდიან
 ნაღებსავით იქნება ზრქელი. მერმე შინ მოსვენებით
 42-ბ იქნება. მაგრამ დღე ძილი, დიახ, აწყენს არ უნდა დაი-
 ძინოს. პირველს საათზედ, ერთს რომ დაჰკრავს, მაშინვე
 სადილათ უნდა დასჯდეს. კარგი და მსუბუქი საჭმელები
 კარგათ შეზავებული და მწვადი მურაბით მიირთვას.
 მაგრამ არც საჭმელი მლაშე და მჟავე უნდა და არც მუ-
 რაბა მჟავე, ანუ მაგარი და ფიცხი საჭმელი არ ეჭმება.
 ხილსაც უნდა ერიდოს. ღვინო წითელი და არაყი სულ
 არ დაეღვეა. და თუ თეთრს ღვინოს მიირთმევს სადი-
 ლათ, დიახ, მცირე და წყალით უნდა მიირთოს, თორემ
 დიდად აწყენს. სულ მხიარულად უნდა იყოს. ზეთიანი
 რამ არა ეჭმება რა და მიძიმე და მეტი მსუქანი. სადილს
 უკან ისე მოსვენებით უნდა სჯდეს, ანუ იაროს სახლში.
 წერა და კითხვაც ბევრი არ ვარგა. უფრო მხიარულებით
 უნდა გაატაროს. დრო ვიდრე ფიქრით. სამხრობის დროს
 გამოვიდეს და იაროს ნელა, დაუღალავათ, ქვევითათ,
 ანუ ცხენით, ანუ კალასკით. ცხრა საათზე შინ უნდა მი-
 ვიდეს და თუ ნებაეს ვახშამი, დიახ, მცირედ უნდა
 43-ბ მიირთვას ბულიონი და შემწვარი რამ. და ათი რომ
 დაჰკრას საათმა უეჭველად ქვეშაგებში უნდა იწვეს და
 მოისვენოს ვიდრე დილის მეექვსეს საათამდე. თუ ცო-
 ლიანი კაცი იყოს, ვიდრემდის წყალსა სვამს თავის მეუ-

ღღესაც არ უნდა შეეხოს, აწყენს. ღღეში ან ორ ღღეში ერთხელ უნდა იბანოს სამკურნალოს წყალში. იბანოს ნახევარ საათს, ან უფრო ნაკლებ. თბილის სამკურნალოს წყალში იბანოს. განაგრძოს წყალის სმა ორმოცს ღღემდის. დიახ, კეთილი არის და თუ ასე ფრთხილად მოიქცევა სასმელს საჭმელში, სიარულში, ძილსა და ღვიძილში, დიდად არგებს და სრულიად გაახალისებს კაცს. ყოველს სნეულებას ჰკურნებს. არც ძალიან უნდა ცივათ შეინახოს თავი, რომ არ გაცივდეს და არც უნდა ძალიან ჩაიცხუნოს, ასე რომ ოფლიანი ტანი არა ჰქონდეს, რომ არ გაცივდეს და ღვთით განთავისუფლდება.

მე მოვეყვ წყალის სმას წ. 1836-სა.

ჩ. ივნიხის 28-სა

ფ. ივლიხის 10-სა

დილაზედ ადრე აღვსდექ ექვს საათზედ. ჩაველ კრეისბრუნზედ. ვნახე მრავალი სიმრავლე წყალის მსმელთა მუნ მისრული. ვიწყევ სახელითა ღვთისათა სმა წესისამებრ და სიარული როგორათაც ზემორე მოგითხარით. პირველს ღღეს სამი სტაქანი მხოლოდ მივიღევ, მეორეს ღღეს ოთხი, მესამეს ღღეს ხუთი, მეოთხეს ექვსი და დავაყენე ექვს სტაქანზე. თუ ოდესმე შეიღს დავლევდი და ან რვას, დიახ, შევატყობდი, რომ არ მარგებდა და მომშლიდა. არც რიგზე იმუშავებდა წყალი. და როდესაც ექვსს სტაქანს გაიხლებოდი, დიახ, მოუხდებოდა ჩემს სტომაქს და მეტს არ იმუშავებდა და რიგიანად მოვინელებდი წყალსა, ამისათვის აღარ მოვუმატე.

43-ზ

მარადის დილაზე განწესებულნი არიან მემუსიკენი. მანამ ხალხი შეიყრება, მივლენ მეექვსის საათისა ნახევარზედ. კრეისბრუნის კიბის ჩამოსწვრივ, მალლობის პირზე, ხეები ღვას მშვენიერი. იქ დასხდებიან. დასასხდომლები აქვსთ მომზადებული. წინ დასადგმელი სტოლები და ნოტების დასაწყობი საწიგნის სახედ ქმნილნი წინ უდგასთ. მოჰყვებიან მუზიკის კვრასა სხვადასხვა საკ-

რაგვებით, რომ ყური უამესს ველარას გაიგონებს და ცხრას საათის შესრულებადმდე გაუწყვეტლად მუზიკა იკვრის, რომ წყალის მსმელნი მხიარულებით სმენ და სიარულს ხალისობენ. ეგრეთვე საღამოს ექვსის საათიდან ცხრის შესრულებადმდე იკვრის. და თუ წვიმიანი დღეები იქნება, მუზიკანტნი, დიდ ზალას შიგნით ოთახი არის საუცხოვო, იქ დასხდებიან, უკვრენ. და ხალხი ამ დიდს ზალაში დადიან, სეირნობენ და ესმისთ მშვენიერი მუზიკის კვრა. მრავალნი პატიოსანნი გვამნი დიდებულთ კოროლების სახლისგან იყვნენ იმ წელიწადს მარია მბადს მისრულნი:

1. თვით ბავარიის კოროლევა ტერეზია შარლოტა ლუიზა, რომელიცა არს პრინცესა საკსონია-ალტენბერლისა და ძე ბავარიის კოროლის, ამ კოროლევას შვილი, კოროლი ოტტონ პირველი საბერძნეთის მეფობის განახლებისა პირველი მეფე, თვისითა მცირედიტა კერძობითა სუბათ მობრძანებულ იყვნეს. ეს ბავარიის კოროლევა არის მეუღლე კოროლის ლუდვიკისა;

2. პრუსიის კოროლის მესამის ფრიდერიკოსის მეორე შვილი პრინც ვილდელმ, თავისის მეუღლით, პრინცესა ალექსანდრინათი ბრძანდებოდნენ იქა. ეს პრინცესა ალექსანდრინა არის ასული ველიკა კნეინა მარია პავლონას შვილი, როსიის იმპერატორის ნიკოლოზისა და ალექსანდრეს ღვიძლი და; საქსონგეიმარის დიდის ღერცოდის ასული. ესენიც ბერლინიდამ სუბათ მობრძანებულ იყვნენ;

3. კოროლი ბერძენთა ოტტონ ბავარიაში საბერძნეთიდან თავის დედმამის სანახავათ მობრძანებულ იყო და ზაფხულით აქ წყალზე თავის დედას წამოეყვანა.

და სხვანი მრავალნი ჩინებულთა გვარისანი იყვნეს უამსა მას მუნ მისრულნი, პრინცნი, გინა თავადთა და აზნაურთა და ვაჭართაგანნი, ქალნი და კაცნი.

რაოდენმამე დღემ განვლო მარია მბაღს ჩვენის 44-ბ.
შისვლიდგან და მოვიდა მეგობარი ჩემი ბარონ შილინგ.
იგიცა მოსრულ იყო მუნ მცირეს ხნით და მუნ ეცნა ჩემი
იქ ყოფნა. მოვიდა ჩემთან ფრიად მოხარული ნახვისათვის
ჩემისა. და შორის სხვათა და სხვათა საუბართა მაცნობა
მან მუნ ყოფა ბავარიის კოროლევასი და ძისა მისისა
ბერძენთა კოროლისა ოტტონ პირველისა და მირ-
ჩივა მან ნახვად მათი. რადგანაც მეფის შვილი ბრძანდე-
ბით, საქართველოს მეფენი ევროპიასა შინა სახელგანთ-
ქმულნი ბრძანდებიან და მოვალეობა გაქვსთ, რადგანაც
ამისთანას ადგილს შეხვდით, რომ მიბრძანდეთ და ნახო-
თო. და მე მიუგე: მე არვირა მყავს, რომ იმათგანისა ვი-
სიმე მცნობი იყოს, რომ პირველად სცნან მათ ვინა ვარ-
და მით გამოვილაპარაკო ივინი, ვინაიდგან დიდის სურ-
ვილითა მწადს მათი გაცნობა მეთქი; და თუ თქვენ გაირ-
ჯებით ჩემთვის და შეატყობინებთ, როგორც რიგი არის,
დიახ, მადლობელი ვიქმნები მეთქი. მან მიპასუხა: მე
მოვალეობა მაქვსო დიდად, რადგანაც დიდი ხნის მცნობი
ვახლავარ და თქვენი კეთილი გული ჩემთვის დაუვიწყარი
არისო; და მე მივალ თქვენ მაგიერ იმის ობერ ლოფმარ-
წალის გრაფ სანდიცელთანო და თქვენი (აშიაზე მარჯვ-
ნივ) ბილეთებიც გამატანეთ რომ მიუტანოვო. და გავგ-
ზავნე. ეს გრაფ სანდიცელ ობერ ცერემონ-მეისტერ-
რიც იყო კოროლევასი. ბილეთები გავუგზავნეთ გრაფ 45-პ
სანდიცელსა და ოტტონ ბერძენთ კოროლის ლენერალ
ადიუტანტს გრაფ ფრიდერიკ საპორტას. მოგვივი-
და კაცი კოროლევადამ და გვაცნობეს, რომელ ხვალე,
რომელ არს სამშაფათი, დღეს ჩვენის რიცხვით ივლისის
შვიდი და ღრანგულის რიცხვით ცხრამეტი ივლისი*
წელსა ქრისტესით 1836-სა მობრძანდით, კოროლი
და კოროლევა გთხოვენ: კმაყოფილებით მიგიღებთო. რა

* ხაზგასმული სიტყვები—აშიაზე მარჯვნივ

დილა გათენდა და ჩვეულებისამებრ ექვსს საათზე დილით წარვედით წყალის სასმელად და რა სამკურნალოს წყალის სმა შეეასრულეთ ცხრა საათს დილით სადგომს მოვედით მოვემზადენით. მშვენივრად ჩავიცვი ჩემი ქართული ტანისამოსი და ორდენით, როგორც რიგია, და ძვირფასის ყუენის ნაბოძების ხრმლით მოვიკაზმე და მშვენიერის კალასკით წავედით მეთერთმეტეს დილის საათზედა. კოროლი იღვა, ბავარიის კოროლის საკუთარი სასახლე არის იქვე მარია მბაღს, და კოროლევა თავის შვილის გვერდით, ღიდი სასახლე არის მუნებურის ფოჩტისა, ის ჰქონდა დაქირავებული და იქ ბრძანდებოდა დგომით თვისის სვიტით. კარსა მახლობელ გარეთ მოგვეგება გრაფი საპორტა, ლენერალ აღუტანტი ოტტონ კოროლისა და პირველად კოროლთან მიგვიწვივა. შევედით მას სახლსა. დიახ, პატივისცემით მიმილო ამ ღრაფმან საპორტამ. მცირეს ხანს თავისს სადგომს დაგვსხა და გვიმუსაიბა და რამდენსამე მინუტს შემდგომად თავისის დედა კოროლევადამ მობრძანდა კოროლი და შეგვიწვივა. კოროლი ოტტონ კარებთან მოგვეგება, ხელი მომკიდა. მიმიყვანა და თავის გვერდით დამსო კანაფაზედ. მე მყვანდა მთარგმნელად კაპლერ სტატსკი სოვეტნიკი ჩემი დოხტურა. თვით გერმანელი იყო კაპლერ და, დიახ, განსწავლული გერმანულს ენაზედა და ფრიად ბრძენი მოხუცებული. პირველს სიტყვის დაწყებაში კოროლმან მიბრძანა: დიდად მოხარული ვარ ამ შემთხვეულებისათვის, რომ საქართველოს მეფის შვილს გავიცნობო. მე მოვახსენე: ჩემთვის დიდი კმაყოფილება არის თქვენისთანა გვამის გაცნობა და ესე უეცარი შემთხვეულება ჩემს ბედნიერებად შემირაცხიეს მეთქი...

(ამით თავდება ხელნაწერის ფურცელი, რომლის შემდეგ ხელნაწერს აკლია).

თეიმურაზ ბატონიშვილის წერილები
მ. ბროსესთან

1. 1836-სა ივნისს $\frac{17}{29}$

სამეფო ქალაქით ბერლინით

საკუთარო მეგობარო ჩემო, უფალო ბროსეტ!

ვიცი, თუ მანდვე პარიჟში იმყოფები, დიდად გაგიკვირდება, რომ მე ბერლინიდამ წიგნსა გწერ. ჩემის ავადმყოფობის გაგრძელების მიზეზითა თბილის წყალზე მინერალურთა მარიამბადისა და კარსბადინისათა მოვდივარ და ამ ორ დღეს ბერლინში დავყოფ. თუ წამოსული ხარ პეტერბურგს მე გამოძიარე. მარიამბადში ვიქნები კარგახანსა. და თუ არა შემატყობინე. დიდი ხანი არის, შენი წიგნი აღარ, გამოვიდა. არცა რა შენი ამბავი ვიცი. ისტორია რაც დავწერე ისე დამჩხა. ავადმყოფობამ არ მომაცალა. ცოტათ რომ წამოველ გზაზე ჰაერმა და გზამ მარგო. ღმერთმა აღდგრძელოს ჩემი ხელმწიფე იმპერატორი, რომ გზის ხარჯიც მიბოძა და დამითხოვა. შემოდგომამდის ამ არემარეებში დამიგვიანდება და მერე ღვთით წავალ პეტერბურგსა. ნეტავი გნახევდე, ჩემო ბროსეტ. ეგების მნახო. და საჩქაროთ შენი ამბავი მარიამბადში მომწერე.

მდაბლად საქართველოს მეფის ძე თეიმურაზ, ეს წიგნი, რომელიცა ამ შენს წიგნში ძეს, მუსიეი შარშიუს მიეც, ანუ გაუგზავნე.

მინაწერი მარცხენა არეზე: ბერლინამდის ოცი დღე დამიგვიანდა. ავადმყოფობის მიზეზითა ექიმიც თანა მყავს. ხმელზე წამოვედით კარეტითა.

წერილის მეორეს გვერდზე: უფალი ბურნოფ მომიკითხე, ვითარცა უსარწმუნოესი მეგობარი, დიდის პატივისცემით.

2. წელსა 1836 ^{ოქტ. 26-სა}
ნოემბ. 8

ბერლინით

საკუთარო მეგობარო, უფალო ბროსეტ!

ვეგონებ, თქვენ გეგონათ, რომ თქვენი წიგნი, რომელიც ამ ზაფხულს მე იენისის 27-ს, რომელიც ბერლინი-დამვე ჩემის მოწერილის წიგნის პასუხად მომწერეთ, დაკარგულ იყოს. მაგრამ მე იგი მოწერილი წიგნი ბოლემიაში მარიამბადს მივიღე. ჩემის ავადმყოფობის გამო იქილამ ველარ მოგწერე, რადგანაც ყოველს დღეს სამკურნალოს წყალს კრეისბრუნისას მივიღებდი და კიდევ დღეგამოშვებით ვბანაობდი. ღვთის მოწყალებით დიდად მარგო, როგორათაც სამკურნალო წყალმა, ეგრეთვე ჰაერმა, რადგანაც ბუნებური მარტო მარიამბადისა ჰაერი ზაფხულში, დიახ, კარგი ყოფილა და სანიადაგო წყაროს წყლები ჩინებული. რადგანაც რომ შევატყევ იქაურს სამკურნალოს წყალის და ჰაერის რგებას და ჩემს იქ ყოფაში ჰაერაც კარგი იყო, დიდხანს დავრჩი. ჩემს იქ მისვლაში პირველად კარლისბადში რამდენიმე დღე დავრჩი. და მეორეთაც ვიყავ. მარიამბადი დამ და ისევ მარიამბადსავე მიუბრუნდი ამისათვის, რომ მე კარლისბადის წყალმარ მარგო. და თუმცა ჩინებული ადგილია, მაგრამ ღრმა ხევია შეწყვედი და ჰაერი კარგი არ არის, შეწყვედი ადგილის მიზეზით სუნი არის უსიამოვნო. მარიამბადის ჰაერი სჯობს და სანიადაგო წყალიცა. ჩემს იქ მისვლაში ბავარიის კოროლევაც თავისის შვილით ოტტონ ბერძნების კოროლით იქ ბრძანდებოდნენ და პრუსიის პრინცი ვილგელმ, კოროლის შვილი, თავისის მეუღლით პრინცესათი. და ყოველს დღეს თითქმის ერთად მხიარულებით გავატარეთ მათ დიდებულს გვამებთან დრო. დიახ, შემიტკბეს. დიდი მადლობელი ვარ. კეთილი გული და პირი მიჩვენეს. მერმე ისინი უფრო ადრე წაბრძანდნენ ჩემზედ და მე სეკდემბრის შვიდამდის იქ დავრჩი. სეკდემბრის შვიდსა რეინის მდინარის და იმის გარეშამოების განსახილველად წაველ.

ფრანკონიაზე გავიარე. მრავალი უცხო ქალაქები, მონასტრები და ძველებური შენობები ვნახე, ჩინებულები. ფრანკტორტა - მეინში მიველ. რაოდენიმე დღე იქ დავყავ. დიახ, მომეწონა. მხიარული ქალაქი არის. იქილამ მეინმს მოველ. ორს სამს დღეს იქ დავყავ. მერმე ისევ გამოველ რეინს ვისბადენს - მოველ. იქილამ შუალბორზე მთის გზით გავიარე ნასაუზე და ემზზედ. ყველა ადგილს სამკურნალო წყლები ვნახე და გამოვცადე. კობლენს მიველ. დიახ, მომეწონა. გავშინჯე ციხე ქალაქი და იქილამ რეინის პირას შევეყე. ისევ მეინბადის იქილამ გამოვბრუნდი ფრანკტორტზედვე. გამოვიარე ვეიმარზე. ვეიმარში ჩვენი ველიკა კნეინა არა ბრძანდებოდა, შვეიცარიაში მორშში წაბრძანებულიყო. იქილამ ლეიბციხზედ გამოვიარე. ორი დღე იქ ვიყავ. ჯერ იქაური დროებითი ვაჭრობა არ გათავებულყო. ლეიბციხიც კარგათ გავშინჯე. წამოველ იქილამა. ლეიბციხილამ მეორეს დღეს ბერლინში მოველ. აქ კოროლმა და სამეფოთ ფომილიამ, დიახ, სიყვარულით მიმიღეს. ოკდომბერს 3 (15) მოველ ბერლინში. ოკდობრის 10-სა (22) აქ სამეფოს სახლში ქორწილი ჰქონდათ. კოროლის ძმისწული, პრინც ვილგელმის ქალი პრინცესა ელისაბედ დარმშატის პრინცს მიათხოვეს. და ამ ზემორე რიცხვში, შათათს, მეექვსეს საათს ნახევარზედ, დიდს კოროლის სასახლეში, ჯვარი დასწერეს. წინაღლითვე ებრძანებინა კოროლსა მიწვევა ჩემი ქორწილში. მიწვიეს. და თუმცა მე წასვლა მეშურებოდა შინისკენ, მაგრამ აღარ გამიშვეს, მანამ ქორწილობა ჰქონდათ, ცხრა დღე, ყოველს დღეს პრინცებს სადილი, ბალი და მიწვევა ჰქონდათ. დიდად შემეყვარეს. და სამეფოს სახლის სქესთ ყოველთავე, ნამეტნავად კრონპრინცმა, რომელიც სიბრძნით სავსეა. მე შენი ღრამატიკა თვითმასწავლებელი თანა მქონდა. კრონპრინცს მივართვი. დიდი მადლობა

პირითაც მიბრძანა და კარგი წიგნი მომწერა. დიახ, იმის პირს პეტერბურგიდამ გამოგიგზავნი. ახლა ჩალაგებული მაქვს ბარგი. დიდად მოიწონეს შენი შრომა. და ამათ ქართული წერილი არც კი ენახათ. ყოველ დღეს მკითხავდენ ჩვენის ლიტერატურისთვის და მეც ცნობას ვაძლევდი. მეორეს წიგნსაც დაეპირდი პრინცსა. ვგონებ, აქამდის შეასრულებდი, რომ ისიც უნდა გამოვეუგზავნო იქიდანა, პეტერბურგიდამ. როგორათაც დიდებულის მეფის შვილი ბრძანდება მემკვიდრე, ეგრეთვე შესაბამიერი ბრძენი და მეცნიერი და კეთილის გულისა. ცხრა დღე ქორწილი იყო. მეათე დღეს კიდევ კოროლს ებრძანა და სადილათ იმას ვახლდი საკუთრად. მეჩემე გათავდა ქორწილი. გუშინასწინათ კიდევ კონდპრინცს კონცერტი იტალიანური, დიახ, საუცხოვო და ვახშამი ჰქონდა. იქ ვახლდი. და ახლა გამოვეთხოვე. კოროლმა დიდი მოწყალებანი სიტყვები მიბრძანა. დიახ, კმაყოფილი ვარ ამათის სახლისა, რომ შესაბამის პატივისცემით და, დიახ, კეთილის გულით მიმიღეს. დღეს რომ ოკდობრის 26 (ნოებრ. 8) არის, ბერლინიდამ, ღვთის მოწყალებით, გავალ. და გზასა და სიცივეს ვეშურებ. და რას წამს მივალ პეტერბურგს წიგნს მოგწერ, ღვთითა, და განვიხილავ, თუ გამოგიგზავნით, ასოთ წერილსა და აკლებულს, თუ ენახავ, რასმე მოგწერ და ფულსაც გამოვეუგზავნი ოსტატებსა. შენ გამოგიგზავნი ფულსა და მისცემ. ოღონდ ეს იყოს, რომ მანამ პეტერბურგს მივალ ამ წიგნის პასუხი იქ დამხვდეს. დიახ, საუცხოვოდ გავატარე აქ დროება. მეტი აღარ შეიძლებოდა: და ჩემს ავადმყოფობასაც მხიარულებამ არგო. ბევრით განსხვავებული არს ჩემი სიმრთელე ახლა. ოღონც ჯერ სრულად განთავისუფლებული არა ვარ, მაგრამ ვსასოებ, თუ ეს ზამთარი ასე გავატარე, აღარა მექმნება რა საიკვო. ჩემი ექიმიც იქიდანვე თანა მყავს. კარგი ექიმი არის, დიახ, და სიხარულით მივდივართ პეტერბურგისაკენ.

ახლო ვიყავ პარიჟზე და კიდევ მინდოდა მოსვლა, მაგრამ, თუ მოვიდოდი, მთელი ზამთარი მანდ უნდა დავრჩომილიყავ, რომ კარგა გავცნობოდი პარიჟს. და რადგან მეუღლევ თან არა მყვანდა, თუ დამიგვიანდებოდა შეწუხდებოდა. თავათ ჩემს ავადმყოფობაზედ ამდენი მწუხარება გასწია. და მე ახლა რადგანაც ეს ადგილები გავიცან, უეჭველად ჩემს მეუღლესაც წამოვიყვან. და რაოდენსამე დროს პარიჟში გავატარებთ. მარტო არ მინდა მოსვლა მანდ. ისე სჯობს რომ ჩემმა მეუღლემაც ნახოს მანდაურობა, თორემ ძალიან გულით მინდოდა პარიჟის ნახვა და ერთს იმდენს ზომად შენი ნახვა. გთხოვ, უფალო ბროსეტ, მუსიე შარმუას ამბავი მომწერო. მე რომ ბერლინი დამ მოგწერე წიგნი იმისი წიგნიც შენს წიგნში შთავდევ, მაგრამ პასუხი ვეღარ მივიღე. ავადმყოფი იყო ისიცა და, ღმერთმან დაითაროს, ძალიან ვსწუხვარ იმისათვის. უფალი ბურნოფიც ძმურის და მეგობრულის სიყვარულით მომიკითხე. მე მარადის მაგ ბრძნისა დიდი პატივისმცემელი ვარ და ჭეშმარიტის სიყვარულით მახსოვს მარადის.

ვგიე ფრიადითა პატივისცემითა, უფალო ბროსეტ, საქართველოს მეფის ძე თეიმურაზ.

კუთხეში მარჯვნივ:

როდესაც პეტერბურგს წიგნი მომწეროთ, სახლი ხომ არ გამოგიცვლიათ, ადრესი მომწერეთ სახლის.

3. წელსა 1837-სა იანვრის $\frac{9}{21}$ სანკტ პეტერბურგით მათს კეთილშობილებას უფაღს ბროსეტს ახალს წელიწადს მოულოცავთ და ახალს ბედსა.

უსაკუთრესო მეგობარო ბროსეტ!

თქვენგან მოწერილი საამო წიგნი ორჯელ მივიღე ჩემის გერმანიიადამ მობრუნების შემდგომდა. მე, ღვთის მოწყალებით, ყოვლითურთ განთავისუფლებული სნეუ-

ლებათაგან გიორგობისთვის გასულს პეტერბურგს მოველ-
ღვითი მეუღლე ჩემი და ყოველნი ჩემნი მშვიდობით დამ-
ხვდნენ. და იფიქრეთ, როგორ საგრძნობელი იქმნებოდა
ჩემის მეუღლისათვის, ანუ ჩემთვის, რადგანაც აღარ მო-
ველოდით, რომ კიდევ ვნახავდით ერთმანეთსა. ერთი
წერილი ბერლინიდამ მოგწერე და ჩემი მუნებური
ვიტარება ოკტობრის 26-სა, რომელიც ნოემბრის 8-ა.

(წერილის აქ გამოტოვებული ნაწილი ეხება ქართულ ასოე-
ბის მატრიცებს (დედნებს), რომელიც თეიმურაზმა პ. რიზში გააქე-
თებინა).

რამდენიმე წიგნი თვითმასწავლელი, შენგან გაქე-
თებული, ქართული და ფრანციცული, რომელშიაც ჩემი
ანბანები არის ჩატანებული, ამ წიგნებისა წამოიღე. მე
აქ იმაში სასყიდელს მოგცემ. დიახ, საჭირო არის ჩემ-
თვის. სხვათ დავპირდი ჩემს ბერლინში ყოფაში,
ერთი ამ წიგნისა კრონპრინცს მივართვი. პირველად
თითონ მთხოვა: ქართული ანბანი მაჩვენეო. და ის წიგნი
მქონდა თანა და მივართვი. დიდათ მოეწონა. ამისათვის
დიდი მადლობელი იყო ჩემი. აი ამისი წიგნის პირიც,
ჩემთან მოწერილისა, გამოგიგზავნე დასარწმუნებლად,
ჩემო ბროსეტ (ამ წიგნშივე ძევს). და იმ ქვეყანაშიც შენი
სახელი გამოვაჩინე. და დავპირდი კრონპრინცს, რომ
ბროსეტ მეორეს წიგნსაც ბეჭდავს ამ ღრამატიკის შესა-
სრულებელსა. ადრევე შენ მოგეწერა ჩემთვისა, რომ
მეორე წიგნიც მალე შესრულდებაო. და იმას ნუ დააგ-
დებ რომ არ შეასრულო. და თან წამოიღე რამდენიმე,
რომ ჩემი დაპირება ტყუილი არ გამოვიდეს კრონპრინც-
თანა, რადგანაც დავპირდი იმას. უთუოდ, მალე გამოვა
მეორე წიგნიც ამ ღრამატიკისა და მოგართმევ მეთქი.
ძალიან იამა. წიგნი რომ გავუგზავნე მერმე რომ ვიახელ,
დიდი მადლობა მიბრძანა პირადათაცა და მითხრა: აი
ჯერ დღეს ეს ორი სიტყვა დავისწავლეო ქართულად.
ბრძანა: „ხუცური ანაბანა“ „მხედრული ანაბანა“ ძალიან-

შემიყვარა, სთნდა ჩემთან ლაპარაკი. დიახ, ხშირათ შევი-
ყრებოდით და გრძლათ ლაპარაკი ჰქონდა ჩემთან. ძალიან
მეცნიერი და სწავლული კაცი ბრძანებულა, უკეთესი
ძვირათ მინახავს, და გულითაც კეთილი.

4. წელსა 1837-სა მარტის $\frac{19}{24}$ სანკტპეტერბურგით

ღვთის გულისათვის, რომ წამოხვიდე უფალო ბრო-
სეტ, ჩემო მეგობარო, რამდენიმე შენგან აღბეჭდილი
ქართული და ფრანციცული თვითმასწავლებელი რომ
არის, რომელშიაც კაი ხელის ანბანები არის (რომელიც
მე პრუსიის კრონპრინცს ვაჩუქე და მე სხვა აღარ დამრჩა)
ამ წიგნებსა თან წამოიღებ, საჭირო არის. და რადგან
ეს ღრამატიკა შენგან გაკეთებული სრული არ იყო და
მეორე წიგნსაც აკეთებდი მისის შესასრულებლად დაბეჭდ-
დი იმეებსაც. შეასრულე და წამოიღე, რომ მე (ბერ-
ლინში კრონპრინცს დავპირდი: მეორე ტომიც იბეჭ-
დება ამ ღრამატიკისა მეთქი და იმასაც მოგართმევ
მეთქი) ამას გარდა, რაც ახალი რამ გქონდეს დაბეჭდი-
ლი, თუ დაწერილი, ქართული ლიტერატურებისა რაც
გამოსული იყოს, ნაშენობაებისა, ციხეებისა, საყდრებისა,
თუ მონასტრებისა და საისტორიო წერილები, ყოველივე
რაც არის, იმათი პირები წამოიღევ თანა. აქ ძალიან
გამოგადგება. თუმცა მწერთ, რომელ რომელთამე უხმარათ
უჩანსთო და უსარგებლოდა ჩვენი ქართული ლიტერა-
ტურაო, მაგრამ კაცმა პირველად ჭეშმარიტი განსჯა უნ-
და მოიღოს და ეგრეთ წარმოსთქვას ყოველი სიტყვა.

მე ჭეშმარიტად ვიტყვი ამას ვერავინ მარწმუნებს,
რომ ევროპიაში დიდი სიბრძნე არ იყოს დამკვიდრებული
(ექვსასი წელიწადი იქნება და თანდათან უფრო ემა-
ტება), მაგრამ მრავალი კერძონი ქვეყანანი და თემნი
არიან პირსა ზედა ქვეყანისა სფეროჲსა, რომელ ყოველ-
თავე მათ ერთა და თემთა ყოველივე ევროპიის სიბრძნე,
მეცნიერება, ხელოვნება და სწავლულება სულ ამაოდ

მიაჩნიათ და უხმარად და არც ჰგონიათ, არც ირწმუნებენ, რომ ევროპაში ეს ზემო თქმული სიბრძნე იყოს დამკვიდრებული და არც სურთ მათ ამისი შემეცნება და არცა ყურადღება, მაგრამ ამისთვის ევროპა თავის სიბრძნეს და დიდებას არა ჰკარგავს და არსცა უბრძნესი და უსწავლელესი ერი. და თუ ოდესმე სხვანი კერძონი, რომელთანაც ევროპიის სწავლა და ჩვეულება არა სათნო უჩანსთ, თუ იგინი შეიტყობენ და სცნობენ მაშინ გაუკვირდებათ და ქებასაც დაუწყებენ.

ეგრეთვე ევროპიელებმა, რომ არავინ უწყის ჯერ სრულის მიწვენილობით არამც თუ თქვენს ქვეყანაში, ანუ ანგლიაში, ანუ გერმანიაში, ანუ სხვაგან, აქაც არ იციან და რას მოიწონებენ და რას აქებენ?! და ამაზე შენ გულს ნუ დაგაკლდება და სასოებაცა გქონდეს მისი, რომ ბოლოს შეინანებენ და ასე იტყვიან: ჩვენ შევსცდით და არ ვიცოდითო და ახლა ვხედავთ, რომ უგულებელს საყოფელი არა ყოფილა ქართული ენა და ლიტერატურაო. სიქადული მრავალი უშვერ ჰყოფს კაცსა და მეტი თქმა, მაგრამ მე ჭეშმარიტის განსჯით ამას ვიტყვი: იმ ძველს ჟამებში, როდესაცა არც ჯერ თქვენში და არც გერმანიაში ხუთი კაცი არ იპოებოდა, რომ სწორეთ ანაბანა თავიდამ ბოლომდის ჩაეკითხათ, მაშინ ჩვენი ქვეყანა იყო იმ ჟამებში, თუ სთქვა, სრულს განათლებაში და წერილებით აღსავსე და სიბრძნითა აღყვავებული. და რომელის ჟამითგანაც სირიასა, ეგიპტესა, სპარსეთსა და საბერძნეთში (ესე იგი გრეციაში) იყო განათლება, ეგრეთვე საქარველოშია. ჯერ ვისაც რა ნებავეს ისა თქვას. ჟამზედ იცნობება, გ რ ი გ ო ლ ი ღ ვ თ ი ს მ ე ტ ყ ვ ე ლ ი დასწერს ნ ა ნ ძ ი ა ნ ე ლ ი თავის სტიხებში: „ს ჯ ო ბ ს ს ა ქ - მ ე უ ხ მ ო ს ი ტ ყ ვ ა ს ა უ ს ა ქ მ ო ს ა“. ეგრეთვე ჯერ უსაქმოს სიტყვას ჩვენ დადუმება გვმართებს და დროზედ საქმით აღმოჩნდეს ღვთით. ამასაც ვიტყვი: მე არამც თუ ჩემობით, ჭეშმარიტის განსჯით. მე ამ განვლილს წელს

გერმანიაში მრავალნი სხვადასხვანი ადგილნი ვნახე. რა საკვირველი არის, რომ თუმცა თავისუფალს ხალხსა და-მონებული ერი როგორ უნდა შევადარო, მაგრამ ხალხის პირველად ხარაქტირი, მშვენიერება, ახოვნება, ჰაეროვნება, მთა, ბარი, ძველი მონასტრები, ციხეები, ქვეყნის გარემოზღუდვილება, ჰაერი, წყალი, ნაყოფიერება, სიუხვე, მდებარეობა, თუნდ გულოვნებაცა, ხალხის სიმდიდრეც, სტუმართ მოყვარეობა სულ განსხვავებული არის ჩვენის საქართველოსი. და თუ მე მართალს არ ვიტყვი და ჭეშმარიტმან განმსჯელმან და ჭკვიანმან კაცმან თვალით გასინჯოს და ისე გამამტყუნოს. და თუ ჭეშმარიტი და ჭკვიანი გვამი არის, სცნას და განსაჯოს, როგორი სამეფო ყოფილა საქართველო და ვითარი მცხოვრებნი, ანუ, ან ახლა.

და თუ მწიგნობრობას ბრძანებთ, შესაძლებელი არის, რომ ძველთა ჩვენთა საიშვიათოთა წიგნთა ოდესცა მიხვდნენ მაღლად ბრძენნი და უსწავლელესნი ევროპიისანი, დიდის სურვილით ივასხებენ ეგრეთთა საუნჯედ და საძვირფასოდ სააღსარებელთა და მისაღებელთა.

უტევე იგინი, ჯერეთ მდინარეთა პირთა მისულნი, უკეთუ ვერა სცნობდენ რაოდენნი გვარნი თევზნი იყოფებიან წყალსა მას შორის. მოხვალ, ღვთით, და, ვგონებ არა უქმ არს, როდისაც გაჩვენებ სხვათა და სხვათა საიშვიათოთა წიგნთა. და აქედამ წვრილწვრილად შევამცნებთ მათ, ვინცა გვძრახვენ. და როდისაც განიხილავენ, მაშინ სვინდისი ამხილებსთ და სცნობენ, რომელ პირველი განსჯა მათი არა ჭეშმარიტი იყო. მე მაგისტანას სიტყვებს არას მივითვლი. ქართველები რაც ყოფილან, არიან და იქნებიან, როგორც ღმერთებს ნებავეს, რაც უნდა კარგი არა სჭირდესთ, არვის შეეხვეწებიან კი: ქართველები გვაქევიო. საქმემ უნდა აჩვენოს კაცს მწემქებარეობა, ამისთვის რომელ ქების მოყვარეობა ცუდმედიდებობას წარმოადგენს. ქართველთა, შემდგომად სო-

მებთა მეფობისა აღზოცისა, ექვსასი წელიწადი და შემდგომად საბერძნეთის მეფობის აღზოცისა ოთხასი წელიწადი, თავიანთი მეფობა, ქვეყანა და სარწმუნოება შეუხებელად დაიცვეს. და წარიკითხე ისტორია სხვათა სამეფოთა, თუ ვითარ მოუთხრობს. იპოებისა ესრედ სულგრძელად ეგეოდენტა მტერთა და ძლიერთა ესეოდენ წელ წინააღმდეგად და სიმტკიცით დგომა? (აწინდელსა ნურას მოვიხსენებთ სულ სხვა არის). მე მეტს არს მოგწერ და, ღვთით, რომ შევიყრებით მაშინ ვილაპარაკებთ.

ჩემი მისწრაფება დღითი დღე ეს არის: ისტორია საქართველოსი ეგების შევასრულო, და, ღვთის მოწყალების იმედი მაქვს, ყოვლითურთ ვცდილობ, რომ მრავლისდამოწმებით ჭეშმარიტება ჰქონდეს. ზოგი მზადა მაქვს. კიდევ მსურდა გამოგზავნა, მაგრამ ახლა ეს გამოგზავნო, შენ აქ მოსდიხარ, მანდ ვინა სთარგმნის. ტყუილათ ეგდება. ღვთით, მოხვალ აქ, გადავთარგმნით და ერთად წარვგზავნით ჩვენს მეაზიელის პარიჟის საზოგადოებაშია.

თქვენს მეუღლეს მეცა და ჩემი მეუღლეცა მდაბლად მოვიკითხავთ, იქნება სწუხდეს წამოსვლისათვის შორ ქვეყანაში, მაგრამ ნუ შეწუხდება, თუმცა მაგათ ქართული ენა არ იციან, ჩვენ სახლში გვეყვანან პატიოსანნი გვამნი, რომელთაც ფრანციცული კარგათ იციან და გერმანული. და პეტერბურგში მცხოვრებნი უფროსი ერთი ლაპარაკობს ფრანციცულს ენას. არ შეწუხდება და დროებასა მხიარულად გავატარებთ. მაგრამ თითოროლი ქართული ასწავლე, იქნება საქართველოშიაც წახვიდეთ, ვინ იცის, შემთხვევაა. აპრილი რომ გავიდეს მალე ნუ წამოხვალთ, მანამ მაისი არ განახევრდეს ნუ წამოხვალთ, ზღვა აქეთ არ არის კარგი. მაისის ნახევარს რომ წამოხვალთ ზღვა უფრო მყუდროთ იქნება და მოსვენებით მოხვალთ. თქვენი მწუხარება მექმნება მანამ მშვიდობით განახვთ.

უსაკუთრესად შესაბამის პატივისცემით საქართველოს მეფის ძე თეიმურაზ.

ზ ე ნ ი შ ზ ნ ე ბ ი

3 გვ.—მარი ფელისიტე ბროსე (1802—1880) ორმოცდა-
ოთხი წლის განმავლობაში (1836—1880) იყო ნამდვილი წვერი რუსეთის
მეცნიერებათა აკადემიისა. მისი სახელი დაკავშირებულია საქართველოსა
და სომხეთის ისტორიის შესწავლასთან. 1847 წ. იმოგზაურა საქართვე-
ლოში.

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში დაცულია თეიმურაზ ბატონი-
შვილის მიერ აკად. ბროსესადმი მიწერილი წერილები (იხ. S 4797), რომ-
ლებიც გვიჩვენებენ თეიმურაზის როლს, როგორც ოსტატისას ჯერ კიდევ
პარიზში მყოფი შეგირდისადმი. ერთერთ წერილში (1834 წ.) იგი სწერს:
„შენს გამოცემაში ტყუილები არ ჩაწერო, თორემ, სირცხვილი იქნება. მე-
რე ქართველები მე დამცინებენ: აი ამისთანა შეგირდები გყავსო“.

თეიმურაზის გარდაცვალებაზე ნეკროლოგი დაბეჭდა აკად. ბროსემ
„სახალხო განათლების სამინისტროს ჟურნალში“ 1846 წ. (იხ. ЖМНП
1846 Октябрь, VII отд.).

5 გვ.—თეიმურაზ ბატონიშვილი მათემატიკის მდიდარი ბი-
ბლიოთეკა „ხალხის სახმარად“ დასტოვა. თეიმურაზის ხელით 1846 წ.
თებერვლის 2-ს დაწერილ ანდერძში, მეფლისადმი მიმართული, შემდეგ
ადგილი გვხვდება: „ჩემი ქართული წიგნები სრულათ შენ დაგიდევ და
თქვენ შემდგომად ჩვენს საყდარს, საცა გექნებათ, გამორჩევით ერთი სახ-
ლი უნდა გაუკეთოთ და დაუწყოთ ყოველივე წიგნები: საღმრთო, თუ სა-
ერო, რომ საქართველოს ხალხის სახმარათ იქ ეწყოს საუკუნით“ (იხ. გაზ.
„საქართველო“ 1916 წ. № 146). მეფის რუსეთში ამ ანდერძს განხორციე-
ლება არ ელირსა და თეიმურაზის ბიბლიოთეკა გადაეცა საახიო მუზეუმს.
თეიმურაზ ბატონიშვილის ბიბლიოთეკის პირველი კატალოგი (ავტოგრაფი)
დაცული იყო პროფ. დ. ჩუბინაშვილის ბიბლიოთეკაში. 1835 წ. პეტერ-
ბოტში მეორედ გადაწერილ კატალოგის ფრანგული თარგმანი დაბეჭდა ბრო-
სემ 1838 წ. (ნახ. Recueil des Actes de l'Acad. des sciences. St.-Petersb.
გვ. 55—114) ქართულად პირველად გამოაქვეყნა პროფ. ა. ცაგა-
რელმა (იხ. Сведения о памятниках грузинской письменности, т. I,
вып. III, გვ. 149—186). ხელნაწერი კატალოგი დაცულია საქართველოს
სახელმწიფო მუზეუმში: A 1091.

—პარიზის საახიო საზოგადოება დააარსა სენ-მარტენმა 1822 წ.
„პარიზის მეაზიელთა საზოგადოების“ წევრად თეიმურაზი 1831 წ. აირჩიეს.

9 გვ.—1908 წ. ოქტომბრის 26-ს, № 17, გაზ. „საეაქრო გზა“-ში
პროფ. ალ. ხახანაშვილი თეიმურაზ ბატონიშვილის შესახებ მოთავე-

სებულ წერილში აღნიშნავდა, რომ მას შემთხვევა ჰქონდა გადავთვალე რებინა „ბერლინის ბიბლიოთეკის ის განყოფილება, სადაც ხელნაწერთა შორის დაცულია ცხრა ნაშთიც ქართული მწერლობისა“... რომელთა შორის ს. ს. ორბელიანის „ლექსთა კონა“ საინტერესოა სხვა მხრივ: იგი ავსებს ჩვენს ცნობებს ბატონიშვილის თეიმურაზის ცხოვრების და მოღვაწეობის შესახებ...

მის პირველ გვერდზე ვკითხულობთ შემდეგ მინაწერს ცოტა დამახინჯებულს რუსულის ენით: „Его величеству корола прусского Фридрих Вилгелм третего для Его Величеству с библиотеки сей лексикон грузинской диалекта, сочиненной князя Сулхана Саба Орбелиани и писанной гражданского буквами.“

Нижайше преданностию грузинский царевич Теймураз Георгиевич“.

ხაზგასმული სიტყვები ბატონიშვალს თავის ხელით ჩაუმატებია. ქართულად მინაწერი ამასვე იმეორებს:

„შევსწირე ლექსიკონი ესე მათს დიდებულებას, პრუსიის კოროლსა ფრიდერიკოს ვილემ მესამესა, მათის დიდებულების ბიბლიოთეკისათვის უმონებრივის სიმდაბლით.“

1836 г. Октября 22 (ноября 4) в Берлине.

დროს აღნიშვნის მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ბატონიშვილი თვით ყოფილა ბერლინში 1836 წ. და საკუთარის ხელით მიუწერია წელიწადი და ადგილი შეწირულებისა“.

9 გვ.—პრუსიის კოროლი ფრიდერიკოს ველემ მესამე—ფრიდრიხ ვილჰელმ III (1770—1840) პრუსიის კოროლი 1797 წლიდან.

15 გვ.—სხვა ხელნაწერ და ნაბეჭდ წიგნთა შორის თეიმურაზ ბატონიშვილს, ევროპაში მოგზაურობის დროს, თან ქონია რუდოლფ ფოსტრატის „ღირსი ხსოვნისა ქალაქთა ევროპისათა“. ამ საცნობარო წიგნს აქვს შემდეგი „წინასიტყვაობა წიგნისა ამისა“:

„არა რაიმე ვრაცხ, სარგებელ შეძინებად უმეტეს კაცთა, ვითარ მიმოსვლა ქვეყანასა, რომელსაც ძალ-უცხ, და უკეთუ არა ისტორიითა და ქარტითა შემეცნება შესაძლებელ არს. ვინილვე მე წიგნი ესე სამართლად წოდებული „ღირსად ხსოვნისა“, რომელიცა მოუთხრობს ყოველთა ქალაქთა და ციხეთა ევროპისათა, რომელნიცა არიან ღირსნი ხსოვნისანი.“

ხოლო მე არა ვუწყობდი, თუ ვისგან არს თარგმნილ ენასა ხედა ჩვენსა; გარნა აკლდა ამას რაოდენიმე მოთხრობანი ადგილთა და ნივთთანი, რომელმანცა პეტერბურღს ყოფნასა ჩემსა განვმართე ამაღ, ვითარმედ, რომელთაცა ერთა ჩუნთა ვერ ძალიდვან მიმოსვლაი, შეემეცნენ ამით და ისარგებლონ საუცხოოსა ჰამბითა და ნივთითა“.

საქართველოს მეფის ძე მემკვიდრე და რუსეთის ღენერალ მაიორი და კავალერი დავით თეიმურაზ ბატონიშვილს ამ წიგნის პირველ გვერდზე ასეთი შინა-

წერი გაუკეთებია:

„მე მეფის ძე თეიმურაზ ვიყავი გერმანიაში 1836 წ. და ეს წიგნი თანა მქვანდა და დიდად გამომაღგა“.

აღნიშნული წიგნი-ხელნაწერი ამჟამად დაცულია საქართველოს სახ. მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილებაში: H № 2314.

იმის გასარკვევად, თუ რამდენად „გამოაღგა“ თეიმურაზ ბატონიშვილს ხედავსენებელი საცნობარო წიგნი, ჩვენ აქვე დაჯრთეთ ხელნაწერიდან ამოღებული რამდენიმე მნიშვნელოვანი ქალაქის აღწერილობა:

ლ ე ი კ ც ი ღ ი. დიდებული სავაჭრო ესე ქალაქი არს მეფისა პოლშისა და მთავრისა საქსონიისა, რაც იგივე მეფე პოლშისა არს, სათავადოსა მისენისასა, პლეისე მდინარესა ზედა მდგომარე, ახალთა წესითა გამაგრებული, იგჳრდივ ქალაქისა ამის ბაზართა არს დიდ დიდნი ქვეთკირისა სახლნი. გარემო ქალაქისა ამის ადგილნი მზიარულნი და ნყოფიერნი არიან. ლეიპცილსა შინა არს წესი ესე ვითარი რომელ წელსა შინა ერთსა იქმან ვაჭრობასა დიდსა სამგზის: ე. ი. პირველი, იანვარსა პირველსა, ხოლო მეორე შემდგომად სამისა კვირისა პასექისა და მესამე ნოემბერსა თვესა ორშაბათსა შემდგომად დღესასწაულისა მიხეილ მთავარანგელოზისა, ვითარმედ უმჯობესნი შენებულეებანი არიან ეკლესია წმინდისა ნიკოლაოსისა დიდითა შინანვივ შვენიერებათა. სიმაგრე პლვისნებურლი, სამეფო სასახლე, სამსაჯულთა, ბიბლიოთეკა და სადგური ზომალდთა საჭურველთა სახლი და მქსოველთა სახლი ლორეციისა, საკვირველთა სახლი, მცნობელობისა სახლი (ე. ი. სადაც გამოსცდიან ხელაჟანთა მოძღვართა და სადაცა ბუნებათ სჩხრევენ) და სამროკველო სახლი: და ამათ ყოველთა უმჯობესი შენებულეებაჲ არს აზნაურთა სასწავლოჲ აღშენებულთა საქონიისა მთავრისა ფრიდერიკოსისაგან წელსა 1409 ოთხთა ნათესავეთაგან საქსონიელთა თვის მისენელთა, ბავარიელთა და პოლშელთათვის.

ბ ე რ ღ ი ნ ი. სატაბუო პრუსიისა მეფისა ბრანდენ ბურღისა შინა პატროსანი და მშვენიერისა შენობითა შემკული ქალაქი, ხოლო სიდიდისაგებრ მისისა მცირედ პარიჟად უწოდებენ. მას შინა სხვადასხვა ქალაქნი არიან: ბერღინი და კელნი მდინარესა სპრეს ზედა, სადაცა არს სამეფო სასახლე ფრიდრიხსვერდერი. გარე ქალაქისა არს დოროტენსტატ, რომელსა შინა არს დიდი ქუჩა, ორსავე მხარესა დანერგული არს ხენი. ამისთანა ფრიდრიხს შტატი და უკანასკნელი ნეიშტატი. ქალაქსა შინა მრავალნი სახლნი არიან იტალიანისა წესითა აღგებულნი სასახლე მეფისა უშვენიერეს უდიდეს ყოველთა არს. მახლობელ ქალაქისა არს ყოველად შვენიერი

ოვლისა უცხოთა წივთითა აღსავსენი შეფისა სამხიარულონი სახლნი ორ-
ანიენტური, შენდაუხენი და პოცდამი. ქალაქსა შინა არს დიდი საწიგნე
და საკვირველებათა სახლი. ხიდსა ზედა პირისპირ სასახლისა მდგომარე
არს ანდრიანტი ფრიდერიკოს მთავრისა ცხენსა ზედა მჯდომარე და სხვა-
ნი წივთნი.

და ც ი ნ ლ ა. დიდებული ევროპასა შინა უზომოდ ძლიერა და მდი-
დარი ქალაქი ესე მაღალსა გორასა ზედა მდგომარე არს მხიარულსა
ადგილსა ვისღე მდინარესა ზედა. ერთსა მილსა ზედა ბალთიკისა ზღვასა.
გარემო ქალაქისა არს ოცი ჯიბური, ქალაქისა კარნი დიდისა სიმდიდრი-
თა ქმნილ არიან. ხოლო ყოველთა კართა არს სამი ასახსნელი ხიდი, სა-
დაცა ვისლა მდინარე ზღვასა შინა შთავარდების. ადგილი იგი ორითა
სანკრითა გამაგრებულ არს. საშუალო მთასა არს დიდი კოშკი და მას
ზედა ფანარი დიდი სინათლისათვის ღამე მავალთა ხომალდთა ზღვასა
ზედა მახლობელ ქალაქისა. დიდნი და მაღალნი გორანი არიან ბი-
შოფსბერღ და ლაღენსბერღ, რომლისა მიერ ყოველნი ქუჩანი და მას შინა
მავალნი მუნით სჩანს, რომლისათვისცა დანცილმან გორა ესე ლაღენ-
სბერღ ვრცელითა სიმაგრითა განამაგრა და ქალაქსა შერთო. ჩინებული
ქალაქსა ამას შინა შენებულებად არს სასამართლო, დიდი და ვრცელი ხო-
მალდთ სადგური. პირველსა ეკლესიისა შინა არს ხატი ერთი საწინელისა
სამსჯავროსი, რომელიცა საკვირველებად აღრიცხულ არს. ხოლო მუნე-
ბურთა კაცთა ცხადყოფისა მიერ არს სიტყვა ესე, რაეცა ზღვასა ზედა მა-
ვალი მოსრულ არს მუნ. მრავალნი ჩინებულნი მხატვარნი ცდილან მისგან
სახისა გარდაღებასა, მაგრამ ვერ შემძლებელ ქმნილან. სამსჯავროსა ქალა-
ქისა ამისა არს თოთხმეტი კაცი მსაჯულნი ოთხნი შემდგენი მათნი. ერთი
ზედამხედველი და თორმეტი მწერალი. მეფისა პოლშისასა ნიშნად უმაღ-
ლესი მფლობელობისა თვისისა ქალაქსა ზედა განუწყობიეს დანცილსა შინა
ბურღრაჟა (ესე იგი რაეცა მოადგილე მისი), რომელიც ყოველთა სამსჯავ-
როთა ადგილთა პირველისა ადგილისა მქონებელ არს, რათა ქალაქისა
საიდუმლო კიდე მისა უცხოთა კაცთა არ უწყოდენ. დანცილსა შინა ჩინე-
ბული სასწავლო სტამბითა და არა მცირედითა რიცხვითა მოწაფეთთა
და დიდითა საწიგნითა. ბახარსა ზედა არს დიდი სახლი იუნკერლოფ და
მას შინა დიდი პალატი, რომელსა შინა მოქალაქენი სიხარულისათვის შე-
კრებებიან. პალატსა ამას შინა არს სასმელი ერთიგ ერცხლისა, რომელსა
შინა სამი ბუტლიკა შთავა. უკეთუ ენებოს ვისმე დაძმობილებათ ვისთანმე
თანამდებ არიან მისსა შესმად. და უკეთუ შემძლებელ ვინმე იყო სრულად
შემსმელი იგ წარიღებს სახლსა შინა თვისსა, იტყვიან ვიდრე მე, რომელ პოლ-
შისა აზნაური ვინმე შესასმელად ამისი ვარშავით ღდანსკს (!) მოვიდა. ხო-
ლო ოდეს შესვა სასმელი იგი წარიღო სამყოფსა თვისსა. სცნეს რა მსა-
ჯულთა ქალაქისა მის, წარგზავნეს მწერალი კვალად მისაღებულად, რო-
მელმანცა ცხად უყო: თუცა უფალო ჩემო ძმობასა შინა განწყობულ არს

დაცარიელებულისა სასმელი ამისა წალეზა სახლსა შინა თვისსა, მაგრამ არა დიდ ჟამ ქონებაჲ მისი და უმეტესად გარე ქალაქისა გატანა არა ბრძანებულ არს. წარმგზავნელმან მან უთხრა რა ესე სასმელი იგი ვერცხლისა მიუღო პოლშელსა მას. გარემო ქალაქისა არს კათოლიკე ეკლესიანი და მონასტერნი.

დ რ ე ზ დ ე ნ. სატახტო ესე არს საქსონიისა მთავრისა, რომელიცა აწ მეფე პოლშისა არს: გარნა ქალაქი ესე მდგომარე არს მარცხენით კერძო ელბა მდინარისა. ყოველთაგან ჩინებული იმპერიისა ქალაქი. სავაჭრო შენებულება მას შინა ქვითკირისა არს, სახლნი დიდ დიდნი და ვრცელნი, ხოლო ქუჩანი სწორე და განიერნი. განიყოფების ორად ნაწილად: ე. ი. ძველად და ახლად. ხოლო საშუალო ამისა არს ქვისა ხიდი ცხრამეტსა კამარასა ზედა დამყარებული, სიგრძით რვაასი ნაბიჯი. ხოლო ხიდსა მას ქვეშ არს დიდებულისა მათე ჭოტიასი ანდრიანტი. დიდ შვენიერსა მეფისა სასახლესა შინა შესაძლებელ არს ათასისა ლაშქრისა ომისათვის განმზადებულთასა დადგომა. ვრცელი ესე მეფისა სახლი ოთხივე კერძოთ მშვენიერებითა შემკულ არს. დიდი სამთავრო ცხენისა სადგური უცხოთა შვენიერთა შემკულ არს. ხოლო მას ზედა ოცდა ექვსი საწოლი არს, ყოველთა ცხენისა და ცხენის სადგურისა იარაღითა აღსავსე არიან. ხოლო იარაღითა ამათ ფასი უფროს მილიონისა არს. საუნჯისა ამის და საკვირველებათა სახლი უკეთუ არავის ეხილვოს მუნ მყოფთა, მას დრეზდენი არ უხილავს. დიდსა მას პალატსა შინა არიან სიმრავლენი სამკურნალოსა იარაღთა საათისათა და ჩინებულთა ხელოვნებათა საქმეთა. მახლობელ ამისა მეორესა სახლსა შინა არა რა არს, თვინიერ ოქროსა, ვერცხლსა და ძვირფასთა თვალთა. შორის ნივთთა ამათ არს ცხოველს მყოფელი ჯვარი ვერცხლისა, რომელიცა ბუნებითად მიწასა შინა ქმნილ იყო. მუნვე არს ნივთთაგან შემზადებული შემწველი სარკე, დიდად დიდი, რომლის მსგავსი ყოველსა ქვეყანასა არ არს. მასვე სახლსა შინა მდგომარე არს ვერცხლისა ირემი და მუცელსა შინა მისსა არს მრთელი სამკურნალოსა წაშალი მხოლოდ ირმისაგან ქმნილ არიან. უკეთუ ყოველი სრულიად გაჩხრიკოს ვინმე, მისთვის სამი კვირა საკმარ არს. კვალად არს მუნ ღირსი ხსოვნისა სასახლისა ეკლესიასა შინა საკურთხეველი, რომელიცა კრელისა მარმარილოსაგან ქმნილი. მუნებური საწიგნე ესრედ მდიდარ არს ხელით წერილითა და სტამბითა წიგნითა, რომელ მსგავსი მისი ვეროპასა შინა მცირე არს. გარე ქალაქისა არს ჩინებული რეიხენბერდის ბალი დრეზდენისა საჭურველი სახლი და შემდგომად ვენეციანელთა საჭურველი სახლისა პირველი არს ვეროპასა შინა, ყოველთა სამხედროთა იარაღითა ესრეთ სრულ არს, რომელ მსწრაფლად ასი ათასსა კაცსა შესჭურავს. სასახლისა სამკურნალო სახლი, მროკველთა და მაჩვენებელთა სახლი, თეთრის საკრელი და მხეტთა სადგური და მრავალნი ჩი-

ნებულნი შენებულებანი არიან. გარე ქალაქისა არს შვენიერი მთავრისა სასახლე კეთილად შემკული ბაღითა. სიმრგვლე ქალაქისა ამის დრეზდენისა არს 13200 წყრთა. მახლობელ ამისა არს სახერხავი წისქვილი, რომელიცა იასპსა, მარმარილოსა და სხვათა ძვირფასთა ქვათა სთლის და ხერხავს.

კენისბერღ. ქალაქი ესე არს სატახტო პრუსიისა მეფისა, რომელიცა არა მცირე არს ბოლემიისა სატახტოსა ქალაქსა პრალასა. ხოლო ქალაქი ესე განიყოფების სამად ქალაქად: 1. კენისბერღ, 2. ლებნიკ, 3. კენიტიოჲ და წელსა 1701-ს შემატებულ არს მეოთხეცა ფრიდრიხსტატ და ყოველთა ამათ აქვსთ ერთად ნავთსადგური ვრცელი და ჩინებული. აზნაურთა სასწავლო აღშენებული წელსა 1544-სა. ცალკესა სახლსა შინა არს დიდებული ბიბლიოთეკა და წიგნიცა იგი არს მას შინა, რომელიცა პრუსიისა მთავარმან ალბერტოს თვისითა ხელითა აღწერა დადგინებაჲ ძისა თვისისა სიმდაბლესა და ქრისტეს მოყვარებასა ზედა. კვლად არს ქალაქსა ამას შინა ეკლესიაჲ პირველი და ზემო მისსა არს პალატი ერთი ასსამოცდა ექვსი ნაბიჯი სიგრძე და ოცდაათი სიგანე არა რომლისა, თეინერ სვეტთა და კამარათა. კვლად არს მცირედი ქალაქი კენისბერღ ვენდრიისა შინა საშუალო მდინარეთა ღრანისა და ნეიტროსა და მახლობელ მისსა არს სამკურნალო წყალი.

მალდებურღ. სატახტო ესე მალდებურღისა თავადთა, დიდი და დიდებული ყოველსა გერმანიისა ქვეყანასა შინა, ელბე მდინარესა ზედა ქვემოსა საქსონიასა შინა მდგომარე არს და ახლითა განწესებითა გამაგრებულ არს. პირველი ეკლესია ქალაქისა ამის უმჯობესად და უშვენიერესად ყოველსა ევროპასა შინა აღრიცხულ არს. მახლობელ მისა სამწირველოსა შინა ორნი რომისა კეისარნი დამარხულ არიან. პირველსა ეკლესიასა შინა მდგომარე არს რკინისა იგი ხანდუკი, რომელსაცა შინა ცოდვისა ნავაჭრთა თეთრთა სცვიდა კათოლიკეთა ეპისკოპოზი იოანე ტეცილი. პირისპირ ეკლესიისა ამის არს სასახლე მეფისა და მრავალნი წისქვილნი. მახლობელ მდინარისა მის ელბისა არს ახლად აშენებული სიმაგრე. ხოლო ქალაქი ესე არს მეფისა პრუსიისა.

პოტსდამ. მეფისა პრუსიისა ქალაქი ესე, ქალაქით ბერლინით მდგომარე არს მილსა ზედა ოაზხსა, ლაკლე მდინარესა ზედა, დიდითა სამეფოსა სასახლითა და დიდ შვენიერისა ბაღითა.

რედენსბურღ. წყალთა შორის მდგომარე ძლიერი ესე ქალაქი არს დანიისა მეფისა ლოლსტინიასა შინა ედერე მდინარესა ზედა სამეფოთა ციხეთა.

როსტოკ. სატახტო ესე არს მთავართა მეკლენბურღისათა და თავისუფალ არს. ხოლო ქალაქი ესე მდგომარე არს ზღვასა ზედა და მისთვის ვაჭრობაჲ მრავალი აღესრულების ქალაქსა ამას შინა. ჩინებული ქალაქსა ამას შინა ნაშენნი ეკლესია პირველი წმინდისა პეტრესი და აზნა-

ურთა სასწავლოდ აღშენებული წელსა 1419. ერთსა შინა ეკლესიასა ქალაქისა ამისსა ესე ვითარი მიწა არა, რომელ შემდგომად ხუთისა ანუ ექვსისა თვისა მკვდრისა დამარხვისა არა რაჲ იპოვების მიწასა მას შინ არცა ძვალნი და არცა სხვა რაჲმე. ნივთი მკვდარსა მის თვინიერ მიწისა. ვერნოუ მდინარეზე დგას (სხვა ხელით).

ელ ბინდი. ახლითა წესითა გამაგრებული ქალაქი ესე მეფისა პოლშისა ებინღე მდინარესა ზედა მდგომარე არს პოლშისა პრუსთა შინა მახლობელ დანცილ ქალაქისა“.

17 გვ.—ჩეჰმან მეულღეჰან.—საქართველოს მუზეუმში დაცულ ერთ ხელნაწერს (S-3633) ასეთი მინაწერი აქვს: „მეფობასა შინა მამისსა ჩემისსა გიორგი მეთათამეტისასა, ოდეს ვიქორწინე გორს მეულღესა ზედა ჩემსა ოთარ ამილახვარის ასულს ელენეზედ, წელსა 1800 და დავიდგინე მამის ჩემის მიერ ქართლისა განშგედ და მეურნედ, ყამსა მასა მომიძღვნა ესე ლოცვაები ჯომარდიჲ დიმიტრი ღვდელჴა. ეს ლოცვაები ახალციხიდან ჩამოეტანა მას. პაპას ჩემის მამისა მეორე თეიმურაზ მეფისაგან არის ქმნილი ეს შვიდეულის ლოცვანი. მდაბალი მეფის ძე თეიმურაზ“.

—სტრელნიხ ფორტაზედ გახლდით.—თეიმურაზ ბატონიშვილის მოგზაურობის უკვეთ გასათვალისწინებლად წიგნს დავურთეთ რუკა მოგზაურობის მარშრუტის აღნიშვნით. რუკა შესრულებულია მხატვარ გ. ნათიძის მიერ.

27 გვ.—ბროსესადმი მიწერილ ბარათის ფოტოპიურს ვბეჭდავთ „მოგზაურობის“ ხელთან შესადარებლად. დამატებაში კი (გვ. 87—96) ვაქვეყნებთ მხოლოდ იმ წერილებს, რომლებიც დაკავშირებულნი არიან მოგზაურობასთან.

37 გვ.—ეს სასახლე იმ ფრიდერიკოს პრუსიის კოროლისა არის...—თეიმურაზი აგვიწერს ფრიდრიხ II-ის, დიდად წოდებულის (1740—1786), სასახლეს და ბიბლიოთეკას (სანსუსის ციხე-კოშკში).

48 გვ.—„და მას ზედა გამოხატული ლუტერ მოძღვრისა მათისა სახე“. . ლუთერი, მარტინ (1483—1546)—გერმანიის დიდი საეკლესიო რეფორმატორი.

49 გვ.—„და მას ზედა მოძღვარივე ლუტერანთა მელანქონ იყო გამოხატული“. —მელანქონ ფილიპ (1497—1560) გერმანელი ჰუმანისტი, ლუთერის უახლოესი თანამშრომელი.

92 გვ.—„რამდენიმე წიგნი თვითმასწავლებელი“... თეიმურაზ ბატონიშვილს მხედველობაში აქვს: „ხელოვნება აზნაურებითი გინა ქართულის ენისა თვით მასწავლებელი“ ბროსეს მიერ 1834 წელს პარიზს გამოცემული.

„ერთი ამ წიგნისა კრონპრინცს მივართვა“... იგულისხმება ფრიდრიხ ვილჰელმ IV (1795—1862).

93 გვ.—„ძალიან მეცნიერი და სწავლული კაცი ბრძანე ულა, უკეთესი ძვირათ მინახავს, და გულითაც კეთილი“—აქ თეიმურაზი გვამცნებს მცდარს, აღტაცებულ დახასიათებას ფრიდრიხ ვილჰელმ IV—სას (იმ დროს კრონპრინცისას—ტახტის მემკვიდრისას), ასევე ახასიათებდა მას გოეთეც.

8360 12 836.

306

ЦАРЕВИЧ ТЕЙМУРАЗ
(Багратиони)

МОИ ПУТЕШЕСТВИЯ
В РАЗНЫХ МЕСТАХ ЕВРОПЫ

(на грузинском языке)